

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**Türkiye - Afrika İlişkilerinde İHA Satışları
Üzerinden Stratejik Güç Edinimi**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammet Albayrak

Haziran 2025

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**Türkiye Afrika İlişkilerinde İHA Satışları
Üzerinden Stratejik Güç Edinimi**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammet Albayrak

Danışman

Prof. Dr. İsmail Ermağan

Haziran 2025

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Muhammet Albayrak tarafından hazırlanan "Türkiye Afrika İlişkilerinde İHA Satışları Üzerinden Stratejik Güç Edinimi" başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. İsmail Ermağan

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Üyeler:

Dr. Öğr. Üyesi Elnur İsmayıl

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar Özmen

Bozok Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 30/06/2025

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin APA yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun metin içi kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. İsmail Ermağan

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Muhammet Albayrak

ÖZET

Türkiye Afrika İlişkilerinde İHA Satışları Üzerinden Stratejik Güç Edinimi

Albayrak, Muhammet

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: İsmail Ermağan

Haziran 2025

21. yüzyılda devletler, realist uluslararası ilişkiler teorisinin öngördüğü şekilde, yüksek politika alanında güç edinimini sürdürmektedir. Özellikle Endüstri 4.0 süreciyle birlikte dijital teknolojiler, otonom silah sistemleri ve gelişmiş haberleşme altyapıları, devletlerin stratejik kapasite inşasında belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Bu bağlamda, güç kavramının dönüşümü, savaşın doğasının ve araçlarının evrimi ile bu değişimlerin uluslararası ilişkilerdeki yansımaları, kuramsal ve ampirik olarak analiz edilmesi gereken bir alanı teşkil etmektedir. Bu ilişkilerin yalnızca ekonomik boyutla sınırlı kalmadığı; özellikle savunma sanayi alanında geliştirilen İnsansız Hava Araçları (İHA) üzerinden askeri işbirliklerinin ve stratejik güç projeksiyonunun giderek önem kazandığı gözlemlenmektedir. Bu tez, Türkiye'nin Afrika kıtasıyla kurduğu askeri ilişkiler özelinde, İHA ihracatı yoluyla nasıl bir stratejik güç edinimi gerçekleştirdiğini araştırmaktadır. Araştırma yöntemi olarak doküman analizi kullanılmış; alandaki Türkçe ve İngilizce kaynakların sınırlılığına rağmen, konuya ilişkin ulusal ve uluslararası akademik yayınlar ile çeşitli kurumsal raporlar ve güvenilir internet kaynakları taranmıştır. Tezin temel bulgusu, Türkiye'nin İHA teknolojilerindeki gelişiminin Afrika diplomasisinde yarattığı etkiyi analiz etmektir. Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler tarafından tanınan devletlere gerçekleştirdiği İHA satışları, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda diplomatik meşruiyetini pekiştiren bir enstrüman olarak öne çıkmaktadır. Bu tez sonuç olarak Türkiye'nin savunma sanayi ürünlerini, özellikle İHA'ları, yeni bir diplomasi aracı olarak nasıl kullandığını ortaya koymakta; Türkiye'nin Afrika'daki stratejik güç edinim süreci, bölgedeki diğer küresel aktörlerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Afrika ilişkileri, İHA ihracatı, Savunma diplomasisi, Askeri modernleşme

ABSTRACT

Strategic Power Acquisition through UAV Sales in Turkey-Africa

Relations Albayrak, Muhammet

Master's Thesis, Department of International Relations

Supervisor: Prof. Dr. İsmail Ermağan

June 2025

In the 21st century states continue to pursue power acquisition in the realm of high politics, as foreseen by the realist theory of international relations. Particularly with the advent of Industry 4.0, digital technologies, autonomous weapon systems, and advanced communication infrastructures have begun to play a decisive role in the strategic capacity- building processes of states. In this context, the transformation of the concept of power, the evolution of the nature and tools of warfare, and the reflections of these changes on international relations constitute an area that requires both theoretical and empirical analysis. Türkiye's "Africa Opening," initiated in 1998 and accelerated by the declaration of 2005 as the "Year of Africa," has led to the rise of multidimensional relations in recent years. This thesis investigates how Türkiye achieves strategic power acquisition through UAV exports within the context of its military relations with the African continent. The research methodology employed is document analysis; despite the limited number of Turkish and English sources on the subject, national and international academic publications, institutional reports, and credible online sources have been reviewed. The main finding of the thesis is to analyze the impact of Turkey's advancements in UAV technology on its diplomacy in Africa. Türkiye's UAV sales to states recognized by the United Nations serve not only as an economic asset but also as an instrument that reinforces its diplomatic legitimacy. In conclusion, this thesis reveals how Türkiye utilizes its defense industry products—particularly UAVs—as a new tool of diplomacy. It evaluates Türkiye's process of strategic power acquisition in Africa through a comparative lens with other global actors in the region.

Keywords: Türkiye-Africa relations, UAV exports, Defense diplomacy, Military modernization

İçindekiler

TEZ JÜRİSİ ONAYI	ii
BEYANLAR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KURAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1. Uluslararası İlişkilerde Devletlerin Güç Edinimi	6
1.2. Teknolojik Atılımların Uluslararası İlişkilere Etkisi	10
1.3. Afrika’da Neo-Kolonyalizm Tartışmaları	12
BÖLÜM 2: KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR: DÜNYADA İHA TEKNOLOJİLERİ VE TİCARETİ	17
2.1. İHA Teknolojilerinin Gelişimi ve Savaşlarda kullanımı	17
2.1.1. Başlangıçtan Birinci Dünya Savaşına Kadar Olan Süreç	17
2.1.2. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş Dönemi	20
2.1.3. 1990 Sonrası Modern İHA’ların Doğuşu	24
2.1.4. 1990 Sonrası Modern İHA’ların Çatışmalarda Kullanımı	26
2.1.5. İnsansız Hava Araçlarının Çeşitleri	29
2.2. Dünyanın Önde Gelen İHA Üreticileri ve Uluslararası İHA Ticareti	34
2.2.1. Dünya’nın En Büyük İHA Üreticileri	34
2.3. Dünya’nın En Büyük İHA Üreticileri arasında Türkiye’nin Yeri	39
2.4. Afrika’nın En Önemli İHA Tedarikçileri	45
2.4.1. Amerika Birleşik Devletleri	45
2.4.2. Çin Halk Cumhuriyeti	48
2.4.3. İsrail	50
BÖLÜM 3	53
TÜRKİYE’NİN AFRİKA’YA İHA İHRACATI VE POLİTİK	54

İLİŞKİLER	54
3.1. Osmanlı döneminden Türkiye Cumhuriyeti'ne İlişkiler	54
3.2. Türkiye-Afrika İlişkileri (1923-1998)	57
3.1. Türkiye ve Afrika İlişkilerinin İvme Kazanması (1998'den Günümüze)	60
3.2. Türk kuruluşların bölgedeki faaliyetleri	64
3.3. Türkiye'nin Afrika'daki Askeri Faaliyetleri	66
3.4. Türkiye'nin Afrika'ya İHA İhracatı	67
3.4.1. Türkiye'nin Tunus'a İHA ihracatı	67
3.4.2. Türkiye'nin FAS'a İHA İhracatı	69
3.4.3. Türkiye'nin Cezayir'e İHA İhracatı	71
3.4.4. Türkiye'nin Libya'ya İHA İhracatı	80
3.4.5. Türkiye'nin Nijerya'ya İHA İhracatı	75
3.4.6. Türkiye'nin Nijer'e İHA İhracatı	77
3.4.7. Türkiye'nin Mali'ye İHA İhracatı	78
3.4.8. Türkiye'nin Burkina Faso'ya İHA İhracatı	80
3.4.9. Türkiye'nin Somali'ye İHA İhracatı	81
3.4.10. Türkiye'nin Etiyopya'ya İHA İhracatı	83
3.4.11. Türkiye'nin Sudan'a İHA İhracatı	86
3.4.12. Türkiye'nin Togo'ya İHA İhracatı	896
3.6.13 Türkiye'nin Afrika'ya Gerçekleştirdiği İHA İhracatındaki Problemler	90
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	101

GİRİŞ

21. yüzyılda uluslararası ilişkiler, klasik güç mücadelesi dinamiklerinin ötesine geçmiş, özellikle teknolojik ilerlemelerin etkisiyle savaşın doğası ve araçları radikal bir dönüşüm sürecine girmiştir. Devletlerin realist kuram çerçevesinde hayatta kalma ve ulusal çıkarlarını koruma güdüsü, devletleri sürekli olarak güç edinme arayışına sevk etmektedir. Bu güç edinme arayışı yalnızca askeri güç elde edinimiyle sınırlı olmayıp ekonomik, diplomatik ve teknolojik güç edinimini de içermektedir. Uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletleri sürekli bir güvenlik ikilemi içerisine sokmaktadır. Bu durum ise silahlanma yarışları, ittifak sistemleri ve teknolojik yatırımlarda rekabeti beraberinde getirmektedir. Özellikle büyük güçler arasındaki rekabet, klasik savaş anlayışından farklı olarak asimetrik çatışmalar, hibrit savaşlar ve vekâlet savaşları gibi kavramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Savaş artık yalnızca fiziki bir çatışma olmaktan çıkarak bilgi, veri, algoritma ve iletişim gibi araçların da kullanıldığı karmaşık bir rekabet sahasına dönüşmüştür. Ayrıca savaşın sadece sahada cereyan eden bir olgu olmaktan çıkarak diplomasi, medya, ekonomi, kültür ve teknoloji eksenlerinde yürütüldüğü bir düzleme kaydığı da görülmektedir. Bu bağlamda bilgi savaşı, siber güvenlik operasyonları, sosyal medya üzerinden yürütülen propaganda faaliyetleri gibi unsurlar da savaşın yeni boyutlarını oluşturmaktadır. Modern çağda savaşın aktörleri yalnızca devletler değil; çok uluslu şirketler, özel güvenlik şirketleri, hacker grupları ve yapay zekâ destekli sistemlerdir.

Endüstri 4.0 olarak adlandırılan dijital devrim, üretim süreçlerinde olduğu kadar savunma ve güvenlik alanlarında da köklü değişiklikler yaratmıştır. Yapay zekâ, büyük veri, bulut teknolojileri, otonom sistemler ve robotik platformlar, modern savaşın altyapısını oluşturmaktadır. Özellikle otonom silah sistemleri, hedef tespiti ve imhasında insan müdahalesine duyulan ihtiyacı en aza indirerek operasyonel etkinliği artırmakta; bu da savaşın etik ve hukuki boyutlarını tartışmaya açmaktadır.

İHA teknolojilerinin yalnızca taktik avantaj değil, aynı zamanda stratejik üstünlük yarattığı da Libya İç Savaşı, Karabağ Savaşı ve Rusya-Ukrayna savaşında kanıtlanmıştır. Bu doğrultuda Ukrayna'nın yılda üç milyon robotik İHA üretim kapasitesine ulaşması savaşın değişen boyutlarını gözler önüne sermektedir. Modern savaşlar, yalnızca cephede değil; üretim bantlarında, yazılım laboratuvarlarında ve siber teknolojilerde de kazanılmaktadır. Teknoloji yalnızca bir araç değil, stratejik bir aktör hâline gelmiştir. Ayrıca

Endüstri 4.0 ile gelişen savunma teknolojileri, orduların insan gücüne olan bağımlılığını azaltmakta ve otonom karar alma mekanizmalarını teşvik etmektedir. ABD Savunma Bakanlığı'nın Project Maven gibi yapay zekâ destekli analiz projeleri ya da Çin'in dron sürüsü uygulamaları gibi örnekler, savaşta karar süreçlerinin dijitalleştirildiğini ve hızlandırıldığını göstermektedir.

İHA, modern savaşın en belirleyici unsurlarından biri hâline gelmiştir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren artan kullanım oranları ve teknolojik kabiliyetleri, İHA'ların taktik ve stratejik alandaki önemini artırmıştır. ABD'nin MQ-9 Reaper, İsrail'in Hermes 900 ve Heron sistemleri, Çin'in Wing Loong ve CH serisi İHA'ları ile Türkiye'nin Bayraktar TB2 ve ANKA-S platformları günümüzde keşif, gözetleme, hedef tespiti ve doğrudan taarruz görevlerinde yüksek operasyonel etkinlik sergileyen başlıca sistemler arasında yer almaktadır.

İHA'ların düşük maliyet, yüksek manevra kabiliyeti, uzun havada kalış süresi gibi avantajları, onları özellikle asimetrik savaş ortamlarında vazgeçilmez bir araç hâline getirmiştir. Ayrıca İHA'ların psikolojik etkileri de küçümsenmemelidir. Sürekli izlenen ve hedef alınma ihtimaliyle karşı karşıya kalan kara unsurlarında moral çöküntüsüne yol açtığı bilinmektedir. ABD'nin Irak'ı işgali sırasında İHA'lara teslim olan Iraklı askerlerin yanı sıra Rusya-Ukrayna savaşında benzer durumlar sıkça görülmektedir. Bu süreçte kamikaze İHA'lar, sürü teknolojisi ve yapay zekâ destekli hedefleme sistemleri gibi yeniliklerle birlikte İHA'lar savaşın doğasını değiştirmeye devam etmektedir. İHA'lar aynı zamanda istihbarat, gözlem ve keşif görevleri sayesinde geleneksel savaş doktrinlerinin yeniden yazılmasına neden olmaktadır. NATO'nun yeni stratejik konseptlerinde İHA'ların etkisi belirgin şekilde yer almaktadır. ABD, Çin, Türkiye, İran ve İsrail gibi ülkeler bu sistemler üzerine büyük yatırımlar yapmaktadır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra Türkiye ve Çin'in geliştirdiği İHA'lar dünya sahnesine çıkmış ve dünyanın farklı kıtalarında birçok ülke bu teknoloji ile tanışma fırsatı bulmuştur.

Türkiye'nin 1998'de başlattığı Afrika Açılımı, 2005 yılının "Afrika Yılı" ilan edilmesiyle hız kazanmış; ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkilerin yanı sıra savunma iş birlikleri de bu çerçevede gelişmiştir. Türk savunma sanayisinin son yıllarda kaydettiği ilerleme, İHA ihracatı üzerinden Afrika ülkeleriyle kurulan yeni nesil ortaklıklara temel teşkil etmektedir. Baykar ve TUSAŞ gibi firmaların geliştirdiği Bayraktar TB2, ANKA ve

Aksungur gibi platformlar, Afrika'daki birçok ülkenin envanterine girmiştir. Bu ihracatlar yalnızca ticari değil, aynı zamanda diplomatik bir araç olarak da işlev görmektedir. Özellikle 2005 yılı sonrasında Afrika devletleri ile karşılıklı diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'nin kıtada stratejik bir aktör olarak sivrilmesine neden olmuştur. Türkiye, İHA ihracatı sayesinde Afrika'da diplomatik görünürliğini artırarak Fransa, Çin, Rusya gibi aktörlerle sahada rekabet etmektedir. Türkiye'nin rekabet avantajları arasında maliyet etkinliği, sahada kanıtlanmış operasyonel başarılar ve hızlı teslimat süreçleri yer almaktadır. Ancak bu başarıların yanı sıra bazı yapısal sorunlar da dikkat çekmektedir. Afrika ülkeleri ile imzalanan savunma iş birliği anlaşmalarının sürdürülebilirliği kıtadaki istikrarsız yönetimler nedeniyle zaman zaman tehlikeye girebilmektedir. Ayrıca Batılı devletlerin Türkiye'nin bu bölgelerde artan etkisine karşı geliştirdiği diplomatik ve ekonomik baskı araçları da sürecin hassasiyetini artırmaktadır.

Bu tez, savaşın dönüşen doğasını teknolojik gelişmeler ve özelde İHA sistemleri üzerinden değerlendirerek Türkiye'nin Afrika'daki İHA politikası üzerinden yürüttüğü stratejik güç projeksiyonu kapsamında analiz etmektedir. Bu çerçevede literatürdeki çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır. Özellikle İHA teknolojilerinin tarihsel gelişimini ve uluslararası savaş sistemine etkilerini inceleyen çalışmalar, tezin kuramsal ve tarihsel temelini oluşturmaktadır.

Tezin amaçları kapsamında ilk olarak İHA ticareti üzerinden yalnızca bir ülkenin dış politika enstrümanlarını analiz etmek değil, aynı zamanda savaşın teorik tanımına dair evrimsel bir bakış açısı yer almaktadır. Uluslararası ilişkilerde ekonomik ve siyasi ilişkilerin belirli bir düzlemde gelişmesinin bir sonucu olarak devletlerin ilişkileri yalnızca bu alanlarla sınırlı kalmamakla beraber askeri ilişkiler de giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Afrika'da gelişen İHA diplomasisi, Türkiye'nin kıta genelindeki siyasi etkisini derinleştirmesine ve askeri alandaki stratejik varlığını pekiştirmesine olanak tanımaktadır.

Bu tez kapsamında, Türkiye'nin Afrika'ya yönelik İHA ihracatı çerçevesinde çeşitli temel araştırma sorularına odaklanılmaktadır. Öncelikle, Türkiye'nin İHA ihracatının dış politika aracı olarak nasıl bir stratejik işlev üstlendiği sorgulanmaktadır. Bu doğrultuda, İHA'ların yalnızca askeri operasyonlarda kullanılan teknik araçlar olmaktan çıkıp

Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki etkinliğini artıran bir dış politika enstrümanına dönüşme süreci incelenmektedir. Bunun yanı sıra, Afrika ülkelerinin Türkiye'nin İHA teknolojisine neden yöneldiği sorusu, bu tercihin arkasındaki siyasi, ekonomik ve güvenlik temelli motivasyonları anlamaya yönelik önemli bir çıkış noktası sunmaktadır. Afrika kıtasında İHA teknolojisinin yaygınlaşmasının bölgesel silahlanma eğilimlerini ve güvenlik dengelerini nasıl etkilediği ise bir diğer temel mesele olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında İHA teknolojileri alanında gelişen ortaklığın ardında yatan yapısal, tarihsel ve stratejik etkenlerin neler olduğu araştırılmaktadır. Son olarak Türkiye'nin Afrika'ya yönelik İHA ihracatının, kıtadaki diğer küresel aktörlerle yürütülen savunma sanayi rekabetini nasıl şekillendirdiği ve bu rekabetin bölgesel güç dengelerine nasıl yansıdığı analiz edilmektedir.

“Türkiye-Afrika İlişkilerinde İHA Satışları Üzerinden Stratejik Güç Edinimi” başlıklı bu tez, uluslararası ilişkiler literatüründe giderek önem kazanan askeri teknolojiler, savunma sanayi diplomasisi ve bölgesel güç projeksiyonu eksenlerinde önemli bir boşluğu doldurma amacı taşımaktadır. Mevcut literatürde İHA teknolojilerinin savaş doktrinlerini nasıl dönüştürdüğüne dair çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte, bu teknolojilerin dış politika aracı olarak kullanılmasına yönelik analizler hâlâ sınırlıdır. Tezin temel amaçlarından biri, Türkiye'nin Afrika'daki İHA satışlarının yalnızca ekonomik bir faaliyet mi yoksa diplomatik ve jeopolitik boyutlarıyla birlikte yeni bir güç edinim modeli mi sunduğunu irdelemektir. Bu bağlamda tez, Türkiye'nin savunma sanayisini dış politika hâline getirdiği bir dönemde, Afrika kıtası özelinde gelişen çok boyutlu ilişkileri savunma diplomasisi perspektifinden inceleyerek literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır.

Tezin literatürdeki yeri bağlamında; Michael J. Boyle'un *The Drone Age*, Dr. Dave Sloggett'in *Drone Warfare* ve John David Blom'un *Unmanned Aerial Systems: A Historical Perspective* adlı eserleri, İHA'ların savaşlardaki etkilerini tarihsel bir perspektifle ele almaları bakımından önemli referanslar olarak öne çıkmaktadır. SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute / Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü) yayınladığı yıllık raporlar ve devletlerarası silah ticareti istatistikleri, küresel düzeyde dünyanın önde gelen silah üreticilerini keşfetmemizin yanı sıra hangi devletlerin silahlanma yarışı içerisinde ne durumda olduklarını daha kolay keşfetmemize katkı sağlamıştır. ABD merkezli düşünce kuruluşu CSIS (Center for Strategic and International

Studies) tarafından yayımlanan “*Rising Demand and Proliferating Supply of Military UAS*” başlıklı Mayıs 2023 tarihli rapor, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki İHA talebindeki artışı ve buna karşılık tedarik piyasasındaki çeşitlenmeyi kapsamlı biçimde analiz etmektedir. Gregory Sanders ve ekibi tarafından hazırlanan bu çalışma, yeni İHA ithalatçıların profillerini, güvenlik işbirlikleri bağlamında ABD'nin konumunu ve sanayi politikalarına dair önerileri içermektedir. Türkiye'nin İHA geliştirme sürecini daha yakından incelemek adına, TUSAŞ tarafından yayımlanan *Sınırları Aşmak* başlıklı rapor kitap, özellikle ANKA platformunun geliştirilme sürecini teknik ve stratejik boyutlarıyla detaylandırmaktadır. Aynı şekilde Baykar firması da resmî web sitesi ve çeşitli yayınlar aracılığıyla Bayraktar TB2 ve TB3 modellerinin gelişim süreçlerine, test aşamalarına ve sahadaki operasyonel performanslarına ilişkin kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Bu teknik içerikler, Türkiye'nin yerli savunma sanayii kabiliyetlerini anlamak açısından temel başvuru kaynakları arasında yer almaktadır. Aynı zamanda Kaan Sertok'un “Türkiye's defense diplomacy and UAV exports towards African states” başlıklı tezi Türkiye'nin savunma diplomasisi özelinde Afrika'ya yaptığı İHA ihracatını analiz etmektedir.

Tezin sınırlılıkları arasında konuya ilişkin Türkçe ve İngilizce literatürün kısıtlı olması, Afrika'daki saha verilerine doğrudan erişimin sınırlı kalması ve devletlerin askeri anlaşmalarının çoğu zaman şeffaf olmaması gibi etkenler sayılabilir. Bu çalışma, nitel doküman analizi yöntemiyle resmî belgeler, kurumsal raporlar ve güvenilir açık kaynaklar üzerinden derinlikli bir analiz gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Tezde giriş bölümü sonrası; kuramsal ve kavramsal açıklamalar sunulmaktadır. Birinci bölümde *güç edinimi* kuramsal olarak açıklanmakta, ikinci bölümde İHA ticareti etraflıca analiz edilmektedir. Üçüncü bölümde ise alan araştırması olarak Türkiye'nin Afrika'daki İHA satışlarını irdelemektedir. Sonuç kısmında tartışma ve değerlendirme gerçekleştirilmektedir.

Bu tezde devletlerin savaş anlayışlarının teknolojik gelişmelerle nasıl yeniden şekillendiği, İHA'ların bu dönüşümde nasıl bir araç işlevi gördüğü ve Türkiye'nin Afrika'da bu yeni araçlarla nasıl bir diplomasi geliştirdiği, çalışmanın geri kalan bölümlerinde detaylı şekilde incelenecektir.

BÖLÜM 1: KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Uluslararası İlişkilerde Devletlerin Güç Edinimi

Güç kavramı, devletlerin uluslararası politikadaki davranışları göz önünde bulundurulduğunda bir aktörün diğer bir aktörün davranışını değiştirme kapasitesi olarak tanımlanır. Uluslararası sistemde çok sayıda aktörün varlığı, devletlerarası etkileşimi artırmakta ve bu durum, devletlerin birbirlerinin davranışlarını bilinçli ya da bilinçsiz şekilde etkilemesine yol açmaktadır. Bu çerçevede askeri bakımdan güçlü olan devletler, daha zayıf devletlerin uluslararası politikadaki tercihlerini ve davranışlarını şekillendirme gücüne sahip olur. Güçlü devletler, zayıf devletler üzerinde cezalandırma, ekonomik yaptırım, yalnızlaştırma politikaları uygulayabildikleri gibi ödüllendirme yoluyla da yönlendirici olabilirler. Bu duruma verilebilecek en somut örneklerden biri, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Batı Bloğu ülkelerine yönelik ekonomik ve askeri yardımlardır. Öte yandan, Avrupa Birliği kendisini bir cazibe merkezi haline getirerek üye devletlere ve aday ülkelere yönelik ekonomik bütünleşme ve ticaret avantajlarıyla etkili bir güç unsuru oluşturmuştur. Nitekim Joseph Nye'a göre, devletler sadece sert güç (askeri ve ekonomik baskı) değil, aynı zamanda yumuşak güç kullanarak da uluslararası arenada nüfuz kazanabilirler. Yumuşak güç, bir devletin akademik başarıları, bilimsel faaliyetleri, kültürel üretimi ve özellikle popüler kültür aracılığıyla diğer toplumlar üzerinde çekim yaratma yeteneğidir. Bu güç türü, dış dünyada geniş kitleler tarafından benimsenen değerler ve yaşam tarzları üzerinden etkili olur. Bu politikaları uygulayabilmek isteyen bir devlet siyasi ve ekonomik olarak güçlü olmalıdır. (Kadercan, 2014 s. 311-323)

Uluslararası ilişkilerde devletlerin güç edinme süreci, ulusal güvenlik ve dış politika dinamiklerinin temel taşlarından biridir. Realist teori, çıkar-güç ilişkisini devletlerin ulusal çıkarlarını koruma güdüsüyle doğrudan bağlantılı olarak ele alır. Realizme göre devletler uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklanan tehdit ve belirsizliklere karşı askeri ve ekonomik kapasitelerini artırmaya yönelik sürekli bir arayış içindedirler. Çünkü uluslararası ilişkilerin doğasında mücadele ve rekabet yer alır. (Ersoy, 2021, s. 165-195).

Bu perspektifte devletlerin dış politikaları, büyük ölçüde “yüksek politika” (high politics) olarak adlandırılan askeri ve stratejik konular ekseninde şekillenir. Yüksek politika, devletin varoluşsal güvenliğini doğrudan ilgilendiren savaş, savunma, ittifak

sistemleri ve ulusal güvenlik gibi konuları kapsar. Buna karşın, “alçak politika” (low politics) olarak tanımlanan alanlar; ekonomi, çevre, sağlık, kültür ve toplumsal kalkınma gibi genellikle ikincil öneme sahip görülen konuları içerir. Realist teoride bu tür meseleler, ancak güvenlik tehditlerinin bertaraf edilmesinden sonra gündeme gelebilecek düzeyde değerlendirilir. Yüksek politika ve alçak politika ayrımı, özellikle Soğuk Savaş döneminde nükleer silahların doğurduğu tehdit ortamı bağlamında daha belirgin hâle gelmiş ve devletlerin askeri kapasite ve caydırıcılık üzerinden güç inşa ettiği bir uluslararası düzeni meydana getirmiştir. Neorealist teorisyen Kenneth Waltz, devletlerin uluslararası sistemdeki temel güdüsünün güvenlik olduğunu savunarak yüksek politikayı devlet davranışlarının belirleyici alanı olarak konumlandırır. Güvenliğin sağlanması, dış tehditlere karşı caydırıcılığın artırılması ve askeri kapasitenin güçlendirilmesi, devletlerin öncelikli eylem alanlarını oluşturur. Bu yaklaşıma göre ekonomik ve sosyal alanlar, yani alçak politika, ancak güvenliğin tesisinden sonra ele alınabilecek ikincil önemdedir. (Waltz, 1979).

Uluslararası ilişkilerde askeri kapasitesi güçlü olan devletler kendilerinden daha güçsüz olan devletlere karşı daha kolay baskı yapma imkânı bulurlar. Yüksek politika alanında güçlü olan devletler realist teoriye göre tarihsel süreçte de her zaman önde olmuştur. Realist düşüncenin en eski örneklerinden biri olarak Peloponez Savaşı’nı anlatan Thukididis’in şu sözü dikkat çekicidir: “Dünya döndükçe, doğru sadece gücü eşit olanlar arasında bir konu olur; güçsüzler ne isterse istesin, güçlüler ne isterse onu yapar, zayıflarsa çekmek zorunda olduklarını çekerler.” (Balcı, s. 122) Aynı bağlamda, Hans J. Morgenthau da “uluslararası siyaset, tüm siyaset gibi, güç için mücadeledir” diyerek realist yaklaşımı vurgulamıştır (Morgenthau, 1973, s. 27). Neoklasik realistlere göre, askeri ve ekonomik güç unsurları, devletlerin uluslararası arenada varlıklarını sürdürebilmeleri ve ulusal güvenliklerini sağlayabilmeleri açısından kritik öneme sahiptir. Askeri kapasite, yalnızca savunma aracı değil, aynı zamanda ulusal çıkarların hayata geçirilmesi için doğrudan bir araç olarak görülmektedir. Neoklasik realistler devletlerin kendilerini tehdit eden yabancı güçlere karşı ittifaklar kurmaya eğilimli olduklarını vurgularlar. (Ersoy, 2021, s. 165-195) Kennet Waltz dünya devleti olmadan uluslararası sistemin anarşi ile yönetilmeye devam edeceğini vurgulayarak, mevcut uluslararası sistem içerisinde her an çatışma ve şiddet olasılığı yüksek olduğu için devletler güvenliklerini kendi kapasiteleriyle ve kaynaklarıyla garantiye almaya zorlanmışlardır. (Heywood, 2006 s. 500-501)

Askeri harcamalar, uluslararası sistemdeki güç dengelerine paralel olarak dalgalanmalar göstermektedir. Örneğin, Soğuk Savaş'ın son yıllarından biri olan 1988 yılında dünya genelinde askeri harcamalar yaklaşık 1,7 trilyon dolar seviyesindeyken Soğuk Savaş sonrası dönemde bu tutar 1998 yılında 1,1 trilyon dolara kadar gerilemiştir. Ancak 2000'li yıllarla birlikte askeri harcamalarda yeniden artış yaşanmış; bu artış eğilimi 2018'de 2 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla birlikte küresel askeri harcamalarda önemli bir sıçrama yaşanmış ve 2024 yılı itibarıyla toplam harcama 2,6 trilyon dolarla tüm zamanların rekorunu kırmıştır. Bu süreçte Avrupa kıtasındaki silahlanma harcamalarındaki artış da dikkat çekicidir. Örneğin, 2021 yılında Avrupa'nın toplam askeri harcaması 441 milyar dolar iken bu rakam 2024'te 680 milyar dolara yükselmiştir. Avrupa'nın askeri harcamalarındaki bu artışta Rusya'dan gelen güvenlik tehdidinin etkisi belirgin şekilde hissedilmektedir. Nitekim 1988 yılında Avrupa'nın askeri harcamaları 660 milyar dolar düzeyindeyken, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Rusya ile ilişkilerdeki görece yumuşama sonucunda bu harcamalar 1990'lı ve 2000'li yıllarda ağırlıklı olarak 300 milyar dolar seviyelerinde seyretmiştir. Ancak Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesinin ardından, Avrupa ülkelerinin savunma bütçelerinde düzenli ve artan bir yükseliş gözlenmiş, bu eğilim 2024 itibarıyla 680 milyar dolara ulaşmıştır (Stockholm International Peace Research Institute [SIPRI], 2024). Uluslararası ilişkiler teorilerinden İngiliz Okulu ise devletlerin uluslararası toplumun normatif düzenini ve devletlerin bu düzene olan katkılarını da göz önünde bulundurur. İngiliz Okulu'nun önermesine göre, uluslararası ilişkiler yalnızca kaba kuvvetle değil, aynı zamanda uluslararası normlar, kurumlar ve hukuki düzenlemelerle şekillenir. Bu nedenle, bir devletin güç edinim süreci, yalnızca kendi çıkarlarını gözetme çabasıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda uluslararası toplumun ortak değerlerini koruma ve uluslararası hukukun üstünlüğünü sağlama yönünde bir sorumlulukta taşır (Palabıyık, 2019, s. 225-262). Yapısalcı perspektif ise uluslararası sistemde güç ilişkilerini tarihsel eşitsizlikler ve yapısal bağımlılık bağlamında ele alır. Bu yaklaşıma göre, devletlerin güç edinimi yalnızca ulusal kapasiteleriyle değil, aynı zamanda küresel ekonomik düzenin yarattığı bağımlılık ilişkileriyle şekillenir. Yapısalcılar, sanayi devrimlerinin ve teknolojik atılımların, özellikle gelişmiş ülkeler lehine olduğunu vurgularlar. Bu bağlamda, sanayileşmenin ve teknoloji üretiminin gelişmesi, bazı devletlerin uluslararası arenada daha avantajlı bir konum elde etmesine yol açarken, diğerlerini daha bağımlı ve kırılgan kılar. Örneğin savunma sanayi devrimleri ve yüksek teknolojiye dayalı askeri sistemler, yalnızca güçlü devletlerin elinde bulunan bir avantaj haline gelir. Bu durum, küresel ölçekte güç dengesizliklerini daha da

derinleştirir(Kardaş & Erdağ, 2019, s. 428-432). Sanayi devrimi ve günümüzdeki teknolojik gelişmelerde öncü ülkeler küresel düzeyde hegemonyasını diğer devletler üzerinde tesis etmektedir. Sanayi devrimi neticesinde Avrupalı devletler ve 19.yy'ın sonlarına doğru Japonya, endüstrileşme sürecini başarıyla tamamlamıştır. Endüstrinin gelişmesiyle hammadde ihtiyacı ortaya çıkmış sonuç olarak Batılı devletler Afrika ve Asya kıtasını sömürmeye başlamıştır. Nitekim Fransa Başbakanı Jules Ferry “Sömürgecilik politikası sanayi politikasının doğurduğu bir çocuktur” demiştir. 1875 yılında onda biri sömürge olan Afrika'nın 1895 yılına gelindiğinde sömürge olmayan kısmı onda biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılı devletler ürettikleri ürünlerin fazlasını sömürgeleştirdikleri ülkelere satıyordu. Dünya ticaret hacmi 1870 yılında 58 milyar frank olarak gerçekleşmişken 1913 yılında 200 milyar franka ulaşmıştı. 1890 yılında 617.000 km olan dünyadaki demiryolu hattı 1913 yılına gelindiğinde 1.104.000 km'ye çıkmıştı. Ayrıca silahlanma yarışı da Batılı devletler arasında hız kazanmış, özellikle güçlü donanma oluşturmak ve kara kuvvetlerini zenginleştirmek için Batılı devletler ciddi yatırımlar yapıyordu(Armaoğlu, 2017 s 78-80). Sonuç olarak Sanayi Devrimi'nin yarattığı rekabet ortamı devletleri Birinci Dünya Savaşı'na sürükledi ve Batılı devletler ciddi güç kaybına uğradı. İki savaş arası dönemde Almanya, İtalya ve Japonya'nın revizyonist politikaları İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla neticelenmişti. Savaş sonrası dönemde Avrupa Birliği yumuşak gücüyle ön plana çıkarken ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki nükleer rekabet, uluslararası arenada devletlerin güç edinim sürecini derinden etkilemiştir. (Kissinger, 2014 s. 101-105) Winston Churchill Batı'nın Sovyetlere karşı henüz Sovyetler Birliği atom bombası üretmeden diplomatik baskı yolunun kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.

Uluslararası ilişkilerde yüzyıllardır değişmeyen en önemli baskı unsuru diplomatik baskı unsurudur. Ancak her iki ülkede eşit imkanlara sahip olduğunda bu sefer ortaya farklı denge unsurları çıkabilir. Nitekim Sovyetlerin de atom bombası üretmesiyle uluslararası arenada güç edinimi nükleer silah elde etmeyle eşdeğer hale geldi. (Kissinger, 2014 s. 310-315)

Soğuk savaş sonrası dünya düzeninde dijitalleşme ciddi manada önem kazandı. İnternet çağının yaygınlaşmasıyla önceki kuşaklarda birçok istihbarat teşkilatının sahip olmadığı bilgi ve analiz kapasitesine yeni kuşaklar akıllı telefonlar sayesinde ulaşabilmekteler. Siber uzay, günümüzde tüm tarihsel deneyimlere meydan okuyarak uluslararası siyasette pek çok olguyu yeniden şekillendirmiştir. Önceki dönemlerde askeri teknolojilerin belirli sınırları bulunmakta ve bu kapasiteler, rakip devletler tarafından büyük

ölçüde öngörülelebilmekteydi. Oysa günümüzde siber saldırılar ve akıllı teknolojiler, devletlerin ne tür bir güçle karşı karşıya kalacaklarını önceden tahmin etmelerini son derece güçleştirmektedir. ABD Siber Komutanlığı'nın tahminlerine göre bir sonraki savaş siber uzayda başlayacağı öngörüsü teknolojik gelişmelerin uluslararası siyaset üzerinde ne denli etkisinin olduğunu kanıtlamaktadır. (Kissinger, 2014 s. 372-374) Uluslararası sistemde devletlerin güç edinim biçimleri, tarihsel süreçlere bağlı olarak önemli değişimler göstermiştir. Coğrafi keşifler döneminde, en fazla altın ve değerli maden rezervine sahip olan devletler uluslararası sistemin en güçlü aktörleri olarak kabul edilmiştir. Ardından Sanayi Devrimi ile hammadde kaynaklarına erişim ve sömürgecilik faaliyetlerinde öne çıkan devletler güç hiyerarşisinde üst sıralara yerleşmiştir. 20. yüzyılda ise Soğuk Savaş dönemi, nükleer silahlanma yarışıyla birlikte güç edinimini askeri caydırıcılık ve stratejik kapasite temelinde yeniden tanımlamıştır. Günümüzde ise bu geleneksel parametrelerin ötesine geçilmiş; siber uzay, yapay zekâ ve dijital teknolojiler aracılığıyla devletlerin güç projeksiyonları farklı bir boyuta evrilmiştir.

1.2. Teknolojik Atılımların Uluslararası İlişkilere Etkisi

Günümüzde bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı ve çok yönlü gelişmeler, uluslararası ilişkilerin doğasını ve temel aktörlerini köklü bir şekilde dönüştürmektedir. Yapay zekâ, büyük veri analitiği, iletişim teknolojileri, uzay sistemleri ve İnsansız Hava Araçları gibi alanlardaki yenilikler, yalnızca devletlerin askeri kapasitelerini değil; aynı zamanda diplomasi alanlarını, ekonomik etkileşim düzeylerini ve küresel algı yönetimlerini de yeniden şekillendirmiştir. Bu dönüşüm, klasik güç dengeleri anlayışını zayıflatmakta ve uluslararası sistemi daha dinamik, kırılabilir ve çok katmanlı bir yapıya dönüştürmektedir. Böylece teknoloji, yalnızca bir araç değil; aynı zamanda uluslararası ilişkilerin temel belirleyicisi hâline gelmekte; güvenlikten diplomasiye, ticaretten kültürel etkileşime kadar pek çok alanda paradigma değişimlerine neden olmaktadır.

Teknolojik yenilikler, diplomasi, istihbarat, güvenlik ve ticaret gibi temel alanlardaki etkileşimleri derinleştirerek devletlerarası ilişkileri çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya büründürmüştür. Özellikle iletişim teknolojilerinin gelişimi, küreselleşmeyi hızlandırmakta; diplomasi ve uluslararası ticaret gibi alanlarda devlet dışı aktörlerin etkinliğini artırmaktadır. Ancak bu gelişmeler, yalnızca iş birliğini kolaylaştıran yapılar değil; aynı zamanda güç rekabetini keskinleştiren ve istikrarsızlıkları derinleştiren stratejik dinamikler olarak da değerlendirilmelidir (Viotti & Kauppi, 2017, s. 150–152). II. Dünya

Savaşı sonrasında nükleer silahlar ve uzay teknolojilerindeki ilerlemelerle somutlaşmıştır. Örneğin 1957 yılında Sovyetler Birliği'nin uzaya ilk füzeyi fırlatması, Batı Bloğu tarafından yalnızca teknolojik bir gelişme değil, aynı zamanda ciddi bir stratejik tehdit olarak algılanmıştır. Bu süreçte yaşanan U-2 casus uçağı krizi ve Küba'ya yerleştirilen Sovyet füzeleri, uluslararası sistemi nükleer bir savaşın eşiğine getirmiştir (Armaoğlu, 2017, s. 543–545). Bu kriz sonrası kurulan ve liderler arasında doğrudan iletişimi mümkün kılan “Kırmızı Hat” uygulaması, teknolojik altyapının diplomatik çözüm üretme kapasitesini artıran sembolik bir örnek olmuştur. Günümüzde lider diplomasisinde telefon görüşmeleri ve çevrimiçi iletişim teknolojileri, yüz yüze görüşmelere alternatif olarak kullanılmakta; krizlere daha hızlı müdahale edilmesine olanak sağlamaktadır.

Teknolojik atılımlar, devletlerin güvenlik algılarını da köklü biçimde dönüştürmektedir. Gelişmiş füze sistemleri, lazer silahları, İHA'lar ve beşinci nesil savaş uçakları, çağdaş orduların vazgeçilmez bileşenleri arasında yer almaktadır. İstihbarat faaliyetleri de bu dönüşümden doğrudan etkilenmiştir. Önceleri U-2 tipi keşif uçakları ve gelişmiş kamera sistemleriyle gerçekleştirilen gözetleme faaliyetleri, günümüzde İHA'lar aracılığıyla insan hayatını riske atmadan, çok daha etkin ve hassas bir biçimde yürütülebilmektedir. Bu teknolojik kabiliyetler, klasik askeri gücün ötesinde bir kapasite sunarak devletlere uluslararası ilişkilerde asimetrik avantajlar sağlamaktadır. Özellikle gelişmiş sensörler, yapay zekâ destekli hedefleme sistemleri ve düşük maliyetli operasyonel yapıları sayesinde İHA'lar, sınırlı riskle stratejik etkinlik yaratma potansiyeline sahiptir (Horowitz, 2016, p. 45).

Elektronik yazılımların gelişimi ise güvenlik politikalarının yeniden yazılmasına neden olmuştur. Modern istihbarat servisleri, cep telefonu sinyalleri gibi dijital veriler aracılığıyla potansiyel tehdit unsurlarını yüksek hassasiyetle izleyebilme yeteneğine kavuşmuştur. Bu duruma dair çarpıcı bir örnek, İsrail'in Lübnan'daki Hizbullah komutanlarından Fuad Şükrü'yü cep telefonu sinyalleriyle tespit ederek Beyrut'ta düzenlediği operasyonla etkisiz hâle getirmesidir. Bu olayın ardından Hizbullah, cep telefonu kullanımını bırakıp Tayvan merkezli Gold Apollo şirketinin ürettiği Ar-924 model çağrı cihazlarına yönelmiştir. Ancak 17 Eylül 2024 tarihinde İsrail'in bu cihazlara eş zamanlı müdahale ederek cihazları patlatması sonucunda çok sayıda Hizbullah mensubu hayatını kaybetmiş ya da ağır şekilde yaralanmıştır (BBC News Türkçe, 2023).

Günümüzde yapay zekâ, büyük veri, nesnelerin interneti (IoT), blokzincir teknolojileri ve otonom sistemler gibi yeni nesil teknolojiler, klasik güç dengelerini dönüştürme kapasitesini önemli ölçüde artırmıştır. Ivan V. Danilin’e göre bu teknolojiler yalnızca askeri kapasiteyi değil; dış politika karar alma süreçlerini, diplomatik uygulamaları ve kamuoyu mobilizasyonunu da etkilemektedir. Gelişmiş algoritmaların karar alma süreçlerine entegre edilmesi, devletlerin güvenlik stratejilerini makine destekli sistemlere devretmesine yol açmakta; bu durum ise etik ikilemleri ve senkronizasyon sorunlarını beraberinde getirmektedir. Yapay zekânın kriz yönetiminde aktif rol üstlenmesi, uluslararası hukuka, etik normlara ve barışın sürdürülebilirliğine ilişkin yeni sorumluluk alanlarını gündeme taşımaktadır. Bununla birlikte dijital diplomasi, sosyal medya etkileşimi ve veri manipülasyonu gibi alanlar, devlet dışı aktörlerin uluslararası sistemdeki etkisini artırmakta ve geleneksel diplomatik normları zorlamaktadır (Danilin, 2018).

Teknolojik gelişmeler, günümüzde uluslararası ilişkilerin yapısını derinden etkileyen belirleyici bir unsur hâline gelmiştir. Askeri, diplomatik, ekonomik ve sosyal alanlardaki dönüşümlerin temelinde, bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler yer almaktadır. Bununla birlikte teknolojinin uluslararası sistemde yarattığı etkiler, sadece stratejik üstünlükle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda yeni tehdit türlerini, etik sorunları ve hukuki tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Devletler için teknolojiyi üretmek ve kullanmak kadar, onun doğuracağı çok boyutlu sonuçları öngörebilmek de hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda, teknolojik gelişmeler sadece araçsal değil, sistem kurucu bir unsur olarak değerlendirilmelidir.

1.3. Afrika’da Neo-Kolonyalizm Tartışmaları

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batılı devletler, savaş öncesi döneme kıyasla ciddi bir zayıflama sürecine girdi. Bu nedenle, sömürge devletlerinde yükselen bağımsızlık hareketlerine yeterince müdahale edemediler. Sonuç olarak Afrika ve diğer kıtalardaki pek çok sömürge ülkesi bağımsızlıklarını birer birer kazanmaya başladı. Soğuk Savaşın dünyayı Batı ve Doğu olarak ayırdığı dönemde, bağımsızlığını kazanan ülkeler, kendilerini “Bağlantısızlar” olarak tanımlayarak iki kutbun dışında kalmaya çalıştılar. Bu süreçte ortaya çıkan post-kolonyal teori, Batı’nın sömürgecilik döneminde kurduğu kültürel ve ekonomik tahakkümün nasıl şekillendiğini ve bunun günümüze nasıl taşındığını sorgulayan bir düşünce alanı olarak öne çıktı. Edward Said’in Şarkiyatçılık eseri, Batı’nın Doğu’yu “öteki” olarak tanımlaması ve bu tanım üzerinden Batı’nın kendi üstünlüğünü nasıl

pekiştirdiğini çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır Said'e göre, Batı'nın Doğu'yu temsil etme biçimleri, Batı'daki iktidar ilişkileriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır ve Doğu'yu edilgen bir özne konumuna hapseder. Post-kolonyal teori, Batı'nın bilgi üretimi ve temsil süreçlerindeki hiyerarşileri sorgulayarak sömürülen ya da "öteki" olarak görülen toplumların nasıl resmedildiğini eleştirel bir bakış açısıyla inceler. Böylece yalnızca tarihsel sömürgecilik dönemini değil, aynı zamanda modern dünyada devam eden kültürel ve ekonomik tahakküm biçimlerini de gözler önüne serer. (Balcı, 2014 s. 309-323)

Neo-Kolonyalizm'in dünyaya bakışını daha iyi anlayabilmek için kolonyalizmi iyi idrak etmek gerekir. Kolonyalizm, sömürgeleştirilmiş halklara bir yandan Batılılaşmayı dayatırken diğer yandan onları ikincil konumda tutmuştur. Bu çelişki, yerel kimliklerin bastırılmasına ve kendi ulusal kimliğini inşa etme arzusunun güçlenmesine neden olmuştur. Anti-kolonyal mücadeleler bu bağlamda sadece siyasi değil, aynı zamanda kültürel ve psikolojik bir direniş olarak karşımıza çıkmaktadır. Frantz Fanon'un belirttiği gibi "sömürgecilik altında ezilen halklar, kendi insanlıklarını yeniden inşa etmek için bir *şiddetli kopuş* sürecine ihtiyaç duyuyordu". (Heywood, 2015, s 190-195)

Afrika'da sömürgecilik döneminin bitmesine rağmen Batılı devletler eski ilişkilerini ekonomik, siyasi ve kültürel yollarla devam ettirmek istemiştir. Kıtanın doğal kaynak zenginliğine rağmen kıtada yoksulluk üst seviyelerdedir. Batılı ülkelerin yanı sıra Çin ve Rusya gibi yeni aktörler de Afrika'da nüfuz kazanmak için benzer yöntemlerle hareket etmektedir. Özellikle Çin'in yüksek faizli kredilerle altyapı yatırımları yapması, ülkeleri borç bağımlılığına sürüklemektedir. (Whelan, 2023)

Ayrıca ABD'de silah ihracatı karşılığında yaptığı dış yardımlar neticesinde sık sık yolsuzlukla iç içe geçmiş, kamu kaynakları elitler tarafından zimmete geçirilmiştir (Prendergast & Colin Thomas-Jensen, 2007). Batılı devletlerin Afrika'ya yaptığı silah ihracatı ve askeri yardımların arkasında siyasi olarak bölgede hegemonya kurma çabası ağır basmaktadır. Örneğin Fransa, Fildişi Sahili gibi eski sömürgelerinde askerî üsler, siyasi müdahaleler ve ekonomik anlaşmalar yoluyla neo-kolonyal etkisini sürdürmektedir. 2010'da Fransız müdahalesiyle iktidara gelen Ouattara'nın 2025'te Fransız üssünü devredeceğini açıklaması, sembolik bir adım olsa da 1961 askerî anlaşmaları devam etmektedir (Kulkarni, 2025).

Fransa'nın kıta üzerindeki etkisi son yıllarda sekteye uğrasa da kıta üzerindeki ekonomik, askerî ve kültürel etkisi devam etmektedir. Fransa'nın, 14 Afrika ülkesinin merkez bankası ve döviz rezervleri üzerinde hâlâ söz sahibi olması, Afrika'daki Fransız

sömürgeciliğinin sadece biçim değıştirdiğı yorumlarını meydana getirmektedir. Fransa'nın askerî üsler kurma, müdahalelerde bulunma ve yerel muhalefet gruplarını silahlandırma gibi yöntemlerle Afrika ülkelerinin içişlerine müdahale etmesi de yeni sömürgeci yapının güvenlik eksenli boyutunu göstermektedir. Bu bağlamda, Fransa'nın “terörle mücadele” söylemiyle gerçekleştirdiğı Serval Harekâtı gibi müdahalelerin, bölgedeki istikrarsızlığı daha da artırması, Afrika halkları arasında anti-Fransız duyguların yükselmesine yol açmıştır. Diğer yandan Çin, Rusya Türkiye, Hindistan gibi yeni küresel aktörlerle alternatif ilişkiler kuran Afrika ülkeleri, Fransa'ya karşı ekonomik ve siyasi denge arayışına girmiştir. Bu durum Fransa'yı sembolik ve stratejik hamlelerle kıtadaki nüfuzunu sürdürmeye itmektedir. Ancak günümüzde Afrika devletlerinin yürüttüğü bu mücadele, silahlı değıl; ekonomik bağımsızlık, finansal egemenlik ve siyasi özerklik temelinde şekillenen bir başkaldırı olarakta yorumlanmaktadır (Medet, 2022).

Ancak Afrika devletleri Fransız hegemonyasından kurtulmak için farklı ülkelerle iş birliği geliştirirken diğer devletlerle yapılan anlaşmalarda neo-kolonyalizm kıtada yeniden canlanıyor mu sorusunu beraberinde getirmiştir. Özellikle Çin-Afrika ilişkileri günümüzde büyük ölçüde ekonomik temelli gelişmektedir ve bu yönüyle neo- kolonyalizmle benzeşen dinamikler taşımaktadır. Çin'in büyüyen ekonomisi için ihtiyaç duyduğu doğal kaynaklara ulaşma arzusu, Afrika ile Çin'i yakınlaştırmıştır. Çin, özellikle enerji ve hammadde temini için Afrika ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmakta ve karşılığında büyük altyapı projeleri ve krediler sunmaktadır. Ancak bu ilişkiler zamanla Çin'in kıta üzerindeki ekonomik etkisini siyasi bir nüfuza dönüştürmektedir. Çin'in kıtada uyguladığı *borç diplomasisi* Afrika devletlerini dış borçla finanse edilen projeler üzerinden kendisine bağımlı hâle getirmekte, liman ve altyapı gibi stratejik varlıkların kontrolünü eline geçirmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca Çin'in çatışma bölgelerine dahi yatırım yapmaktan kaçınmaması ve yerel yönetimlerden ziyade kendi şirketleriyle hareket etmesi, kıtada egemenlik sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bir Kuşak Bir Yol projesi kapsamında Afrika'daki altyapıya yapılan yatırımlar da başlangıçta kalkınma amaçlı gibi görünse de uzun vadede bu yatırımların stratejik işletme haklarının Çin'e devredilmesi, bu iş birliğini neo-kolonyal ilişkiler düzeyine taşımaktadır(Orallı & Sayar, 2023 s. 60-64).

Türkiye'nin Afrika politikası ise çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır. Kimi kaynaklar Türkiye'nin bölgede neo-Osmanlılık politikasıyla hareket ettiğini iddia etmekteyken bazı kaynaklar Türkiye'nin de bölgede neo-kolonyal politika güttüğünü ifade etmektedir. Ancak bazı kaynaklarda Türkiye'nin karşılıklı iş birliği politikası geliştirerek Afrika'da var olduğunu iddia etmektedir.

Gümrükçüoğlu'na göre Fransa ve Çin örneğinin aksine Türkiye, Afrika'ya kaynak sömürüsüne dayalı tek taraflı bir menfaat arayışıyla değil, "kazandır-kazan" ilkesine dayalı eşitlikçi ve uzun vadeli bir ortaklık anlayışıyla yaklaşmaktadır. Bu yaklaşım; ekonomik işbirliklerini sadece yatırım ve ticaretle sınırlamamakta, aynı zamanda eğitim, sağlık, kültür, altyapı ve yönetim gibi alanlara yayılarak çok boyutlu bir ilişki zemini kurmayı hedeflemektedir. Türkiye, Afrikalı toplumların kalkınma süreçlerine katkı sunarken, yerel kapasitenin güçlendirilmesine ve iş gücünün eğitilmesine önem vererek sömürüye dayalı bağımlılık ilişkilerinden kaçınmakta; bunun yerine karşılıklı güvene ve yerel sahiplenmeye dayalı bir kalkınma modeli sunmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin yaklaşımı, dış yardım ya da nüfuz kurma hedefinden ziyade, Afrika'nın kendi potansiyelini harekete geçirmesine destek olma fikrine dayanmaktadır. Neo-kolonyal yapıların çoğu zaman dış borç, siyasi baskı, askeri üsler ve kültürel tahakküm gibi araçlarla sürdürdüğü bağımlılığı derinleştirici müdahaleler karşısında, Türkiye'nin çoğulcu, saygılı ve sürdürülebilir ilişkiler kurma çabası, Afrika için yeni nesil kalkınma ortaklığına dair güçlü ve umut vadeden bir model olarak öne çıkmaktadır (Gümrükçüoğlu, 2017).

Diğer taraftan bazı kaynaklar, Türkiye'nin Afrika'da Neo-Osmanlıcı bir politika izlediğini ileri sürmektedir. Örneğin Dr. Mark Langan, Türkiye'nin 2005 sonrasında Avrupa Birliği ile ilişkilerinin bozulmaya başlaması ve 2010 yılında meydana gelen Arap Baharı sonucunda Ortadoğu'daki komşuları ve Körfez ülkeleriyle ilişkilerinde yaşanan gerilim, Türkiye'yi neo-Osmanlıcı politika doğrultusunda Afrika ile ilişkilerini geliştirmeye sevk etmiştir. Bu bağlamda Türkiye, "Pax-Ottoman" olarak adlandırılan politikasıyla bölgedeki Müslüman ülkelerle diplomatik ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Aynı dönemde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Osmanlı döneminden kalan ortak geçmişe atıfta bulunarak Türkiye'nin Afrika'da Batılı devletler gibi sömürgecilik amacı gütmmediğini, aksine eşit ortaklıklar kurmaya odaklandığını vurgulamıştır.

Türkiye, Afrika politikasında Avrupa'nın kıtadaki sömürgeci geçmişine dikkat çekerek Afrika ülkeleriyle ilişkilerini derinleştirmeyi amaçlamaktadır. Nitekim Cumhurbaşkanı

Erdoğan, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı bir konuşmada Somali'de yaşananlardan Batılı devletleri sorumlu tutmuş ve bu çıkışıyla dönemin Afrika politikasında Batı'nın kolonyalizm ve neo-kolonyalizm uygulamalarını eleştirmiştir. Türkiye ayrıca TİKA aracılığıyla kıtada önemli yardım faaliyetleri yürütmüş, Afrika açılımı sonrasında Afrika ülkelerine milyonlarca dolar tutarında yardımda bulunmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'nin bu yardımların ardından Somali, Gana ve Demokratik Kongo gibi ülkelerde önemli ekonomik kazanımlar elde etmeye başlaması, Türkiye'nin de bölgede neo-kolonyal bir politika mı izlediği sorusunu gündeme getirmiştir (Langan, 2017, s. 2-12).

Türkiye bölgede 54 Afrika ülkesinin 44'ünde büyükelçilik açması ülkenin kıtada neo-kolonyal politika gütmesinden çok küresel bir politika izlemeye başladığını kanıtlamaktadır. Nitekim Türkiye kıtanın birçok bölgesinde aktif politika izlemek için faaliyetlerini sürdürmektedir. Askeri iş birliği anlaşmaları ve diğer ekonomik düzeyli anlaşmalar karşılıklı rıza doğrultusunda şekillenmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin bölge de neo kolonyalist bir politika izlediğini iddia etmek pek gerçekçi olmayacaktır.

BÖLÜM 2: KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR: DÜNYADA İHA TEKNOLOJİLERİ VE TİCARETİ

2.1. İHA Teknolojilerinin Gelişimi ve Savaşlarda kullanımı

2.1.1. Başlangıçtan Birinci Dünya Savaşına Kadar Olan Süreç

Dünya’da İHA teknolojilerinin başlangıcı 18. yüzyılın sonlarında hava balonlarının kullanımıyla başlamıştır. 1783 yılında İngilizler tarafından geliştirilen hava balonları, Fransızlar tarafından da benimsenmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. 1790’lı yıllarda hava balonları, Fransızlar için önemli bir ilgi alanı haline gelmiştir. Sonuç olarak 1794 yılında Fransız Bilimsel Komisyonu, hava balonlarının askeri amaçlarla kullanılması amacıyla üretim faaliyetlerine başlanmasına karar vermiştir. Aynı yıl, bu karar doğrultusunda resmi olarak Aerostat Şirketi kuruldu. Ancak Fransa’nın o dönemde hava balonlarının kullanımı için yeterli teknik bilgi ve donanımına sahip personelden yoksun olması, şirketin faaliyetlerinde önemli sorunlar yaratmıştır. Napolyon’un Mısır Seferi sırasında Aerostat Şirketi, Napolyon ile bölgeye götürülmüş ancak bölgede faaliyet gösterememiştir. Sonuç olarak şirket Mısır Seferi’nin ardından feshedilmiştir (Buckley, 1999, s. 24).

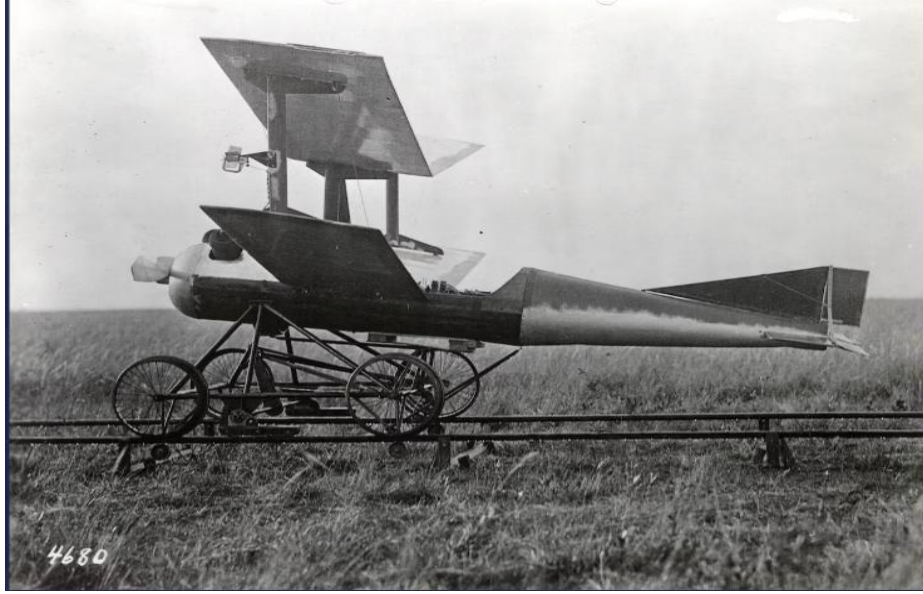
19. yüzyılda da hava balonlarına olan ilgi sınırlı olsa da 1849’da Avusturya’nın İtalya’nın Venedik şehrine yönelik zaman ayarlı bombalarla donatılmış 200 pilotsuz balonla düzenlediği saldırı ilk İHA saldırısı olarak kabul edilmektedir. Ancak, bu bombalı balonların bir kısmı hedeflerine ulaşarak patlamışken, bazıları rüzgârın etkisiyle geri dönüp Avusturya hattında patladığı belirtilmektedir (Franke, 2018, s. 34).

Nikola Tesla, 19.yüzyılın sonlarına doğru radyo dalgalarıyla uzaktan kontrol edilebilen deniz botları üzerine çalışmalara odaklanmıştı. Hedeflerinde başarılı olan Nikola Tesla günümüzde kullanılan insansız hava araçlarının da fikir babası olarak görülmektedir. Nikola Tesla’nın geliştirdiği deniz botları uzaktan radyo ile kontrol edilebiliyordu. Radyo dalgalarıyla kullanılabilen botlar dönem için çok önemli bir yenilikti. Tesla 1898 yılında yeni icadının patentini almıştır. Tesla’nın icadı, olumlu eleştirilerin yanı sıra olumsuz eleştirilerle de karşı karşıya kalmıştır. Princeton Üniversitesi’nde fizik profesörü olan Cyrus F. Brackett, icadın teorik olarak çok mantıklı olduğunu belirtse de uygulamada başarısız olacağını öne sürmüştür. “İnsansız botların savaş sırasında doğru zamanda patlayabileceğinden emin değilim,” şeklinde bir değerlendirme yaparak Tesla’nın çalışmalarına eleştirel yaklaşmıştır. Ancak Tesla çalışmalarına devam ederek 6 metre

uzunluğunda insansız bot geliştirmiştir. Geliştirdiği bot ile mevcut kablosuz gücü daha da arttırmış ve Şikago Ticaret Kulübünde yeni icadını sergilemiştir. Tesla, bir süre sonra insansız botlara olan ilgisini kaybederek kablosuz güç üzerinde çalışmalarına devam etmiştir. 1911 yılında Wright Kardeşlerin gerçekleştirdiği ilk uçuş Tesla'ya kablosuz elektrik gücüyle çalışabilen uçak yapma ilhamını vermiştir(Carlson, 2018). Aynı dönemde ABD, hava gücünün arttırılmasına karar vermişti. 1912 yılında ABD kongresi uçakların ve hava balonlarının geliştirilmesi için 125.000 dolarlık bütçe ayırmıştır. Aynı yıl Fransa 1 milyon dolar değerinde hem uçakların hem de hava balonlarının geliştirilmesi için bütçe ayırmıştı. (Blom, 2010, s. 6).

Tesla, insansız hava aracı fikrini Amerikalı yatırımcı ve girişimci Elmer Sperry ile paylaşmıştır. Elmer Sperry, “navigasyonun babası” olarak anılmakla birlikte Amerika'da yaptığı yatırımlarla ün kazanmış bir girişimciydi. Sperry, 1917 yılında ABD Deniz Kuvvetleri ile insansız hava aracı üretimine yönelik ilk sözleşmeyi imzalamıştır. Geliştirdiği model, uçakların insan kontrolü olmadan havada kalmasını sağlıyordu. Sperry, aynı yıl içinde Deniz Kuvvetlerine altı adet test uçağı teslim etmiş ancak bu uçaklardan beklenen verim alınamayınca "uçan bomba" fikrini değerlendirmiştir. Yine bu fikir de tam anlamıyla hayata geçirilemeden 1922 yılında iptal edilmiştir(Carlson, 2018).

ABD’de insansız hava aracı geliştirme fikri yalnızca Nikola Tesla ve Elmer Sperry ile sınırlı kalmamıştır. ABD’nin Birinci Dünya Savaşı’ndaki bir diğer yeniliği, "Hava Torpidosu" olarak da bilinen Kettering Bug adlı insansız hava aracıydı. Charles F. Kettering tarafından icat edilen Kettering Bug, elektrikli kontrol sistemiyle çalışmaktaydı. The Dayton-Wright Airplane şirketi tarafından yaklaşık 50 adet üretilen Kettering Bug, savaş sonrasında yeterli yatırımı görmemiştir. Bu nedenle, 1920 yılında tüm yatırımlar durdurulmuş ve proje rafa kaldırılmıştır (National Museum of the U.S. Air Force, t.y.).

Şekil 1: Kattering Bug İnsansız Hava Aracı (National Museum of the U.S. Air Force, t.y.).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Büyük Britanya insansız hava aracı geliştiren bir diğer ülke olmuştur. Dr. Archibald tarafından geliştirilen Aerial Target adlı insansız hava aracı radyo ile kontrol edilebiliyordu. Mart 1917’de testlerden başarıyla geçen Aerial Target’ın pilotu Henry Segrave’idi. Savaş sonrasında Aerial Target yeterli desteği alamadığı için proje rafa kaldırılmıştır (Imperial War Museum, t.y.).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında insansız hava araçları ile ilgili çalışmalar devam etmiştir. Birleşik Krallık RAE Larynx adıyla geliştirdiği insansız hava aracı denizlerdeki hedeflere yönelik olarak geliştirilmişti. RAE Larynx bomba taşıyabiliyor ve 300 mil boyunca hareket edebiliyordu. Birleşik Krallık Havacı Bakanlığı tarafından yeterli bütçe sağlanmayan proje devam ettirilemedi(Rood, 2020, s. 60). İngilizler ’in bir diğer çalışması Fairey Queen ve Queen Bee modelleriydi. Queen Bee modelinden toplam 420 adet üretilmiş olup 380’i İkinci Dünya Savaşında kullanılmıştır(Sloggett, 2015, s. 58).

Şekil 2: Queen Bee: Kaynak: Imperial War Museums (t.y.), *A brief history of drones*.
<https://www.iwm.org.uk/history/a-brief-history-of-drones>

2.1.2. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş Dönemi

İkinci Dünya Savaşı sırasında insansız hava araçlarına olan talep artmıştır. Çünkü pilotların her biri çok değerliydi ve savaşan taraflar pilot kaybetmek istemiyordu. ABD’de Reginald Denny tarafından geliştirilen OQ-2 modeli dönemine göre oldukça yenilikçiydi. Bu model radyo bağlantısının kopması durumunda paraşütle iniş yapabilme ve sıradan bir pistten kalkış yapabilme gibi gelişmiş özelliklere sahipti. OQ-2, savaş boyunca büyük miktarlarda üretilmiş ve kullanılmıştır. 1943 yılında bine yakın hedefe başarılı operasyon gerçekleştirmiştir(National Museum of the U.S. Air Force, t.y.). İkinci Dünya Savaşının sonları askeri teknolojilerde önemli yeniliklere sahne olmuştu. Özellikle Almanların geliştirdiği V-1 ve V-2 modelleri rakipsiz bir konumdaydı. Rastgele bombalanan Büyük Britanya, Belçika ve Fransa şehirlerinde mühim hasarlara yol açıyordu. ABD Hava Kuvvetleri V-1 ve V-2 roketlerini imha edebilmek için Operation Aphrodite (Afrodit Operasyonu) projesi kapsamında eskimiş ve yıpranmış B-17 ve B-24 uçaklarını BQ-7 İHA’sına dönüştürdü. (Rogers & Hill, 2014, s.18).

OQ-2 modelinin bu operasyonlarda kullanılmamasının sebebi BQ-7 gibi ağır ekipman taşıyamaması ve uçuş menzilinın kısa olmasıydı. BQ-7, kalkış ve ilk tırmanış aşamasında bir pilot ve bir mühendis olmak üzere iki kişilik bir mürettebat tarafından idare

edilmekteydi. Seyir irtifasına ulaşıldığında, mürettebat uçağı hedefin genel yönüne doğru yönlendirmekte, uzaktan kumanda sistemini devreye almakta, ardından paraşütle tahliye gerçekleştirmekteydi. Ancak 11 test uçuşundan hiçbirisi belirlenen hedefe yönelmediği gibi yaşanan kazalar sonucunda birçok pilot dost ateşi ya da yanlış zamanlama sonucu hayatını kaybetti(Blom, 2010, s. 48). ABD başkanlığı yapmış olan Kennedy'nin kardeşi Joseph P. Kennedy Jr.'de hayatını kaybeden pilotlar arasındaydı(Renehan, 2002, s. 83).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İHA'larla ilgili çalışmalar devam etmiştir. Ancak bazı askeri liderler İHA'ların gelişmesi neticesinde işsiz kalacaklarından endişe ettikleri için gelişmelere karşı daha temkinli davranmışlardır. Buna rağmen 1950'li yıllarda ABD'li şirketler İHA geliştirmeye devam etmiştir. 1953'te Northrop'un Radioplane şirketi, AQM-35 adlı süpersonik insansız hava aracını geliştirmeye başlamıştır. 1956'da yılında ilk uçuşunu gerçekleştiren insansız hava aracı o kadar hızlıydı ki hava savunma sistemleri tarafından takip edilmesi oldukça zorlaşmıştır(Palik & Nagy, 2019, s. 158).

Sovyetler Birliği'de soğuk savaşın ilk yıllarında La-17 model İHA'yı geliştirmiştir. Sovyetler Birliği La-17'den ilk etapta beklenen verimi alamamıştır. La-17 döneminin teknolojisinin gerisinde olmasının yanı sıra yeterli menzili yoktu. Ayrıca test uçuşlarında başarısız bir performans sergilemişti. Yapılan güncellemeler neticesinde geliştirilen La-17M modeli ile radar yakalanmama kabiliyeti geliştirilmiş, menzil ve irtifa performansı artırılmıştır. La-17, 30 yıla yakın süreyle Sovyet ordusuna hizmet etmiştir (Sloggett, 2015 s. 66-68). Sovyetler La-17'yi 1960'lı yıllarda Çin'e ihraç etmiştir. Çin, La-17 ile tarihinde ilk kez İHA teknolojisiyle tanışmıştır. İlerleyen yıllarda yaşanan Çin-Sovyet ayrılığı neticesinde Sovyetlerin Çin'e askeri desteğini kesmesi. Çin'i kendi imkanları ile İHA teknolojisi geliştirmeye itmiştir. (Kania, 2019, s. 3-4) Sovyetler Birliğinin geliştirdiği bir diğer İHA modeli Tu-123 modeli olmuştur. Tu-123 modeli Sovyetler Birliği topraklarının yanı sıra Varşova Paktı ülkelerinde Batı Avrupa üzerindeki stratejik noktaları gözlemlemek amacıyla konuşlandırılmıştır. Sovyetler Birliği'nin ilk uzun menzilli insansız hava aracı olan Tu-123 1960'ların başında Tupolev Tasarım Bürosu tarafından geliştirilmiş ve 1964'te keşif faaliyetlerine başlamıştır. Başlangıçta nükleer saldırı amaçlı geliştirilen Tu-121 füzesinin keşif versiyonu olan Tu-123, 3.000 km'yi aşan menzili, 22 km'ye varan uçuş irtifası ve 2.700 km/s hıza ulaşan yetenekleriyle dikkat çekmiştir. Görevi tamamladıktan sonra uçaktan ayrılan burun kısmı paraşütle yere inerken, gövdenin geri kalanı imha edilirdi. 1970'lerin sonuna kadar Sovyet Hava Kuvvetleri tarafından kullanılan Tu-123,

daha sonra MiG-25R gibi insanlı sistemlerin gelişmesiyle emekliye ayrılmıştır(GlobalSecurity.org, 2018).

ABD 1960'lı yıllarda İHA teknolojisinde dünyada öncü ülke durumundaydı. Bünyesindeki İHA'ları askeri istihbarat faaliyetlerinde geliştirmek üzere kullanmaya karar verdi. ABD Sovyetler 'de ne olup bittiğini merak ediyordu. Ryan Aeronautical tarafından 1959 yılında geliştirilen Q-2C modeliyle Sovyetleri havadan izlemek hedeflenmişti. Ancak Q-2C Sovyetleri keşfedebilmek için yeterli donanıma sahip değildi. Sovyetleri baştan sona katetecek mile sahip olmamasının yanı sıra hava radar sistemlerine yakalanma olasılığı yüksekti. Q-2C'nin yeterli donanıma sahip olmaması ABD'yi farklı arayışlara itti. ABD hükümeti tarafından geliştirilmesi desteklenen U-2 casus uçağı bu dönemin sembolü haline geldi. U-2 çok yüksek irtifalara çıkabiliyordu ve gelişmiş kameralara sahipti. Ancak 1960'ta Sovyetler Birliği'nin bir U-2 uçağını düşürmesi ve uçağın pilotunu esir alması yüksek irtifanın yeterli koruma sağlamadığı fikrini verdi. Ayrıca U-2 uçağının maliyeti de çok yüksekti(Blom, 2010, s. 56). Sonuç olarak 1960 yılında ABD Hava Kuvvetleri, Ryan Aeronautical'a, Ryan Model 147 insansız hava araçlarını keşif dronlarına dönüştürme görevi verdi. Bu doğrultuda "Lightning Bug" kod adlı BQM-34 Firebee geliştirildi. Firebee (Lightning Bug), genellikle DC-130 uçaklarından fırlatılıyor ve görevini tamamladıktan sonra paraşütle iniş yapıyordu (Palik & Nagy, 2019, s.159).

İlk olarak 1964 yılında Vietnam savaşı sırasında kullanılan Firebee, ilk görevlerinde çoğunlukla başarısız oldu. Netice olarak Firebee'nin eksikliklerini tamamlamak amacıyla Ryan Model 147B modeli geliştirildi. Ryan Model 147B modeli ile Çin ana karası da gözlemleniyordu. Çin hava savunma sistemleri 147B'yi keşfetti ve düşürdü. Bu olay U-2 hadisesi kadar geniş çaplı duyulmasa da soğuk savaş tarihinde önemli bir olaydır. Ancak ABD, Çin ana karası üzerinde 147B'yi uçurmaya devam etti. Çin 1965 yılında 8 adet daha 147b'yi düşürdü (Blom, 2010, s 59-61). Çin 1960'lı yıllarda Sovyet yapımı La-17'yi temel alarak ilk yerli İHA'sı CK-1'i geliştirmişti. ABD'ye ait düşürülen Firebee İHA'ların incelenmesi neticesinde keşif amaçlı WZ-5 model İHA'yı geliştirildi. Çin'in, geliştirdiği İHA'lar tam anlamıyla 2000'li yıllarda dünya sahnesine çıktı. (Kania, 2019, s. 5–6)

ABD, Çin ana karasını gözlemlerken yaşadığı olumsuzluklar neticesinde Ryan 147B modelini daha da geliştirerek 1965 yılında Ryan 147C, 1966 yılında 147J ve 1969'da 147JC modelini geliştirmiştir. Ryan elektromanyetik istihbaratı gelişmiş olan 147E modelini aynı

yıllarda ABD Hava Kuvvetlerinin kullanımına sunmuştu. ABD söz konusu insansız hava araçlarını hem Vietnam'da Ho Şi Minh güçlerine karşı hem de Küba üzerinde keşif yapmak amacıyla kullanmıştır. Vietnam üzerinde İHA'larla çekilen fotoğraflar propaganda amacıyla da kullanıldı. Fotoğrafı çekilen bölgelerin birçoğu bombalanan yerlerdi. ABD, Ho Şi Minh güçlerine karşı psikolojik yıpratmayı hedeflenmişti. (Wagner, 1992, s.104) Vietnam savaşı sırasında 1000'ün üzerinde İHA 3000'in üzerinde sorti yapmıştır. Kaza ve düşman ateşi neticesinde 578 İHA kaybedilmiştir. Vietnam Savaşı sırasında ağırlıklı olarak keşif amaçlı kullanılan İHA'ların operasyonlardaki başarısı neticesinde, Ryan modeli İHA'ların özellikle "Lightning Bug" adıyla bilinen versiyonlarının geliştirilmesine karar verilmiştir. (Sloggett, 2015, s 87.) ABD geliştirdiği Ryan modelleri 1970'li yıllarda İsrail'e de sattı. (Blom, 2010, s 63) ABD'nin Vietnam savaşı sırasında geliştirdiği dönemin en ikonik ve gelişmiş İHA'sı D-21 modeliydi. 1960'larda geliştirilen D-21'le Sovyetler ve Çin gözetlenmek istenmişti. D-21'in İlk görevlerini başarıyla tamamladıktan sonra Sibiry'a'da düşmesi ve ardından farklı bir görevde Çin hava sahasında kaybolması neticesinde 1971 yılında program iptal edildi. (Rich & Janos, 1994, s. 262–270)

1973 Arap-İsrail savaşı sırasında İHA'lar önemli görevler üstlenmiştir. 1973 yılına gelindiğinde Arap Devletlerinin 1967 yılında 6 gün savaşları neticesinde kaybettikleri toprakları almak üzere başlattıkları Yom Kippur Savaşında İsrail Hava Kuvvetleri ağır hasar almıştı. Sürpriz bir şekilde ilk başta Mısır'ın akabinde Suriye'nin ve diğer Arap devletlerinin başlattığı saldırıya hazırlıksız yakalanan İsrail ağır kayıplar vermişti. İsrail hava kuvvetleri aldığı hasarı ABD'den alınan Firebee ve Chukar İHA'lar ile gidermek istedi. İsrail 1970'li yılların başında İHA'ları, hava kuvvetleri bünyesinde konuşlandırmaya başlamıştı. İsrail, Yom Kippur savaşında İHA'ları bilgi toplama ve düşman kuvvetlerini ayırt etmede geniş ölçekte kullanma fırsatı yakaladı. (Borukhovich, 2018, s 39-40.)

İsrail savaş sonrasında kendi geliştirdiği Scout ve Mastiff İHA'ları envanterine ekleyerek İHA alanında üretici ülkelerden biri haline geldi. İsrail geliştirdiği İHA'larla Suriye'yi düzenli olarak gözetliyordu. Suriye'nin SAM hava savunma sistemlerini hedefleyen İsrail ilk etapta İHA'larla yer tespiti yapıyor sonrasında savaş uçaklarıyla tespit edilen bölgeyi bombalıyordu. 1982 yılında gerçekleşen Lübnan savaşı öncesinde İsrail elindeki İHA'larla Lübnan'ı da düzenli olarak gözetlemekteydi (Rodman, 2013, s. 77-78).

1975 yılında başlayan Lübnan iç savaşı 1976'da sona ermişti. Ülkenin güney kesiminde Filistin Kurtuluş Örgütü Suriye'nin himayesinde faaliyetlerde bulunmaktaydı. Bu durum İsrail tarafından hoş karşılanmamaktaydı. Nitekim 1982 yılında başlayan savaş İsrail ve Suriye'yi karşı karşıya getirdi. (Armaoğlu, 2017, s. 767-770) Beka vadisinde gerçekleşen hava muharebesinde ABD'den alınan Firebee ve İsrail'in kendi ürettiği Scout model İHA'lar kritik rol oynamış, İsrail tarafından başlatılan Operation Mole Cricket 19 operasyonunda Suriye hava savunma sistemleri İHA'ların yardımıyla bombalanarak ağır hasar alarak kullanılamaz hale getirilmişti. Savaş sırasında İsrail İHA'ları ayrıca istihbarat toplamakta önemli görevler üstlenmiş elde edilen bilgilerle İsrail savaş uçakları önemli ölçüde 80-100 arası (tahmin edilen) Suriye savaş uçağını etkisiz hale getirmiştir. Savaşta İHA'lar kara kuvvetlerine de önemli ölçüde bilgi toplamış, İsrail'in Güney Lübnan'ı işgal etmesinde kritik rol üstlenmişlerdir. (Rodman, 2013, s 78.)

2.1.3. 1990 Sonrası Modern İHA'ların Doğuşu

1990'lı yıllar modern İHA teknolojilerinin dünya sahnesinde yer almaya başladığı dönemdir. Özellikle ABD ve İsrail yapımı İHA'lar bu döneme damga vurmuştur. Çin geliştirdiği İHA'larla dünya sahnesine çıkmaya hazırlanırken, Türkiye ilk İHA üretim denemelerini gerçekleştirmekteydi.

ABD, 1990'lı yıllarda Predator modelini geliştirerek İHA teknolojilerinde çitayı yükseltmiştir. Predator, 1937 yılında Irak'ta doğan Abraham Karem tarafından geliştirilmiştir. Karem, İsrail Uçak Endüstrisi'nin (Israeli Aircraft Industries) tasarım bölümünde bir müddet çalıştıktan sonra İHA tutkusu nedeniyle yöneticisiyle anlaşamamış, Kaliforniya'ya taşınarak çalışmalarına devam etmiştir. Karem'in geliştirdiği Amber adlı İHA projesi başarısızlığa uğramış ve şirketi Leading Systems iflasın eşiğine gelmiştir. 1990 yılında ABD Donanması'nın Amber model İHA siparişini iptal etmesinin ardından, Karem'in şirketi maddi olarak çökmeye başlamıştı. Bu durumu fırsat bilen General Atomics'in sahibi Blue kardeşler, sadece şirketin varlıklarını değil, aynı zamanda Karem'in teknik bilgi ve mühendislik yeteneklerini de bünyelerine katmak üzere Leading Systems'i satın aldı. Karem, Amber modelinin başarısız olmasının akabinde Predator modelini geliştirmeye odaklandı. Predator, başlarda oldukça kırılgan bir platformdu. Hava koşullarına son derece duyarlıydı, ufuk ötesi iletişim kuramıyor ve konumunu hassas şekilde belirlemek mümkün olmuyordu. Ancak 1990'lı yılların başında GPS'in aktifleşmesi ve uydu üzerinden yüksek bant genişliğiyle veri aktarımının mümkün hâle gelmesi, Predator'un savaş alanlarında etkin bir araca dönüşmesinin önünü açtı. Gövdesine

uydu anteni eklenmesiyle birlikte operasyon menzili ve istihbarat yeteneği ciddi şekilde arttı. Ayrıca Karem'in siyasi bağlantıları projenin ABD tarafından da sahiplenilmesine yol açtı. Karem'in CIA Başkanı James Woolsey ile olan kişisel tanışıklığı da bu süreçte önemli bir avantaj sağladı. Woolsey'nin İsrail'e duyduğu sempati ve teknolojik casusluk sistemlerine ilgisi, Predator'un CIA programına dönüşmesine olanak sağladı. (Cockburn, 2015, s. 839)

1990'lı yıllarda geliştirilmesine başlanan ve günümüzde halen en gelişmiş insansız hava araçları arasında yer alan modellerden biri Global Hawk'tır. Bu model, başlangıçta Teledyne Technologies tarafından geliştirilmiştir. Teledyne Technologies, 1969 yılında Ryan Aeronautical şirketini satın alarak bu alandaki üretim faaliyetlerini üstlenmiştir. Bu tarihten itibaren Ryan tasarımı İHA'lar, Teledyne bünyesinde üretilmiştir. 1999 yılında, Northrop Grumman, Teledyne Technologies'i bünyesine katarak Global Hawk üretimini devralmış ve bu modeli kendi çatısı altında geliştirmeye devam etmiştir. İlk uçuşunu Şubat 1998'de gerçekleştiren Global Hawk, 3.000 deniz milinden fazla menzil ve 40 saatin üzerinde havada kalış süresi gibi ileri uçuş yeteneklerine sahiptir. 1999'daki bir test uçuşunda, yanlışlıkla aktive edilen uçuş sonlandırma sistemi nedeniyle düşmüş ve bu olayda 45 milyon dolarlık kayıp yaşanmıştır. (Drezner & Leonard, 2002 s 47)

Döneme damgası vuran bir diğer model Pioneer'dır. ABD'li AAI Corporation ile İsrail'in IAI firması tarafından ortaklaşa geliştirilen Pioneer, IAI'nin Scout ve Tadiran'ın Mastiff modelleri baz alınarak üretildi. ABD ve İsrail donanması Pioneer'ı envanterine dahil ederek kullanmaya başladı. Ocak 1991'de, ABD Donanması tarafından Birinci Körfez Savaşı'nda kullanılan Pioneer, İsrail'den ikinci el olarak temin edilmişti ve savaş gemilerinden atılan toplar için hedef belirlemede kullanıldı. (United States General Accounting Office, 1997)

Türk ve Çin İHA'ları 2000'li yıllara damga vurmuştur. Son dönemlerde gerçekleşen askeri operasyonlarda kilit rol oynamaktadırlar. Türkiye'nin İHA gelişim sürecine ilerleyen bölümlerde değineceğimiz için kısaca Çin'in yolculuğuna değinmekte fayda var.

Çin'in CH (Cai Hong) serisi İHA'ları, 2000'li yılların başında geliştirilmeye başlanmış ve CH-3 modeli 2007'de, CH-4 ise 2011'de tanıtılmıştır. CH-5, serinin en gelişmiş versiyonu olarak 2015'te ilk uçuşunu yapmıştır. Paralel olarak geliştirilen Wing Loong serisi, 2005'te tasarlanmış, Wing Loong I ilk uçuşunu 2007'de gerçekleştirmiş, daha gelişmiş olan Wing Loong II ise 2015'te tanıtılmış, 2017'de uçuşa geçmiştir. Her iki seri

de Çin'in ihracata yönelik silahlı insansız hava aracı üretiminde önemli rol oynamaktadır. (Kania, 2019, ss. 6–10)

2.1.4. 1990 Sonrası Modern İHA'ların Çatışmalarda Kullanımı

1991 yılına gelindiğinde Ortadoğu Irak'ın saldırgan politikaları sebebiyle karışık vaziyetteydi. Irak'ın Kuveyt'i işgali neticesinde BM işgali kınarken 678 sayılı karara istinaden Irak'a Kuveyt'i terk etmesi gerektiği terk etmemesi durumunda gerekli müdahalenin yapılacağı deklare edildi. Irak karara uymadı ve netice olarak ABD ve İngiltere, Suudi Arabistan'da konuşlandırdıkları savaş uçaklarıyla Irak'ı bombaladılar. (Armaoğlu, 2017, s 784-787)

Operasyonda 1986 yılında İsrail'den alınan Pioneer İHA'lar kullanıldı. USS Missouri ve USS Wisconsin'de konuşlandırılan İHA'lar Irak'taki hedeflerin bombalanmasında önemli ölçüde bilgi toplamış ve operasyonlarda kullanılmıştır. Irak askerleri gördükleri Pioneer İHA karşısında beyaz bayrak çekmiş ve İHA'ya teslim olarak tarihte bir ilki gerçekleştirmişlerdir. Pioneer, Çöl Fırtınası operasyonlarında toplamda 117 saat görev yapmıştır. Irak'a gerçekleştirilen hava operasyonlarında görev almasının yanı sıra operasyon sonrasında da Irak kuvvetlerinin hareketlerini gözlemlemede ABD Deniz Kuvvetlerine istihbarat sağlamıştır. Pioneer, 1992 yılının şubat ayında Irak'a karşı düzenlenen harekatlarda 43 farklı görevde yer almıştır (U.S. Navy History and Heritage Command).

1990'lar dünya siyasetinde birçok değişikliğe sahne olmuştu. Dünya siyasetindeki değişim ve dönüşümler silah teknolojisinde de önemli yeniliklere sahne oldu. İHA'lar NATO'nun Sırbistan'a müdahalesinde de önemli görevler üstlendi. 1999 yılında Sırp'lara karşı yapılan hava harekâtlarında Predator önemli görevler üstlendi. Döneminde teknolojik üstünlükleriyle dikkatleri üzerine çeken Predator, 24 saat kesintisiz havada kalabiliyordu. Özellikle stratejik iletişim noktalarının ve askeri üslerin gözlemlenmesinde önemli görevler üstlendi. Ayrıca Hunter model İHA'lar da operasyonlarda kullanıldı. Operasyon sırasında alçak uçurulan İHA'lar keşiflerde önemli artılar sağlasa da alçak uçuş sırasında bazıları Sırp'lardan tespit edilmiş ve düşürülmüştür (Department of Defense, 1996). 78 gün süren hava operasyonları sırasında 25'e yakın İHA, teknik arıza sonucu ve düşman ateşi sonucu düşmüştür. Savaş esnasında pilotları tehlikeli görevlerde riske sokmamak için İHA'lar tercih edildi. Hava Kuvvetleriyle uyum içinde çalışan İHA pilotları sayesinde birçok görev başarıyla tamamlandı (Lambeth, 2001, s. 96).

ABD Hava Kuvvetleri, Irak ve Afganistan işgallerinde İHA'lara önemli görevler vermiştir. Afganistan'da Predator'lar yan rüzgarlar ve buzlanma gibi çevresel faktörler nedeniyle operasyonel sınırlamalara maruz kalmıştır. 2001-2002 yılları arasında en az üç Predator kötü hava koşulları nedeniyle düşmüştür. Irak'ta ise hava savunma sistemleri, özellikle karadan havaya füzeler ve uçaksavarlar İHA'ların etkisiz hale getirilmesine neden olmuştur. Bu deneyimler, İHA'ların savaş alanında etkili bir şekilde kullanılabilmesi için dayanıklılık, hız ve hava şartlarına uyum kabiliyetlerinin geliştirilmesi gerektiğini göstermiştir (Haulman, 2003).

ABD, bu olumsuz deneyimlerden ders çıkararak İHA teknolojilerinde yaptığı güncellemelerle hem Irak'ta hem de Afganistan'da stratejik hedeflerde bu araçları etkin bir şekilde kullanmayı başarmıştır. Özellikle Global Hawk modeli, gelişmiş gözetleme yetenekleri sayesinde bölgede olup bitenleri detaylı bir şekilde raporlamıştır. Predator ise hassas saldırılar düzenleme kapasitesiyle Irak ve Afganistan'daki hedeflere yönelik operasyonlarda kilit rol oynamıştır. (Roosevelt, 2006)

Diğer İHA modelleri arasında yer alan Hunter, Pioneer ve Shadow, başlangıçta sınırlı başarı göstermiş olsa da savaşın ilerleyen dönemlerinde kritik operasyonlarda görev almıştır. Hunter, Irak'ın işgali sırasında operasyonel süreçlerde kullanılmış, ancak ilk etapta istenen verimi sağlayamamıştır. Yapılan teknik geliştirmelerle birlikte, Kasım 2007'de Hunter ilk ölümcül görevini başarıyla gerçekleştirmiştir. Bu tarihten itibaren ABD ordusunun envanterinde toplamda 54 Hunter İHA bulunmaktaydı. Pioneer modeli ise ağırlıklı olarak istihbarat, gözetleme ve keşif görevlerinde kullanılmış ve 2005 yılı itibarıyla toplamda 7.500 saat uçuş gerçekleştirmiştir. (U.S. Air Force, 2007).

Shadow ise Haziran 2006 itibarıyla toplamda 84.000 saat uçuş yapmış, bu sürenin 50.000 saati yalnızca Ağustos 2005 ve 2006 Haziran arasında kaydedilmiştir. Tugay seviyesinde konuşlandırılan Shadow her biri bir Stryker tugay muharebe takımında görev olarak operasyonel süreçlere önemli katkılar sağlamıştır. Bu İHA'ların farklı operasyonel senaryolara uyum kabiliyeti, ABD'nin savaş alanındaki etkinliğini artırmıştır. (Blom, 2010 s 107-111). İHA'ların operasyonel katkılarının yanı sıra düşman kuvvetlerini takip ederek hareket ve operasyon tarzlarını gözlemleyebilmesi asker kaybının önüne geçmesinin yanı sıra kara mekanizmasının hızlanmasında önemli rol üstlendi. ABD, Taliban'ın ve El Kaide'nin üst düzey yönetimine karşı suikastlarda İHA teknolojisinden faydalanmıştır.

2013 yılında Pakistan Talibani'nin lideri Hakimullah Mesud, İHA saldırısı sonucu öldürülmüştür. (BBC News, 2013).

2016 yılında İHA'ların keşif görevi üstlendiği operasyonda IŞİD lideri Ebu Bekir el-Bağdadi ABD özel kuvvetlerinin İdlib'te düzenlediği operasyonda öldürüldü. (BBC News, 2019). Ayrıca İran Devrim Muhafızları Ordusu'na bağlı Kudüs Gücü Komutanı General Kasım Süleymani 3 Ocak 2020'de İHA saldırısı sonucu öldürülmüştür. (Schmitt & Crowley, 2020)

Yakın dönemde gerçekleşen Karabağ savaşı, Libya iç savaşı ve Rus- Ukrayna savaşı İHA'ların savaşların seyrini değiştirecek seviyeye geldiğini tüm dünyaya ispatlamıştır. Karabağ savaşında Azerbaycan kara ordusunun Ermeni ordusuna kıyasla daha donanımlı olmasının yanı sıra hava gücü olarak İHA'ların varlığı savaşın seyrini değiştirmiştir. Azerbaycan, Türkiye ve İsrail'den İHA temin etmekteydi. Azerbaycan ordusunun envanterinde Türk yapımı Bayraktar TB2'nin yanı sıra İsrail menşeli Orbiter 3, Aerostar, Hermes 450, Hermes 900 ve Heron TP tipi İHA/SİHA'ların bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca, İsrail'den tedarik edilen Skystriker, Orbiter 1K ve Harop tipi kamikaze İHA'lar da envantere dahil edilmişti. 2020 Karabağ Savaşı, İHA'ların savaşın seyrini değiştirdiği bir savaş olarak tarihe geçti. Alman Savunma Bakanı Annegret Kramp- Karrenbauer, bu savaş "tarihin ilk SİHA savaşı" olarak nitelendirmiş, Alman basını ise "sadece SİHA'larla kazanılan ilk savaş" şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur. İHA/SİHA'ların düşman araçlarını imha etme kapasitesi, Ermeni askerleri üzerindeki psikolojik etkisi ve savaş alanındaki şok etkisi savaşın sonucunda kritik bir rol oynamıştır. (Özgen, 2021 s 104-123)

Türk İHA'ları Libya iç savaşında da önemli görevler üstlenerek dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Libya'da Arap Baharı olarak adlandırılan dönemde 2011 yılında Muammer Kaddafi'nin devrilmesi sonucunda ülkede istikrar sağlanamamış 2014 yılından itibaren ülkede iç savaş patlak vermiş ancak hala kesin bir sonuca varılmamıştır. Savaşın taraflar BM'nin tanıdığı ve Türkiye'nin de destek verdiği Ulusal Mutabakat Hükümeti ve Rusya, Mısır ve BAE'nin açıktan desteklediği Hafter güçleridir. Savaşın en çok kızıştığı dönemlerden biri olan 2020 yılında Hafter güçleri, Ulusal Mutabakat Hükümetini köşeye sıkıştırmıştı. Başkent Trablusgarp neredeyse Hafter güçlerinin eline geçmek üzereydi. Türkiye'nin devreye girmesiyle UMH güçleri, Türk İHA'larının desteğiyle Hafter güçlerini Trablusgarp'tan uzaklaştırmıştır. UMH güçleri stratejik kazanımlar elde etse de iç savaş hala belirsizliğini korumaktadır. (Mevlütöğlu & Korkmaz, 2020).

Rus- Ukrayna savaşında İHA'lar savaşın stratejik silahları arasında yer almaktadır.

Ukrayna Türkiye’den satın aldığı Bayraktar TB2’leri savaşın başından beri kullanmaktadır. Ukrayna elindeki TB2’leri Rusya’nın mühimmat depolarının imha edilmesi ve Moskova savaş gemisinin batırılması gibi önemli görevlerde kullandı. Ancak TB 2’lerin maliyeti Ukrayna için savaşın sürdürülebilirliği açısından maliyetli olmaktadır. TB 2’lerin yaklaşık maliyeti 2 milyon dolar seviyesindedir. Ukrayna alternatif olarak ABD’den alınan Sustalı Kamikaze modeli, kendi üretimi olan DJI Mavic 3 tipi küçük ticari İHA’ları ve Danimarkadan alınan 10 RQ-35 Heidrun İHA’ları ağırlıklı olarak kullanmaktadır. DJI Mavic 3’ün yaklaşık maliyeti 2 bin dolar civarındadır. Rusya ise İran’dan aldığı Shadid ve kendi üretimi olan Orlan-10 İHA’ları savaşta kullanmaktadır. Çin yapımı olan DJI Mavic İHA’larda her iki tarafta da mevcut ancak Çinli DJI şirketi söz konusu İHA’nın sadece ticari amaçlarla kullanılabileceğini belirterek her iki tarafa da satışını yasakladı. (BBC Türkçe, 2023). Rus-Ukrayna savaşında İHA’ların stratejik önemi her geçen gün artmaktadır. Özellikle Ukrayna’nın zaman zaman Rus topraklarına düzenlediği saldırılar Rusya’da ciddi manada rahatsızlık doğurmaktadır. 1 Haziran 2025 tarihinde Ukrayna’nın 5–6 bin kilometre menzilli İHA’larla Rusya’nın stratejik hava ve deniz üslerine yönelik gerçekleştirdiği saldırılar, savaşın coğrafi kapsamını genişleterek kritik bir dönüm noktası oluşturmuştur. İHA’ların Rusya derinliklerine konteyner ve kara araçlarıyla sızdırılması, Ukrayna’nın askeri-taktik kapasitesinin ve teknolojik yetkinliğinin göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Saldırıların sonucu 40’tan fazla hava ve deniz aracının zarar gördüğü iddiaları, Rusya açısından ciddi bir stratejik kayıp anlamına gelmektedir. (Ekşi, 2025) İHA’lar yaklaşık olarak 100 yıldır dünya sahnesinde yer almaktadır. İlk başlarda sadece radyo ile kontrol edilebilen ve sınırlı operasyon yeteneğine sahip olan İHA’lar artık savaşların sonucunu belirleyen stratejik bir silaha dönüşmüştür.

2.1.5. İnsansız Hava Araçlarının Çeşitleri

İHA’ların son yıllardaki gelişimi dünya savaş tarihinde önemli bir dönüm noktasını teşkil eder. İHA’lar son yıllarda askeri operasyonlarda savaşların seyrini değiştirmiştir. ABD, Çin, Türkiye, İsrail ve İran günümüzde İHA teknolojilerinde öncü ülkeler olarak öne çıkmaktadır. ABD, insansız hava aracı teknolojisinde; Northrop Grumman üretimi RQ-4 Global Hawk ve MQ-4C Triton ile General Atomics tarafından geliştirilen MQ-9 Reaper

ve MQ-1 Predator modelleriyle öne çıkmaktadır. Çin ise savunma sanayisindeki İHA yetkinliğini; CASC imzalı CH-4 ve CH-5 Rainbow ile AVIC tarafından geliştirilen Wing Loong II platformları sayesinde uluslararası düzeyde güçlendirmiştir. İsrail'in en gelişmiş sistemleri arasında Elbit Systems üretimi Hermes 900 ile Israel Aerospace Industries (IAI) tarafından geliştirilen Heron TP (Eitan) ve Heron 1 modelleri yer almaktadır. İran, Shahed-129, Mohajer-6 ve yeni nesil Kaman-22 İHA'larıyla dikkat çekerken; Türkiye ise Baykar Teknoloji tarafından geliştirilen Bayraktar TB-2 ve TB-3 ile TUSAŞ imzalı ANKA-2, ANKA-3 ve Aksungur modelleriyle küresel arenada güçlü bir konum edinmiştir. Küresel arenada öne çıkan İHA'ların karşılaştırmalı tablosu aşağıda yer almaktadır.

Üretici Ülke	İHA Modeli	Sınıfı	Görev Yüksekliği (maksimum)	Havada Kalma Süresi (maksimum)
ABD	RQ-4 Global Hawk	HALE	65.000 feet	30 saat
ABD	MQ-4C Triton	HALE	50.000 feet	24 saat
ABD	MQ-9 Reaper	MALE	50.000 feet	27 saat
ABD	MQ-1 Predator	MALE	25.000 feet	35 saat
Çin	CH-4	MALE	20.000 feet	40 saat
Çin	CH-5 Rainbow	MALE	23.000 feet	60 saat
Çin	Wing Loong II	MALE	30.000 feet	30 saat
Türkiye	Bayraktar TB-2	MALE	22.000 feet	27 saat
Türkiye	Bayraktar TB-3	MALE	25.000 feet	21 saat
Türkiye	ANKA-S	MALE	30.000 feet	30 saat
Türkiye	ANKA-3	MALE	40.000 feet	10 saat
Türkiye	Aksungur	MALE	25.000 feet	50 saat
İsrail	Hermes 900	MALE	30.000 feet	36 saat
İsrail	Heron TP (Eitan)	MALE	45.000 feet	30 saat
İsrail	Heron 1	MALE	35.000 feet	45 saat
İran	Shahed-129	MALE	24.000 feet	24 saat
İran	Mohajer-6	MALE	18.000 feet	12 saat
İran	Kaman-22	MALE	26.000 feet	24 saat

Tablo-1: Bu tablo, çeşitli ülkelere ait İHA'ların görev yüksekliği ve havada kalma süresi gibi teknik özelliklerine ilişkin verilerin; üretici firmaların resmî internet siteleri, savunma sanayi yayınları ve güvenilir açık kaynaklardan derlenmesiyle yazar tarafından hazırlanmıştır.

İHA'ların bilimsel olarak herhangi bir sınıflandırması olmasa da bu alanda belli başlı sınıflandırmalar mevcuttur. Genel kanı İHA'ların büyüklüklerine, havada kalış sürelerine göre değişmektedir. Taktik İHA'lar operasyonlarda sıklıkla kullanılmaktadır. MALE tipi İHA'larda stratejik görevlerde kullanılmasının yanı sıra şimdiye kadar görev aldıkları operasyonlarda önemli başarılar sergilemişlerdir. Günümüzde İHA'lar askeri operasyonlarda stratejik önemleri dolayısıyla savaş uçaklarının yerini almaya başlamıştır. HALE tarzı İHA'ların gelecekte savaş uçaklarının yerini alacağı ciddi bir tartışma konusudur. Nitekim son yıllarda devletler tarafından geliştirilmesi desteklenen HALE tipi İHA'lar gittikçe yaygınlaşmaya başlamıştır.

Sınıf	Kategori	Görev Yüksekliği (ft)	Görev Yarıçapı (km)	Örnek Platform
Sınıf I (150 kg'dan hafif)	Mikro (<2 kg)	<200 (AGL)	5 (LOS)	Black Hornet
	Mini (2-20 kg)	<3,000 (AGL)	25 (LOS)	Bayraktar Malazgirt, Scan Eagle
	Küçük (>20 kg)	<3,000 (AGL)	50 (LOS)	Uçankaya, Hermes 90
Sınıf II (150-600 kg)	Taktik	<10,000 (AGL)	200 (LOS)	BayraktarTB2, Karayel, Aerostar
Sınıf III (600 kg'dan ağır)	Orta İrtifa Uzun Havada Kalış (MALE)	<45,000 (MSL)	Limitsiz (BLOS)	ANKA, Heron, Predator, Reaper
Sınıf III (600 kg'dan ağır)	Yüksek İrtifa Uzun Havada Kalış (HALE)	<65,000 (MSL)	Limitsiz (BLOS)	Global Hawk, X-47B, Phantom Ray, Taranis, Neuron

Tablo-2: (Karaağaç, 2016; NATO Joint Air Power Competence Center [JAPCC], 2010).

HALE sınıfı İHA'lara örnek olarak Northrop Grumman tarafından ABD Donanması'nın İnsansız Muharip Hava Sistemi (UCAS) Gösterim Programı kapsamında geliştirilen, kuyruksuz yapısı ve düşük radar görünürlüğüyle dikkat çeken X-47B gösterilebilir. İlk uçak gemisi tabanlı kalkış ve inişi 2013 yılında başarıyla gerçekleştiren X-47B, 2015 yılında ise insansız bir hava aracı tarafından gerçekleştirilen ilk otonom hava yakıt ikmali görevini tamamlamıştır. (Northrop Grumman, t.y.)

İngiltere'nin geliştirdiği HALE sınıfı Taranis, Birleşik Krallık'ın radar gizleme özelliklerine sahip ilk insansız muharip hava aracı olarak öne çıkmaktadır. BAE Systems tarafından geliştirilmiş, Rolls-Royce ve QinetiQ gibi önemli sanayi ortaklarının desteğiyle tasarlanmıştır. Bu sistem, düşman hava sahasına sızarak gözetleme, istihbarat toplama ve hassas taarruz görevlerini insanlı uçakların riskini ortadan kaldırarak gerçekleştirme yeteneğine sahiptir. 2010 yılında ilk kez tanıtılan Taranis, 2013 yılında Avustralya'da gerçekleştirilen bir dizi test uçuşunda ses hızına yakın hızlarda ve çeşitli irtifalarda başarılı bir şekilde görev yapmıştır. (Beale, 2014)

Baykar tarafından geliştirilen Bayraktar Kızılelma, Türkiye'nin geliştirdiği HALE sınıfı İHA modeli olarak öne çıkmaktadır. Düşük radar izi, hava-hava muharebe kabiliyeti ve kısa pistli gemilerden kalkış yeteneğiyle geleceğin muharebe konseptine yön verecek stratejik bir platformlardan biri olan Kızılelma Türkiye'nin ilk insansız savaş uçağı olacaktır. Kızılelma projesine ilk olarak 2021 yılında başlanmış, ilk test uçuşunu 2022 yılında gerçekleştirilmiştir. (Yanık, 2022) Seri üretimin 2024 yılında başlaması beklenirken 2025 yılında TSK'nin envanterinde hizmet etmeye başlayacağı tahmin edilmektedir. (Baykar, t.y.)

Şekil 5: Kızılelma Teknofest’te gösteri uçuşu gerçekleştirirken (Baykar, t.y.)

Fransa tarafından geliştirilen HALE sınıfı nEUROn geleceğin savaş uçakları konseptinde yerini alması beklenmektedir. Fransız hükümeti, 2003 yılında Avrupa iş birliği çerçevesinde nEUROn’ın projesini başlatmıştır. Proje, Fransız Savunma Tedarik Ajansı (DGA) tarafından yönetilmekte ve Dassault Aviation ana yüklenici olarak görev almaktadır. Fransa, İtalya, İsveç, İspanya, Yunanistan ve İsviçre'nin iş birliğiyle yürütülen program, uçuş kontrolü, radar görünmezliği, dahili mühimmat kullanımı ve C4I entegrasyonu gibi karmaşık teknolojilerin geliştirilmesini ve doğrulanmasını hedeflemektedir. (Dassault Aviation, n.d.)

2.2. Dünyanın Önde Gelen İHA Üreticileri ve Uluslararası İHA Ticareti

2.2.1. Dünya'nın En Büyük İHA Üreticileri

Dünyanın önde gelen İHA üreticilerini ele almadan önce küresel ölçekte en büyük silah üreticilerine kısaca değinmek yararlı olacaktır. Dünyada son yıllarda askeri harcamalar genel olarak artış eğilimine gitmiştir. 2023 yılı askeri harcama istatistiklerinde ABD 916 milyar dolar harcama ile başta olmak üzere, Çin 296 milyar dolar (tahmin edilen), Rusya 109 milyar dolar (tahmin edilen), Hindistan 83,6 ve Suudi Arabistan 75,8 (tahmin edilen) en çok askeri harcama yapan ilk 5 ülke arasında yer almıştır. Afrika kıtası 2022 yılına göre askeri harcamalarını arttırmıştır. Afrika 2023 yılında yaptığı 51,6 milyar dolar askeri harcama ile 2022 yılına göre askeri harcamalarını %22 oranında arttırmıştır. (Tian, Lopes da Silva, Liang, & Scarazzato, 2024, s. 2-3)

2024 yılında askeri harcamalar tüm zamanların rekorunu kırmıştır. ABD 997 milyar dolar harcama ile liderliğini korurken, Çin 314 milyar dolar (tahmin edilen) ile ikinci, Rusya 149 milyar dolar (tahmin edilen) ile üçüncü, Almanya 88,5 milyar dolar ile 4. ve Hindistan 86,1 milyar dolar ile 5. Sırada kendine yer bulmuştur. ABD ve Çin'in yaptığı askeri harcamalar hem 2023 yılında hem de 2024 yılında küresel çapta yapılan askeri harcamaların yarısına denk gelmektedir. Afrika kıtası 2024 yılında da askeri harcamalarını %3 oranında arttırarak 52,1 milyar dolara yükseltmiştir. (Liang, Tian, Lopes da Silva, Scarazzato, Karim, & Guiberteau Ricard, 2025, s. 2-3)

Türkiye 2023 yılında 15,8 milyar dolar askeri haracıma gerçekleştirerek en çok askeri harcama yapan 22. ülke olmuş, Küresel askeri harcamaların %0,6'sını gerçekleştirmiştir (Tian vd., 2024, s. 3). 2024 yılında Türkiye'nin askeri harcamaları ciddi oranda artarak 25 milyar dolar seviyesine yükselerek, küresel askeri harcamaların toplamda %1'ini oluşturmuştur. (Liang vd., 2025 s. 3),

Dünyanın en büyük 100 savunma sanayi şirketi arasında ilk 6 şirket ABD merkezlidir. İlk 20 şirketten 9'u ABD'ye, 6'sı Çin'e, 1'i Rusya'ya, 1'i Fransa'ya, 1'i İtalya'ya, 1' Birleşik Krallık'a ve 1'i ise Trans-European ortaklığına aittir. Türkiye'den dört firma, ilk 100 içerisinde yer almayı başarmıştır: Aselsan 60, Baykar 76, TUSAŞ 82 ve Roketsan 100. sırada kendisine yer bulmuştur. (Stockholm International Peace Research Institute, 2024)

Küresel ticarete askeri harcamalar önemli bir yer edinmektedir. Askeri teknolojisini geliştirmiş ülkeler küresel ticaretten en önemli payı alan ülkeler arasında yer almaktadır. 2020 ve 2024 yılları arasında en çok askeri ihracat ve ithalat yapan ülkeler ve küresel ticaretteki oranları aşağıda sunulmuştur

İhracatçı Ülke	Küresel Ticarettteki Payı	İthalatçı Ülke	Küresel Ticarettteki Payı
ABD	43	Ukrayna	8.8
Fransa	9.6	Hindistan	8.3
Rusya	7.8	Katar	6.8
Çin	5.9	Suudi Arabistan	6.8
Almanya	5.6	Pakistan	4,6
İtalya	4.8	Japonya	3.9
Birleşik Krallık	3.6	Avustralya	3.5
İsrail	3.1	Mısır	3.3
İspanya	3.0	ABD	3,1
Güney Kore	2.2	Kuveyt	2,9
Türkiye	1.7	BAE	2,6

Tablo-3: George vd., 2024, s. 2.

Uluslararası silah ihracatında başta muharebe uçakları olmak üzere sırayla, muharebe helikopterleri, savaş gemileri, füze sistemleri ve tanklar en çok ihraç edilen ürünlerdir. Silah ithalatında Asya kıtası kendine ilk sırada yer bulurken Afrika kıtası ise sonuncu sırada kendine yer bulmuştur. 2020-24 yılları arasında kıta bazlı silah ithalatı:

Silah İthalatı Yapan Bölgeler	Küresel Bazda Oranı
Asya ve Okyanusya	33%
Ortadoğu	28%
Avrupa	27%
Amerika	6,2%
Afrika	4,5%

Tablo-4: George vd., 2024, s. 8.

İnsansız hava aracı üretiminde ABD başta olmak üzere İsrail, Çin, Türkiye ve İran başta gelen ülkeler arasındadır. Küresel askeri ticarete 2000 yılından itibaren İHA satışları önemli ölçüde artış göstermiştir. 2000'li yılların ilk on yılında İsrail İHA piyasasını tek başına domine etmişti. İsrail 2001-2011 yılları arasında dünya çapındaki İHA ihracatının %75'ini tek başına gerçekleştirmiştir. 2010 ve 2020 yılları arasında Çin'in piyasaya girmesiyle dünya genelinde İHA ticareti canlanmıştır. Örneğin 2001-2010 yılları arasında 736 İHA transferi gerçekleşmişken 2011-2020 yılları arasında 1.612 İHA transferi gerçekleşmiştir. Çin'in piyasaya girmesi ve aktif rol oynaması İsrail'in etkinliğinin azalmasına sebep olmuştur. 2011-2020 yılları arasında küresel İHA ticaretinde ABD %33 ile ilk sırada yer alırken İsrail %30 ile ikinci sırada Çin %28 ile üçüncü sırada kendine yer bulmuştur. (Sanders, Butchart, Price, Steinberg, & Holderness, 2023, s. 43-48) Amerikan Güvenliği Merkezi yayınladığı verilere göre son yıllarda Türkiye, ABD ve Çin'i sollayarak zirveye yerleşmiştir. Raporda 2018 ve 2024 yılları arasında Çin, Türkiye ve ABD toplamda 40 farklı ülkeye 69 İHA satışı gerçekleştirmiştir. Bu satışların %65'i Türkiye, %26'sı Çin ve %8'i ABD tarafından yapılmıştır. Çin, 2014 yılında İHA satışlarında zirveye ulaşmışken, 2021 yılında liderliği devralan Türkiye, 2024 yılı itibariyle liderliğini sürdürmektedir (Campbell, 2024).

ABD, İHA pazarında en gelişmiş sistemleri sunmasına rağmen, nispeten az sayıda İHA satmaktadır. Yüksek teknolojisi nedeniyle tahmini üretim maliyetleri oldukça yüksektir. Bu nedenle, ABD'nin ihracatı sayıca az olsa da küresel kapasitenin önemli bir kısmını temsil etmektedir. ABD, İHA ihracatının %92'sini müttefik olarak tanımladığı ülkelere yapmaktadır. ABD başta NATO ülkeleri olmak üzere, Güney Kore, Hindistan, BAE, Ukrayna, Tayvan ve Avustralya'ya ihracat gerçekleştirmektedir. ABD'nin MQ-9 Reaper modeli, küresel operasyonlarda sıklıkla kullanılmaktadır. ABD Reaper ve Global Hawk modelini müttefik olarak tanımladığı ülkelere satmaktadır. (Sanders et al., 2023 s. 40-42) ABD, 2013 ve 2023 yılları arasında küresel İHA harcamalarının %65'ini ve dünyadaki İHA satın alımlarının %55'ini tek başına gerçekleştirmiştir. (Boyle, 2020 s. 240).

ABD'nin İHA Ar-Ge harcamalarının oranı dikkat çekicidir. 2010-2022 yılları boyunca İHA harcamalarının %11'i Ar-Ge harcamalarına gitmiştir. Pazar payına bakıldığında, "Büyük Beşli" yükleniciler Lockheed Martin, Northrup Grumman, Boeing, Raytheon ve General Dynamics ABD'nin en büyük İHA üreticileridir. (Sanders et al., 2023. s. 38-39)

Çin, esnek ihracat politikası ile hızla büyüyen bir İHA üreticisi olarak dikkat çekmektedir. CH-3 ve CH-4 modelleri Pakistan, Nijerya ve Orta Doğu ülkeleri tarafından kullanılmakta olup, Çin'in Wing Loong II ve AV500W gibi gelişmiş sistemleri uluslararası arenada yaygınlaşmaktadır. (Zenko & Wolf, 2019) Çin son on yılda 17 ülkeye 282 İHA teslim etmiştir. Suudi Arabistan, Etiyopya, Myanmar ve Irak gibi farklı kıtalarda yer alan birçok ülke Çin'den İHA ithal etmektedir. Çin, İHA'larını daha düşük maliyetle satmakta ve esnek ödeme planları sunarak daha geniş bir müşteri tabanına ulaşmaktadır. (Rasheed, 2023)

Çin'in bu alandaki başarısı, ABD'nin silahlı İHA ihracatındaki kısıtlamalarıyla da ilişkilidir. Çin, özellikle ABD'nin insani endişeler ve silah kontrolü politikaları nedeniyle İHA satışı yapmadığı ülkelere satış yaparak büyümüştür. ABD, Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (MTCR) sayesinde İHA satışlarına sınırlamalar getirmiştir. (U.S. Department of State, 2020) Bu sınırlamalar, Ürdün, Irak ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeleri Çin'e yönlendirmiştir. Çin'in İHA'ları, ABD muadilleri kadar gelişmiş olmasa da daha uygun fiyatlıdır. Örneğin, Çin yapımı CH-4 ve Wing Loong 2 modelleri, Amerikan MQ-9 Reaper ve MQ-1 Predator'a kıyasla daha ucuzdur ve bu nedenle büyük miktarlarda satın alınabilmektedir. (Rasheed, 2023)

Uluslararası otoriteler tarafından önemli bir İHA üreticisi ve ihracatçısı olarak görülen bir diğer ülke İran'dır. 2007 yılında BM Güvenlik Konseyinin oy birliğiyle aldığı karar doğrultusunda İran'a konvansiyonel silahların satışı konusunda ambargo uygulanmasına karar verilmişti. Ambargo insansız hava araçlarını da kapsıyordu. İran, BM'nin aldığı bu karar doğrultusunda İHA teknolojisini hem kendi imkanları hem de müttefik ülkeleriyle iş birliği doğrultusunda geliştirmeye devam etti. İran günümüzde Rusya, Tacikistan, Irak, Suriye, Lübnan, Sudan, Yemen, Etiyopya ve Venezuela olmak üzere bilinen 9 ülkeyle İHA teknolojisi alanında iş birliği yapmaktadır. 2010'lu yıllarda İran'ın geliştirdiği Mohajer-2 keşif dronları Venezuela'da monte edilmeye başlanmıştır. 2021 yılı itibarıyla ise İran ve müttefikleri, Suriye'de de dron montajı yapmaya başlamıştır. Mayıs 2022'de Tacikistan'da İran'ın Ababil-2 keşif ve saldırı dronlarını üretmek üzere bir fabrika açmıştır. (Nada, 2024)

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2015 tarihli 2231 sayılı kararı, İran ile P5+1 ülkeleri arasında varılan nükleer anlaşmayı onaylamış ve konvansiyonel silah ihracatına yönelik ambargonun devamını öngörmüştür. Bu çerçevede, İHA'lar da dâhil

olmak üzere konvansiyonel silahların ihracatına ilişkin kısıtlamalar 2020 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Ambargonun sona ermesiyle birlikte İran, dış politika ve savunma stratejisi kapsamında silah ihracatında daha etkin bir tutum benimsemiştir. Ancak Ekim 2022’de Batılı ülkeler, menzili 300 kilometreyi aşan İran yapımı İHA’ların füze teknolojisi rejimi kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ve bu bağlamda ihracatın hâlâ Güvenlik Konseyi onayına tabi olduğunu savunmuştur. Bu argüman, özellikle söz konusu İHA’ların Rusya-Ukrayna savaşında kullanılmasıyla daha da önem kazanmış; ABD, Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya, İran’ın Rusya’ya İHA transferi nedeniyle BM nezdinde resmi bir soruşturma başlatılması çağrısında bulunmuştur. Son olarak, İran’ın füze teknolojisiyle bağlantılı sistemleri ithal ve ihraç etmesine yönelik kısıtlamalar ise Ekim 2023 itibarıyla sona ermiştir. Başta Cezayir, Ermenistan ve Sırbistan olmak üzere 20’den fazla ülke, İran’ın insansız hava aracı teknolojisini yakından takip etmek ve bu alanda iş birliği yapmak amacıyla İran’dan talepte bulunmuştur. Rusya İHA ithalatını önemli ölçüde İsrail’den gerçekleştirmekteydi. Ancak İsrail’in Rusya’ya yönelik uluslararası yaptırımlara katılması İran’ı Rusya’nın en önemli İHA ithalatçısı pozisyonuna getirmiştir. (Sanders et al., 2023. s 38-39)

Son yıllarda küresel silah ticaretinde İHA satışları giderek daha önemli bir yer edinmiştir. Bu çerçevede üretici ülkeler, yalnızca ihracata dayalı bir strateji izlemek yerine, karşılıklı iş birliği ve teknoloji transferine dayalı ortaklıkları da önceliklendirmektedir. Küresel rekabet her geçen yıl kızışırken bu durum özellikle İHA gibi stratejik sektörlerde daha da belirgindir. Bu gelişmeler ışığında, İHA teknolojisi yalnızca askeri kapasiteyi artıran bir unsur olmaktan çıkmış, ülkelerin jeopolitik etkilerini pekiştiren, stratejik ortaklıklarını şekillendiren ve küresel güç dengelerini yeniden tanımlayan kritik bir unsur hâline gelmiştir.

2.3. Dünya'nın En Büyük İHA Üreticileri arasında Türkiye'nin Yeri

İHA teknolojileri alanında Türkiye'nin durumu, küresel rakiplerinden farklı dinamiklere dayanmaktadır. İnsansız hava araçlarının askerî harekâtlarda ilk kullanımı ABD ve Birleşik Krallık tarafından gerçekleştirilmiş, 1970'li yıllarda İsrail'in bu alana girmesiyle ABD ve İsrail, küresel İHA piyasasını domine eden aktörler hâline gelmiştir. İsrail'in bu alandaki başarısında, ABD'den sağlanan teknoloji transferi belirleyici bir rol oynamıştır. 2000'li yıllarda Türkiye, Çin ve İran, küresel İHA üreticileri arasında önemli bir konum elde etmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İHA kullanımı konusundaki ilk adımı, 1989 yılında İngiliz Meggitt firmasının geliştirdiği Banshee modeli ile gerçekleşmiştir. Banshee, TSK'nın keşif ve gözetleme alanında ilk deneyimini kazanmasını sağlamıştır. Ancak bu süreçte yerli üretim gündeme gelmiş ve 1990 yılında TUSAŞ'ın öncülüğünde İHA-X1-Şahit projesi başlatılmıştır. Projenin başlatılma amacı yükselen İHA teknolojilerine ayak uydurmaktır. Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB) tarafından başlangıçta 278.000 ABD doları bütçe tahsis edilen projenin toplam bütçesi, SSB ile imzalanan ek sözleşme sonrasında 828.000 ABD dolarına yükseltilmiştir. İHA-X1 Şahit projesi kapsamında otomatik uçuş kontrol sistemleri ve elektronik bileşenler konusunda yeterli bilgi birikimi olmamasına rağmen çalışmalar yürütülmüş, test uçuşları gerçekleştirilmiştir. Ancak, İngiltere'den ithal edilen uçak motorlarının yetersizliği ve diğer ithal edilen parçaların performans düşüklüğü nedeniyle projeden beklenen verim alınamamıştır. Proje kapsamında iki adet İHA-X1 üretildi. (Kaynak,2021)

Üretilen modellerin test uçuşları Denizli ve Eskişehir'de gerçekleştirildi. 1992 yılında Afyon'da yapılan test uçuşu sonrasında hem İHA'nın ağırlığı hem de İngiltere'den temin edilen motorların yetersizliği sebebiyle proje iptal edilmiştir. İHA-X1 Türkiye'nin ilk yerli üretim İHA'sı olarak tarihe geçmiştir. Türk Havacılık ve Uzay Sanayii Mühendislik Direktörü Bülent Korkem, İHA-X1 projesi kapsamında en uygun motorun İngiltere'de üretilen, 001 ve 002 seri numaralı Wankel tipi motorlar olduğunu, ancak motor üreticilerinin kâğıt üzerinde belirtilen performans değerlerine hiçbir zaman ulaşamadığını vurgulamıştır. Türk Havacılık ve Uzay Sanayii Kıdemli Aviyonik Tasarım Uzmanı Ülgen Cezayirlioğlu

Kısıtlı bütçeye rağmen 2 yıl gibi kısa bir sürede uçağı uçabilir hale getirdiklerini belirterek, projede birçok zorlukla karşılaştıklarını belirtti. Öncelikle İHA-X1 için gerekli ekipmanların ABD tarafından satılmak istenmemesi nedeniyle projenin sekteye uğradığını, ancak dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın devreye girmesiyle bu sorunun aşıldığını aktarmıştır. Tüm bunlara ek olarak, proje kapsamında görev yapan ABD'li Genel Müdürün yeterli desteği sağlamadığını da ifade etmiştir. TUSAŞ, İHA-X1 projesinden edinilen tecrübeler doğrultusunda performansı artırılmış bir model olarak İHA-X2 projesini geliştirmeyi planlamıştır. Ancak, 1994 yılında Savunma Sanayi Müsteşarlığı ve TUSAŞ tarafından projeye yeterli finansman sağlanamaması nedeniyle çalışmalar rafa kaldırılmıştır. Ayrıca TSK'nın o dönem yeni bir İHA ihtiyacı olmadığını belirtmesi gerekli bütçenin temin edilmemesinde önemli bir gerekçe olmuştur. (TUSAŞ, 2022, s 27,28,29)

1993 yılına gelindiğinde Almanya Türkiye'ye beş adet Canadair firması üretimi CL-89 model İHA hibe etmiştir. Ancak, hibe edilen İHA'lar lojistik yetersizlikler, teknik aksaklıklar ve sık yaşanan kazalar nedeniyle kısa süre içinde envanterden çıkarılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin envanterine giren ilk kapsamlı İHA sistemi, ABD menşeli General Atomics tarafından üretilen GNAT-750 modelidir. 1995 yılında TSK envanterine altı adet GNAT-750 İHA dahil edilmiş, bunu takiben iki adet I-GNAT tedarik edilmiştir. Bu sistemler, 2005 yılına kadar Kara Kuvvetleri Komutanlığı tarafından keşif ve gözetleme amaçlı olarak kullanılmıştır. (Karaağaç, 2016, s. 33)

1995 yılında Hava Kuvvetleri Komutanlığı 1989 yılında İngiltere'den ithal edilen Banshee model İHA'ların Türkiye'de de üretilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Sonuç olarak Millî Savunma Bakanlığı Ar-GE dairesi ile TUSAŞ arasında sözleşme imzalanarak, Turna Hedef Uçak sistemi TUSAŞ tarafından geliştirilmeye başlanmıştır. Hedef Uçak sistemi ile havadan gelecek tehditlere karşı hava savunma sisteminin güçlendirilmesi hedeflenmişti. Turna 1995 yılında başlayan çalışmalar neticesinde 1996 Eylül ayında ilk başarılı test uçuşunu gerçekleştirdi. 1997 Temmuz ayında Ar-Ge projesi tamamlanan Turna, 1998 yılında TCG Akdeniz firkateyninden ilk başarılı uçuşunu gerçekleştirdi. 2001 yılında Hava ve Kara Kuvvetlerinin envanterine girmeyi başardı. Turna, klasik İHA'lardan farklı olarak uçuş rampası üzerinden fırlatılmaktadır. Turna 90 dakika havada kalabilmekte ve 12 bin feet yüksekliğe ulaşabilmektedir. (TUSAŞ, 2022 s 30,32,33) Turna, hedef uçak sistemi projesi kapsamında Türkiye'de ilkti ancak TSK'nın daha gelişmiş modellerine ihtiyacı vardı. 2009 yılında projesine başlana Şimşek ile TSK'nın ihtiyacını karşılamak hedeflendi. 2012 yılında ilk uçuşunu gerçekleştiren

Şimşek, hava-hava, satıh-hava, uçaksavar ve füze sistemleri ile atış ve radarla takip eğitimlerinde kullanılmak üzere geliştirilmiştir. (TUSAS, t.y)

Şimşek modeli TUSAŞ mühendisleri tarafından daha da geliştirilerek Süper Şimşek modeli çıkarılmıştır. Süper Şimşek'in 700 km menzili olması hedeflenmektedir. Süper Şimşek modeli elektronik harp, sinyal karıştırma, mühimmat konfigürasyonları ile gelişmiş bir model sunarak yakın zamanda TSK'nın envanterine dahil olması planlanmaktadır. (Yıldırım, 2023). 1995 yılında başlayan insansız hedef uçak sistemi çalışmaları günümüzde de hızla devam etmektedir. Klasik İHA'larla ilgili çalışmalar yukarıda da belirttiğimiz üzere 1990 yılında UAV-X1 Şahit projesi ile başlamış ancak 1994 yılında rafa kaldırılmıştı. 1994-2004 yılları arası Türkiye'de klasik İHA gelişiminin fetret devridir. 2004 yılından sonra başlayan çalışmalar kesintisiz olarak günümüze kadar devam etmiştir. Ancak bu zaman diliminde ithalatta karşılaşılan zorluklar yurtiçi üretimi tetikleyen etmenlerden bir tanesiydi.

2004 yılında TSK'nın ihtiyaçlarını karşılamak için bir araya gelen Savunma Sanayi İcra Komitesi Türkiye'nin milli harp sanayisini güçlendirmesi için uçak, tank, helikopter ve İHA geliştirmesi için ortak karara vardı. Kararda acil ihtiyaçlar öncelikle yurtdışından temin edilecek ayrıca yerli üretim içinde çalışmalara başlanacaktı. (TUSAŞ, 2022 s 42.) 2005 yılında İHA envanterini güçlendirmek isteyen Türk Silahlı Kuvvetleri, keşif ve gözetleme ihtiyaçlarını karşılamak üzere İsrail'den Heron adıyla bilinen İHA'ları kiralanmıştır. Ancak Heronların operasyonel verimliliği beklentileri karşılamamıştır. 2008 yılında düzenlenen ihalede, ABD'nin Predator ve İsrail'in Heron modeli birbirine rakip olmuştur. Sonuç olarak ihaleyi İsrail kazanmış ve İsrail'den 10 adet Heron TSK'ya teslim edilmiştir. İsrail'in Aselsan tarafından geliştirilen Aselfir 300T sisteminin Heron'lara entegre edilmesini kabul etmesi ihalenin kazanılmasında belirleyici olmuştur. Anlaşma sürecinde İsrail, Türkiye'nin sipariş ettiği Heronların ağır olduğu gerekçesiyle, uçuş yüksekliği ve havada kalış sürelerinin düşürülmesini talep etmiş; bunun sonucunda kabul şartnamesi değiştirilmiş ve Heronların uçuş yüksekliği 30 binden 24 bin feet'e düşürülmüş, havada kalış süresi ise azaltılmıştır. Bununla birlikte, teslimat süreci planlanandan üç yıl gecikmiş ve teslim edilen Heronlarda sık sık teknik arızalar, iniş-kalkış problemleri ve düşme vakaları yaşanmıştır. (Türk Hava Kurumu [THK], t.y.), (Aksan, 2020) Heronlardan beklediği verimi alamayan Türkiye, bu kez keşif ve taarruz kapasitesini artırmak amacıyla ABD'den Predator ve Reaper model insansız hava araçları talep etmiştir. Ancak bu talep,

ABD Kongresi tarafından onaylanmamıştır. Sonuç olarak Türkiye yerli İHA teknolojisi üzerine yoğunlaşmıştır. (Özdemir, 2020)

2004 yılında Savunma Sanayi Başkanlığı ve TUSAŞ yetkilileri bir araya gelerek o günkü adıyla bilinen Türk İnsansız Hava Aracı (TİHA) projesini başlatmıştır. İlk etapta TAI ve TUSAŞ birleştirilerek tek çatı altına alınmıştır. Ancak proje 2007 yılında başlamıştır. Geliştirilecek olan İHA'nın küllerinden yeniden doğmak anlamına gelen ANKA olarak adlandırılmasına karar verilmiştir. 2010 yılında gerçekleşen törende ilk kez çalıştırılan ANKA'nın, aynı yılın aralık ayında uçuş testlerine başlanmıştır. 2013 yılında ANKA'nın uçuş testleri kabul sürecini tamamladı. TUSAŞ, ANKA Blok-A ve ANKA Blok- B iki farklı model geliştirmişti. ANKA serisinin ilk modeli olan Blok-A, 18 saat havada kalabiliyor ve 23.000 feet yüksekliğe çıkabiliyordu. Geliştirilmiş versiyon olan Blok-B'de havada kalış süresi 24 saate çıkarılırken operasyon irtifasını da 30.000 feete yükseltildi. Teknik açıdan daha ileri özellikler taşıyan ANKA-B'nin ardından, TUSAŞ mühendisleri serinin en gelişmiş modeli olan ANKA-S'i geliştirmeye başladı. Daha fazla yerli teknoloji kullanılan ANKA-S, aynı zamanda uydu bağlantısı sayesinde uzak mesafelerden kontrol edilebilme kabiliyetine sahip bir İHA olarak tasarlandı. Anka-S ile geliştirilen ANKA modellerin seri üretim çalışmalarına başlandı. Anka, Haziran 2017 itibarıyla TÜRKSAT 4B uydusu aracılığıyla kontrol edilerek uzaydan kumanda edilen ilk Türk yapımı İHA olarak kayıtlara geçmiştir. 2018 yılında TSK'nın envanterine giren ANKA, 2019 yılında ilk silahlı görevlerini gerçekleştirdi. (TUSAŞ, 2022, s. 66, 94, 100, 102)

TUSAŞ ayrıca ANKA'nın gelişmiş versiyonu olan ANKA 3 üzerinde çalışmalarına devam etmektedir. TUSAŞ'ın geliştirdiği bir diğer platform olan Aksungur 41 saat havada kalarak kendi sınıfında dünyada en uzun süre havada kalan İHA olarak dikkat çekmektedir. TUSAŞ tesislerinde üretilen insansız hava araçlarından ANKA, 6 ülkeye; Aksungur ise 2 ülkeye ihraç edilmiştir. (TUSAŞ, t.y.) Terörle mücadelede yurtiçinde ve sınır ötesi operasyonlarda stratejik görevler üstelenen ANKA'nın başarısı uluslararası arenada dikkat çekmiştir. TUSAŞ, ANKA için sürekli güncellemeler yapmakta ve böylece ANKA, uluslararası arenada öne çıkan İHA'lar arasında yerini korumaktadır. (TRT Haber, 2024) ANKA 2018 yılında IDEF Fuarında sergilenmiş ve standı ziyaret eden Tunus Hava Kuvvetleri Komutanlarının ilgisini çekmiştir. 2020 yılında yapılan anlaşmayla ANKA ilk kez Tunus'a ihraç edilmiştir. Daha sonra Kazakistan'la yapılan görüşmeler sonucunda varılan anlaşmayla ANKA'nın ikinci müşterisi Kazakistan olmuştur. (TUSAŞ, 2022, s. 151-153).

2004 yılından itibaren İHA üretiminde önemli atılımlar yapan Türkiye’de, BAYKAR Teknoloji de sektörde öncü rol üstlenen bir diğer firma olarak öne çıkmaktadır. BAYKAR tarafından geliştirilen İHA’lar Türkiye'nin askeri operasyonlardaki kabiliyetlerini artırmış ve yabancı ülkelere yapılan satışlarla adından sıkça söz ettirmiştir.

BAYKAR’ın 2009 yılında geliştirdiği TB2 modeli Male sınıfı İHA teknolojileri kategorisinde yer almaktadır. Türkiye’de yurtiçi ve sınır ötesi operasyonlarda kullanılmasının yanı sıra uluslararası çatışmalarda da kullanılmıştır. 2014 yılında testlerini başarıyla tamamlayan TB-2, 2015 yılında TSK’nın envanterine girmiştir. 2018 yılında Türkiye ve Katar arasında imzalanan anlaşma gereğince BAYKAR, Katar’a 6 Bayraktar TB-2 ve 3 yer istasyonu satışını gerçekleştirdi. Bu antlaşma ile Türkiye ilk silahlı insansız hava aracı sistemini yurtdışına satmış oldu. 2012 yılında yine BAYKAR tarafından Katar’a gerçekleştirilen mini İHA satışı sonrası Bayraktar TB-2’lerinde satışıyla önemli bir ihracat başarısı sağlanmış oldu. (Yıldırım, 2019)

BAYKAR, TB2’nin daha gelişmiş versiyonu olan TB3 modeli üzerinde de çalışmalarına devam etmektedir. TB3 modeli TCG Anadolu’ya entegre edilerek kısa pistli bir gemiden iniş ve kalkış yapan ilk İHA olmuştur. BAYKAR’ın bir diğer gözdesi Akıncı’dır. Akıncı diğer modellere nazaran daha yüksek irtifalarda uçabilmekte ve ağır mühimmatlar taşıyabilmektedir. Radar sistemleri, elektronik harp yetenekleri ve havadan havaya füze kullanma kapasitesine sahiptir. Baykar’ın Kızılelma modeli ise insansız savaş uçağı kategorisinde yer almaktadır. (Baykar, t.y.)

Türkiye’de İHA teknolojileri üzerinde çalışmalar yapan bir diğer kurum Vestel’dir. Vestel’in ürettiği ve 2016 yılında görücüye çıkan Karayel modern ve gelişmiş İHA’lar arasında yerini almaktadır. NATO standartlarına göre üretilen Karayel, 2016 yılında TSK’nın envanterine dahil edilmiştir. Karayel 22.000 feet yükseklikte 20 saate yakın havada kalabilmektedir. (Vestel, t.y.)

Türk İHA’ları operasyonlardaki başarıları neticesinde dünyada ön plana çıkmış ve önemli ölçüde rağbet görmüştür. Bayraktar TB2 için 33 ülkeyle, Bayraktar Akıncı için ise 9 ülkeyle ihracat anlaşması imzalanmış olup, bu kapsamda toplamda 34 farklı ülkeye ihracat yapılmıştır. (Baykar, t.y.) Bayraktar TB2 ağırlıkla Asya ve Afrika ülkelerinin yanı sıra NATO ve Avrupa Birliği üyesi ülkeler tarafından da tercih edilmektedir. Bayraktar TB2 2024 yılının Eylül ayı itibarıyla, altı NATO üyesi ülkenin ve dört AB üyesi ülkenin envanterine dahil edilmiştir. (İletişim Başkanlığı, t.y.) Ukrayna 2019 yılında Türkiye’den Bayraktar TB-2 satın almayı talep etmiş ve yapılan görüşmeler neticesinde Avrupa’ya ilk

TB-2 ihracatı Ukrayna'ya yapılmıştır. Ardından Polonya, Bayraktar TB-2'lere talip olmuş yapılan anlaşma gereğince 24 TB-2 Polonya'ya ihraç edilmiştir. Polonya'nın Türkiye'den İHA ithal etmesiyle Türkiye ilk kez AB ve NATO üyesi bir ülkeye İHA ihraç etmiştir. (Baykar, 2021) Romanya, Arnavutluk ve Hırvatistan BAYKAR'ın diğer Avrupalı müşterileridir. (Baykar, 2024)

BAYKAR'ın geliştirdiği insansız hava araçları ilk kez 2016 yılında Hakkâri'nin Çukurca ilçesinde PKK terör örgütüne yönelik bir operasyonda aktif olarak kullanılmış ve bu harekâta beş terörist etkisiz hale getirilmiştir. İHA'ların terörle mücadelede kullanılmaya başlamasından sonraki ilk iki yıl içerisinde, operasyonel etkinlik ve başarıda ilerlemeler sağlanmıştır. Bu dönemde BAYKAR Teknoloji tarafından geliştirilen İHA sistemleri, DEAŞ'a karşı düzenlenen Fırat Kalkanı Harekâtında Türk Hava Kuvvetleri'nin gerçekleştirdiği hava saldırılarında DEAŞ'a ait hedeflerin tespit edilmesi ve imha edilmesi süreçlerinde kritik yönlendirme görevleri üstlenmiştir. (Düz, 2020, s. 17)

TSK'nın 20 Ocak 2018 yılında PKK/KCK/PYD-YPG ve DEAŞ'e yönelik Afrin ve Azez'de başlattığı ve 57 gün süren askeri operasyonda 6370 terörist etkisiz hale getirilmiştir. (Millî Savunma Bakanlığı (MSB, t.y.) Harekatta savaş uçaklarının yanı sıra Bayraktar TB-2'ler 382 sorti sonucunda 4916 saatlik uçuş gerçekleştirmiş, doğrudan 449, dolaylı olarak 680 teröristin etkisiz hale getirilmesinde başrol oynamıştır. İHA'ların savaştaki bir diğer önemli rolü harekatta sivilleri kalkan olarak kullanmaya teşebbüs eden teröristlerin tespit edilip sivil kayıpların önüne geçmesi olmuştur. (Özçelik, 2018)

Türkiye'nin İHA alanındaki yükselişi ise büyük ölçüde terörle mücadelede politika ve bölgesel dinamiklerin ortaya çıkardığı gereksinimlere uyum sağlamasıyla mümkün olmuştur. İlk aşamada sınır ötesi operasyonlarda başarı sağlayan Türk İHA'ları, özellikle Suriye'de sergiledikleri performansla uluslararası arenada dikkat çekmiştir. Bunu takiben, İkinci Karabağ Savaşı, Libya İç Savaşı ve Rusya-Ukrayna Savaşı gibi çatışma ortamlarında başarı sağlaması neticesinde birçok devlet Türk İHA'larına talep göstermiştir.

2.4. Afrika'nın En Önemli İHA Tedarikçileri

Afrika kıtası uluslararası silah ticaretinde kıtasal sıralamada kendisine son sırada yer bulsa da küresel güçler için silah ticaretinde önemli bir pazardır. Rusya, ABD, Çin, Fransa, İsrail ve Türkiye kıtanın önemli silah tedarikçileri arasında kendilerine yer bulmaktadır. 2020-2024 yılları arasında Afrika, silah ithalatının %24'ünü Rusya'dan, %16'sını ABD'den, %13'ünü Çin'den ve %10'unu Fransa'dan gerçekleştirmiştir. Afrika kıtası içerisinde Sahraaltı Afrika ülkeleri küresel silah ithalatının %2,3'ünü gerçekleştirmişlerdir. Sahraaltı Afrika ülkeleri arasında Nijerya %16, Angola %9,2 ve Senegal %9,2 oranla en çok ithalat yapan ülkeler olarak başı çekmektedir. Sahraaltı Afrika ülkelerinin en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında ise Çin %19, Rusya %17, Fransa %11 ve Türkiye %6,3 oranla yer almaktadır. Her ne kadar Çin ve Rusya ilk sıralarda yer alsalar da 2014-2018 yıllarına kıyasla 2019-2023 yılları arasında Çin'den yapılan ithalat %23, Rusya'dan yapılan ithalat ise %44 oranında azalmıştır. Ayrıca Afrika Kıtası 2014- 2018 yıllarına nazaran 2019-2023 yılları arasında silah ithalatını %52 oranında azaltmıştır. Cezayir ve Fas'ın silah ithalatını ciddi anlamda azaltması tüm kıtanın ortalama silah ithalatının azalmasına neden olmuştur. (Tian et al., 2024, s. 2–3), (Liang et al., 2025, s. 2–3)

2.4.1. Amerika Birleşik Devletleri

ABD'nin kıtaya olan İHA ihracatı Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (MTCR) sayesinde diğer ülkelere nazaran daha düşük seviyededir. ABD, MTCR sayesinde silah ihracatında birtakım kısıtlamalara gitmiştir. Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi 1987 yılında oluşturulmuş uluslararası bir ihracat kontrol rejimidir. Amacı, kitle imha silahlarının (nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar) yayılmasını önlemek için bu silahların teslimat araçları olan balistik füzelerin ve İHA'ların yayılmasını engellemektir. SİHA'ların uluslararası transferi, doğrudan ticari satışlar (Direct Commercial Sales, DCS) ya da yabancı askeri satışlar (Foreign Military Sales, FMS) yoluyla gerçekleştirilebilmektedir. Ancak, transfer sürecinde karşılaşılan belirli durumlar, diğer düzenleyici kılavuzlar veya kısıtlamalar nedeniyle transferin FMS yöntemi ile yapılmasını gerektirebilir. Bu bağlamda, alıcı ülkeler, transferin bir koşulu olarak, İHA'lara yabancı veya yetkisiz ABD menşeli sistemlerin entegre edilmemesini kabul etmek zorundadır. Bu koşul, İHA'ları ABD'nin izni olmadan başka bir ülke ya da aktör tarafından değiştirilmesi ya da yetkisiz teknolojilerin entegre edilmesini önlemeye yönelik bir tedbir olarak uygulanmaktadır. İHA transferleri de benzer bir biçimde DCS veya FMS yoluyla gerçekleştirilebilir. Ancak, belirli

durumlarda karşılaşılan düzenleyici kılavuzlar veya kısıtlamalar, transferin FMS yöntemiyle yapılmasını zorunlu kılabilir. İHA alıcıları, ABD menşeli İHA'ları ABD hükümetinden izin almadan silahlandırmamayı kabul etmek zorundadır. Bu şart, İHA'ların başka bir ülkenin savunma sistemlerine silahlı hale getirilmesi olasılığını sınırlamak ve izinsiz silahlandırma girişimlerini engellemek amacıyla uygulanmaktadır. (U.S. Department of State, t.y.)

ABD kıtaya nispeten az sayıda İHA satsa da kıtada önemli ölçüde askeri varlığı bulunmaktadır. ABD'nin kıtadaki askeri varlığının artması AFRICOM'un kurulmasıyla başlar. AFRICOM'un kurulma süreci, 2006 yılında yapılan inceleme sonucunda Afrika kıtası için ayrı bir komutanlık kurulmasının önerilmesiyle başlamıştır. Daha önce, Afrika'daki askeri sorumluluklar EUCOM, CENTCOM ve PACOM arasında bölüştürülmüştü. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından 2002'de NORTHCOM kurulmuş ve AFRICOM'dan önceki en yeni coğrafi komutanlık olmuştur. AFRICOM'un kurulmasına ilişkin teklif, ABD Genelkurmay Başkanı tarafından Savunma Bakanı'na sunulmuş, ardından onay için Başkan'a iletilmiştir. 2008 yılında AFRICOM resmen faaliyetlerine başlamıştır. AFRICOM'un karargâhı Almanya'nın Stuttgart şehrinde yer almaktadır. Karargâhın Afrika kıtasına taşınması zaman zaman gündeme gelmektedir. (Özel, 2018, ss. 150-152)

MTCR rejimi, ABD'nin insani gelişmişlik endeksi düşük ülkelere yönelik İHA ihracatını önemli ölçüde sınırlamıştır. Bu nedenle ABD'nin Afrika'ya İHA ihracatı sınırlı kalmıştır. Obama döneminde MTCR rejimi üzerine birtakım düzenlemeler getirilmesi önerilse de somut adımlar atılmamıştır. (Dyer, 2013) ABD içerisinde de MTCR rejimi sorgulanmakta son dönemde iyice popülerleşen İHA pazarından faydalanılamadığı düşünülmektedir. Trump döneminde ABD-Çin arasındaki ticaret savaşlarında MTCR rejimi sayesinde İHA pazarından yeterince pay alamamak, MTCR rejiminin sorgulanmasına neden olmaktadır. (Turak, 2019) ABD kıtanın en büyük ikinci silah ihracatçısı olmasına rağmen, İHA ihracatına getirilen kısıtlamalar, Türkiye, Çin, İsrail ve İran gibi ülkelerin bu alanda daha fazla öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, ABD kıtada kendi askeri üslerinde bulunan gelişmiş İHA'ları ile keşif görevlerini sürdürmektedir. ABD bazı Afrika ülkelerine keşif amacıyla mini İHA'ları ihraç etmektedir. Ancak ihraç edilen İHA'ların sayıları sınırlıdır.

ABD, kıtadaki ilk İHA ihracatını, kendi ordusunun envanterine dahil etmediği Scarabs modeli İHA'ları Mısır'a satarak gerçekleştirmiştir. Mısır, Enver Sedat döneminde

Scarabs modeli ile yakından ilgilenmiş, 1979 yılından sonra Hüsnü Mübarek döneminde toplam 59 İHA Mısır'a teslim edilmiştir. Mısır Hava Kuvvetlerinin envanterine dahil edilen İHA'ların hangi amaçla nerede kullanıldığı bilinmemektedir. Scarbs'ın menzili 185 milden fazla olmadığı için MTCR rejimine takılmamıştır. (Trevithick & Rogoway, 2019)

ABD, 2011 yılında Uganda ve Burundi'ye Somali'deki El-Kaide'ye olan operasyonlarını daha aktif bir şekilde yürütebilmesi için 45 milyon dolar değerinde İHA desteği sağlamıştır. (BBC News, 2011) Uganda ve Burundi, Afrika Birliği Barış Gücü'nün Somali'deki faaliyetlerinde 9000 asker bulundurarak El-Kaide ve Eş-Şebab gibi örgütlere karşı mücadele ediyordu. Her iki ülke RQ-11 Raven İHA'larını ABD'den tedarik etmiş ve yetkililer söz konusu İHA'nın Barış Gücünün operasyonlarda çok etkili olduğunu vurgulamıştır. (DefenceWeb, 2012)

Obama döneminde ABD, Kamerun'un Boko Haram ile daha etkin bir mücadele yürütebilmesi amacıyla keşif İHA'ları ve 300 askeri personel göndermiştir. Bu destek, Boko Haram'ın Nijerya ve Kamerun'daki faaliyetlerine karşı yürütülen operasyonlara katkı sağlamış ve Kamerun'un örgüte karşı mücadelesini daha etkin hale getirmeyi amaçlamıştır. (Strobel, 2015) Kamerun Ordusu ABD'li Boeing şirketi tarafından üretilen ScanEagle'ı ithal etmiştir. Anlaşmanın değerinin 9 milyon ABD doları civarında olduğu tahmin edilmektedir. (Campbell, 2024)

ABD'nin kıtaya İHA ihracatı sınırlı olsa da bölgedeki askeri üslerinin yardımıyla kıtayı havadan gözetlemektedir. Özellikle Somali'de Baidoa, Bosaaso, Mogadişu, Berbera, Kismayo ve Baledogle şehirlerinde aktif olarak İHA'larını uçuran ABD, Afrika Boynuzunu ve ülkeyi aktif olarak gözetlemektedir. Mali ve Kenya'da bulunan üslerde ABD İHA'ları faaliyette bulunmaktadır. Kenya'da liman şehirlerinde aktif olarak 4 askeri üssü olan ABD, bölgeyi sürekli olarak gözetlemektedir. (Kavas, 2018)

ABD'nin kıtadaki en büyük İHA üslerinden birisi Nijer'de bulunmaktaydı. Agadez şehrinde inşa edilen üssün tahmini maliyeti 100 milyon Amerikan dolarıydı. (France 24, 2024) Nijer'de askeri darbe meydana geldikten sonra askeri yönetim ABD'den askeri üssünü ülkeden taşımasını istedi. 2024 Mayıs ayı itibarıyla ABD askeri üssünü Nijer'den taşımaya başladı ve 2024 Eylül ayında taşınma işlemi tamamlandı. (Anadolu Agency, 2024) ABD'nin mevcut üssünü Batı Afrika'daki ve Avrupa'daki üslerine taşıdığı yönünde iddialar mevcuttur. (Baldor, 2024) Nijer'deki yeni yönetim Rusya ile ilişkilerini geliştirmektedir. Yeni yönetim Rusya ve Çin'den destek almakla birlikte insansız hava araçlarında yeni tercihleri Türkiye ve Çin olmuştur. (Hochet-Bodin, 2024)

Etiyopya, ABD'nin önemli İHA ithalatçıları arasında yer alıyordu. Ancak Amerika Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (MTCR) sayesinde ABD, Etiyopya'ya İHA satışını yasaklamasının neticesindeki boşluğu Türkiye, İran ve Çin doldurmaktadır. (Spicer, Paravicini, & Coskun, 2021)

MTCR rejiminde yukarıda da belirttiğimiz üzere bazı değişiklikler yapılması gündeme gelmişti. Nitekim Fas-İsrail arasındaki politik ve askeri yakınlaşma sonucunda ABD'nin Fas ile ilişkileri daha üst seviyeye çıkmıştır. ABD'nin 2020 yılında Fas'a 1 milyar dolara yakın askeri ihracatı gündeme gelmiştir. İhraç edilecek silahlar arasında ABD'nin MQ-9B gibi en gelişmiş İHA'ları da bulunmaktaydı. (Stone & Zengerle, 2020) Anlaşma ile MQ-9B gibi ABD'nin en gelişmiş İHA'larından birinin ilk kez bir Afrika ülkesine satışı ülkede gündeme gelmiştir. Yerel medyalar tarafından da doğrulanan anlaşma henüz kongre tarafından onaylanmamıştır. Daha önce Cezayir 2014 yılında ABD'den MQ-9 Reaper'ı ihraç etmek için başvuruda bulunmuş ancak bu talep ABD tarafından reddedilmiştir. ABD'nin Cezayir Büyükelçisi Henry S. Enshe, iki ülke arasında sınır güvenliği ve savunma iş birliği konusunda görüşmeler devam ettiğini ABD'nin Cezayir'e yalnızca saldırı amacı taşımayan İHA'lar satabileceğini ve sürecin ihracat yasaları nedeniyle karmaşık olduğunu belirtmiştir. (Middle East Monitor, 2014) Cezayir daha sonra Türkiye ve Çin'den İHA ithal etmek için girişimlerde bulunmuştur.

2.4.2. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin'in gelişen askeri teknolojisi ülkeyi dünyanın en çok askeri harcama yapan ikinci, aynı zamanda en çok ihracat yapan 4. ülkesi konumuna getirmiştir. Çin'in gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için bütçe dostu silahları Afrika ülkeleri tarafından tercih edilmektedir. Sahraaltı Afrika ülkelerinin silah ithalatında birinci tercihi olan Çin, tüm Afrika kıtasının Rusya ve ABD'den sonra 3. tercihidir. ABD'nin MTCR rejimi, Rusya'ya uygulanan yaptırımlar ve kıtada gittikçe artan Fransız aleyhtarlığı Çin'in Afrika'daki İHA pazarında önünü açmıştır. Çin, uzun yıllardır Afrika kıtasında önemli bir aktör olarak varlık göstermektedir. Çin'in kendi toprakları haricinde tek denizaşırı askeri üssü Afrika'da bulunmaktadır. Bu üs, stratejik bir konuma sahip olan Cibuti'de yer almaktadır. Her ne kadar Cibuti, Afrika'nın en küçük ülkesi olsa da stratejik önemi dolayısıyla yalnızca Çin değil, aynı zamanda ABD, Fransa ve İtalya'nın da askeri üslerine ev sahipliği yapmaktadır. (Kuoman, 2024)

Fas'ın ABD ve İsrail ile ilişkilerini derinleştirmesi, özellikle İsrail'den yoğun İHA tedariki ve MQ-9 Reaper modeli için ABD ile yürüttüğü müzakereler, Cezayir'i alternatif

arayışlara yöneltmiştir. ABD'nin Cezayir'in MQ-9 Reaper talebine olumlu yanıt vermemesi, ülkenin savunma tedarik stratejisinde yeni iş birlikleri geliştirmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Cezayir, kuruluşundan bu yana güçlü ilişkiler sürdürdüğü Çin ile İHA alımı konusunda görüşmelere başlamıştır.

Çin, Cezayir'i 1958 yılında bağımsızlığını kazanması sonucunda tanıyan ilk devlet olmuştur. 2006 yılında iki devlet arasında Stratejik Ortaklık ve İş birliği Deklarasyonu yayınlanmıştır. Cezayir, Çin'in mega projesi olan Bir Kuşak Bir Yol projesine 2018 yılında dahil olmasıyla ilişkiler daha da derinleşmiştir. Cezayir, savaş uçaklarını ağırlıklı Rusya'dan temin etmekteydi. İHA envanterini de güçlendirmek isteyen Cezayir, Çin'den CH3 ve CH-4 ithal ederek envanterini güçlendirmiştir. (Albayrakoğlu, 2021, s. 97-99). İHA envanterini CH-3 ve CH-4 ile zenginleştiren Cezayir 2024 yılında WJ-700 Falcon modelini ithal etmiştir. (Liam, 2024) WJ-700 Falcon modeli HALE sınıfı gelişmiş bir model olup yaklaşık 50.000 feet yüksekliğe çıkabilmekte ve 20 saate yakın süreyle havada kalabilmektedir. (Army Recognition, 2024)

Çin'in Kuzey Afrika'da İHA tedariki gerçekleştirdiği bir diğer ülke Fas'tır. Fas 2022 yılında Çin'den de Wing Loong II model İHA temin etmiştir. (van Staden, 2022) Fas'ın Çin İHA'larına talebi Wing Loong II ile sınırlı kalmamış 2025 yılında yine Çin'den hafif füze ve bomba taşıyabilen TB-001K "Scorpion" modelini de ihraç etmiştir. (Liam, 2025)

Nijerya, Boko Haram ile daha etkin bir mücadele yürütebilmek için Çin'in CH-3 İHA'sını ithal etmiştir. (Business Insider, 2017) Demokratik Kongo Cumhuriyeti ülkenin doğusundaki M23 isyancılarıyla daha etkin bir şekilde mücadele yürütebilmek için Çin'den 9 adet İHA satın almıştır. (Van Staden, 2023) Demokratik Kongo'nun bu hamlesi Ruanda ile olan ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Demokratik Kongo Cumhuriyeti Ruanda'yı M23 isyancılarıyla iş birliği yapmakla suçlamaktadır. Batılı ülkelerin her iki ülkeye de özellikle Demokratik Kongo'ya silah satışındaki çekimser tutumları Çin'in önünü açmıştır. Etiyopya, iç savaş sürecinde Çin'den İHA talebinde bulunmuş, Çin de bu talebe olumlu yanıt vererek Etiyopya'ya İHA tedarik etmiştir. (Bociaga, 2023)

2.4.3. İsrail

İsrail kıtanın en önemli İHA tedarikçilerinden biri olarak öne çıkmakta aynı zamanda kıtada aktif bir politika izlemek için yoğun çaba sarf etmektedir. İsrail'in Afrika kıtasıyla ilişkileri 1950'lerin ortalarında başlamıştır. Kıtada ilk 1956'da Gana ile diplomatik ilişkiler kuran İsrail, daha sonra birçok Sahra Altı Afrika ülkesi bağımsızlığını kazandıkça ilişkilerini genişletmiştir. 1973 Yom Kippur savaşı sonrası Arap devletlerinin kıtaya olan yardımları dolayısıyla Afrika-İsrail ilişkileri duraklamış, 1980'lerde tekrar gelişmeye başlayan ilişkiler 1990'lı yıllarda zirveye çıkmıştır. (Embassy of Israel in Bratislava, n.d.) 2020 yılında İbrahim Anlaşmaları sonucunda Fas ve Sudan ile ilişkilerini de geliştiren İsrail, Afrika'nın Kuzeyinde daha aktif politika oluşturmaya başlamıştır. İsrail güncel olarak 40'tan fazla Afrika ülkesiyle karşılıklı ilişki içindedir. (Back, 2020) Ancak 1960'lı yıllarda kıtada 33 büyükelçiliği bulunan İsrail'in günümüzde 13 diplomatik temsilciliği bulunmaktadır. (Sebban-Bécache & Seroussi, 2024)

İsrail 2021 yılında Afrika Birliğine gözlemci ülke olarak kabul edilse de Cezayir ve Güney Afrika'nın şiddetli itirazları sonucunda gözlemci üye statüsünü kaybetmiştir. (Back, 2020) İsrail'in Afrika Birliğindeki gözlemci statüsü Güney Afrika, Namibya, Botsvana, Mısır, Cezayir, Komor Adası, Tunus, Cibuti, Moritanya ve Libya'nın itirazı sonucu askıya alınmıştır. (Kavak, Aydemir, & Aşkın, 2022) İsrail, Afrika kıtasındaki ilişkilerinde son yıllarda daha aktif bir politika izleme gayretinde olsa da henüz istediği seviyeye ulaşamamıştır. Bu nedenle siyasi ve ticari ilişkilerinin aynı anda geliştirilmesine önem vermektedir.

İsrail, resmi verilere göre 2022 yılında toplam 12,5 milyar dolarlık savunma sanayi ihracatı gerçekleştirmiş olup, bu ihracatın %25'ini insansız hava araçları oluşturmaktadır. İHA ihracatı anlaşmalarının yarısından fazlası 100 milyon doların üzerindedir. Afrika'ya gerçekleştirilen toplam savunma sanayi ihracatı 2022 yılında 344 milyon dolar olarak gerçekleşmişken bu tutarın ne kadarının İHA ihracatı olduğu belirtilmemiştir. (Government of Israel, 2023)

İsrail'in müşterileri arasında Avrupa'da Finlandiya, Gürcistan, Yunanistan, Fransa, Almanya, Rusya, İsviçre ve Birleşik Krallık yer almaktadır. Bunun yanı sıra, AB sınır yönetim ajansı Frontex, ayrıca Latin Amerika, Orta Doğu, Afrika ve Asya'daki birçok devlet İsrail İHA'larını kullanmaktadır. Asya devletlerinde Hindistan, İsrail İHA'larına yüksek talep göstermektedir. (Skinner, 2019, s. 22) İsrail'in Afrika'da silah ihracatı yaptığı ülkeler Fas, Angola, Güney Afrika, Kamerun ve Fildişi Sahili, Kenya, Ruanda ve Güney

Sudan'dır. (DIMSE, t.y.)

İsrail ve Çin'in İHA maliyeti ABD'ye göre daha düşük olduğu için daha geniş pazarlara ulaşmaktadırlar. Çin ve İsrail, ABD'nin MTCR rejimi sayesinde insani gelişmişlik endeksi düşük ülkelere İHA ihracatı gerçekleştirmektedir. (Sanders ve ark., 2023, s. 49)

Güney Sudan, bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biridir. Nitekim, 2011 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra İsrail'in bölgedeki en önemli stratejik ortaklarından biri haline gelmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde Güney Sudan ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler hızla gelişmiş, bu süreç ekonomik ve askeri işbirliklerine de yansımıştır. Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler, bağımsızlık sonrasında ortaya çıkmamış, tarihsel olarak daha eskiye dayanmaktadır. Sudan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, ülkenin güneyinde faaliyet gösteren ayrılıkçı hareket İsrail tarafından desteklenmiştir. Bu kapsamda İsrail'in ayrılıkçı gruplara silah yardımı sağladığı bilinmektedir. Böylece İsrail, Güney Sudan'ın bağımsızlık sürecinde önemli bir aktör olarak rol almıştır. (Gidron 2018, 428) İsrail 2011 yılından bu yana, Güney Sudan'a sürekli olarak silah ve gözetim teknolojisi satışı yapmış ve askeri eğitim ile güvenlik desteği sağlamıştır. (DIMSE, t.y.) 2017 yılında, Güney Sudan yetkilileri, İsrail'den gözetim İHA'ları ve güvenlik kameraları satın aldıklarını duyurmuştur. Güney Sudan Devlet Başkanı Silva Kiir, İsrail'deki bir İHA kontrol merkezinde yaptığı bir konuşmada, "Güney Sudan'da İsrailli Global Group şirketi tarafından 2 İHA ve 11 kameranın konuşlandırılacağını" belirtmiştir. (Times of Israel, 2017)

İsrail'in Afrika kıtasındaki en önemli müttefiklerinden birisi olarak Fas öne çıkmaktadır. İsrail ile Fas arasındaki ilişkiler, 2020 yılı öncesinde istikrarsız bir seyir izlemiş olmakla birlikte, aynı yıl imzalanan İbrahim Anlaşmaları sonrasında yeni bir döneme girmiştir. İki ülke arasındaki yakınlaşmanın arka planında, Fas'ın Cezayir ile yaşadığı gerilimler karşısında müttefik arayışı ile Rusya ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu artırma çabaları ve bu bağlamda Cezayir ile olan ilişkileri etkili olmuştur. Ayrıca Fas, Yahudi kimliğini kendi kültürel mirasının önemli unsurlarından biri olarak görmekte olup, bu anlayış 2011 yılında yapılan anayasa değişikliğinde de açıkça vurgulanmıştır. Fas, silah ithalatında geleneksel olarak ABD ve Fransa'ya bağımlı iken, 2021 yılında İsrail ile imzalanan askeri iş birliği anlaşması, bu alanda yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Anlaşma kapsamında İsrail, Fas'a gelişmiş silah sistemleri ve askeri teknoloji ihraç etmeye başlamış, bu çerçevede Fas, İsrail'den İHA tedarik etmeyi talep etmiştir. İsrail, bu talebe

olumlu yaklaşmış ve IAI'nin Heron modeli, Elbit'in Hermes 900'ü ile BlueBird Aero Systems'in WanderB ve ThunderB modelleri de dahil olmak üzere çeşitli insansız hava araçlarını Fas'a satmıştır. 2021 yılında ise Fas, İsrail'den toplam 22 milyon dolar değerinde Harop kamikaze dronları satın almıştır. Savunma alanındaki bu iş birliği yalnızca alım-satım ile sınırlı kalmamış, teknoloji transferi konusunu da gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda, Harop kamikaze dronlarının üretimi için Fas'ta iki fabrika kurulmuştur. (Lerman & Kerouad, 2024, ss. 4-6) İsrail, Fas ile ilişkilerini güçlendirerek bölgede İsrail-Fas-ABD ortaklığını korumayı ve daha ileri bir seviyeye taşımayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, Rusya, Çin ve İran'ın bölgedeki artan etkisine karşı Fas, Kuzey Afrika'da İsrail'in stratejik bir müttefik olarak öne çıkmaktadır.

Nijerya'da 200-2010 yılları arasında silah ithalatının önemli bir kısmını İsrail'den gerçekleştirmekteydi. 2006-2009 yılları arasında İsrail'den toplam 500 milyon USD tutarında geniş çaplı silah ithalatı yapmıştır. Anlaşmanın içeriğinde her biri 3 ila 6 İHA içeren 3 Aerostar İHA sistemi, 3 Seastar insansız su üstü aracı bulunmaktaydı. Nijerya ithal ettiği İHA'larla isyancı grup Niger Delta (MEND)'lere karşı 2007 ve 2010 yılları arasında başarılı operasyonlar düzenlemiştir. (Wezeman, 2011, s. 3-13)

Öte yandan, İsrail'in Angola ile 1992 yılında başlattığı ilişkiler ise her geçen yıl daha da gelişmiş; bu süreçte askeri ve ekonomik alanda birçok iş birliği hayata geçirilmiştir. 2001 yılında Angola ile yapılan anlaşmaya göre İsrail LR şirketi ülkede havacılık eğitimi tesisi kurmuş, Angola askerlerini havacılık alanında eğitmişti. (Israel-Angola Chamber of Commerce, t.y.) Verilen eğitimler arasında İHA kullanımı da yer almaktaydı. 2006 yılında Afrika'da o güne kadar ki en büyük askeri anlaşma İsrail ve Angola arasında yapılmıştır. Anlaşmanın değeri 1 milyar dolardır. Anlaşma uluslararası otoriteler tarafından hiçbir zaman doğrulanamasa da İHA satışı da dahil olmak üzere birçok alt başlık içerdiği iddia edilmektedir. Angola, ülkenin önemli petrol yataklarından biri olan Cabinda bölgesini İsrail'den ithal edilen İHA'lar ile korumaktadır. (Wezeman, 2011, s. 4-13)

İsrail'in İHA satışı yaptığı bir diğer ülke Fildişi Sahili'dir. 2002 yılında başlayan iç savaş sırasında gerçekleştirilen İHA satışı uluslararası toplum tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 2004 yılında BM Güvenlik Konseyi Fildişi Sahiline silah ambargosu düzenlenmesini talep etmişti. İsrail'in gerçekleştirdiği İHA transferinin ambargo sırasında gerçekleşmesine Fransa tepki göstermiştir. 2008 yılında Fildişi Sahili Cumhurbaşkanı Laurent Gbagbo, bir röportajında İsrail İHA'larının gözetleme amacıyla satın alındığını söyledi. 2016 yılında, BM Güvenlik Konseyi'nin Fildişi Sahili ile ilgili bir raporu, İsrailli

şirketlerin Batı Afrika ülkesine yönelik BM silah ambargosunu ihlal ettiğine değinmiştir. (DIMSE, t.y.)

İsrail'in Afrika'daki İHA satışı yaptığı bir diğer ülke Kenya'dır. İki ülke arasında ekonomik ve askeri ilişkiler yıllardır gelişmektedir. Kenya, Somali'de İslamcı olarak nitelediği grupların saldırılarına karşı önlem alabilmek için İsrail'le savunma alanında iş birliğine gitmeyi amaçlamıştı. 2010 yılında İsrail Kamu Güvenliği Bakanı Yitzhak Aharonovich, Kenya'ya bir ziyarette bulundu ve Kenya'yı 'kritik bir müttefik' olarak nitelendirerek, özellikle Somali sınırında terörle mücadele konusunda 'çok daha fazla destek' sözü verdi. 2011 yılında, İsrail ve Kenya Kamu Güvenliği Konularında İş birliği Anlaşması'nı imzaladı. (Lappin, 2011) Aynı yıl, İsrail Havacılık ve Uzay Sanayii'nin (IAI) Kenya'da Heron'ların uçuş ggerçekleştirdiği bildirildi. Farklı organizasyonlar ve medya platformları, İsrailli şirketlerin Doğu Afrika ülkelerine, aralarında Kenya'nın da bulunduğu, İHA sistemleri sattığını ancak hangi İHA'nın satın alınıp teslim edildiğine dair ayrıntı verilmediğini bildirdi. (Skinner,2019)

İsrail'in bölgede silah ihracatı yaptığı bir diğer ülke Güney Afrika'dır. 2021 yılında, İsrailli Avnon Group'un ISTAR şirketi, dikey kalkış ve iniş yapabilen insansız hava araçları konusunda uzmanlaşmış Güney Afrika İHA üreticisi ALTI'yi yaklaşık 7,5 milyon dolara satın almıştır. (DIMSE, t.y.) İsrail'in Gazze'ye yönelik soykırıma varan saldırıları neticesinde 2019 yılında Büyükelçisini geri çeken Güney Afrika 29 Aralık 2023 tarihinde İsrail'e yönelik BM Uluslararası Adalet Divanına soykırım davası açmıştır. (BBC, 2024)

Son yıllarda Afrika Ülkeleri ve İsrail'in diplomatik ilişkilerinde gerilime yaşanmaktadır. Buna rağmen İsrail Afrika kıtasında aktif bir politika izlemeye devam etmektedir. Ancak İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırıları, Afrika Birliği tarafından da sert şekilde eleştirilmiştir. İsrail'in Afrika Birliği'ne gözlemci üye olmasına, Güney Afrika, Namibya, Botswana, Mısır, Cezayir, Komor Adaları, Tunus, Cibuti, Moritanya ve Libya'nın itiraz etmesi üzerine bu statü 2023 yılında iptal edilmiştir. Ardından, 2024 yılında Afrika Birliği, İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarını kınayarak çatışmaların bir an önce sona erdirilmesi çağrısında bulunmuştur.

BÖLÜM 3

TÜRKİYE’NİN AFRIKA’YA İHA İHRACATI VE POLİTİK İLİŞKİLER

3.1. Osmanlı döneminden Türkiye Cumhuriyeti’ne İlişkiler

Tarih boyunca Türk devletleri Afrika’da varlık göstermiştir. Osmanlı devleti Afrika’da en uzun süre varlığını sürdüren Türk devleti olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı Devleti, 1517 yılında Ridaniye Savaşı sonucunda Mısır’ın kesin fethini sağladıktan sonra Afrika kıtasında yayılmaya başlamıştır. Günümüzdeki Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Somali, Cibuti, Eritre uzun yıllar Osmanlı tarafından yönetilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti bugünkü Fas, Nijer, Çad, Nijerya, Mali, Güney Afrika, Kenya ile yakın ilişkiler geliştirerek kıtada nüfuzunu arttırmıştır. (Hazar, 2019, s. 382),

Cezayir, bölgede hâkim olan Türk denizcileri Oruç Reis ve Hızır Reis (Barbaros Hayrettin Paşa) tarafından ele geçirilmiş, İspanyollarla mücadelede zorlanan Türk denizciler çareyi Osmanlı Devleti’ne başvurmakta bulmuş, netice olarak Cezayir 1520’de Padişahın ülkesi olarak ilan edilmiş ve 1529 yılında Cezayir’de kesin Osmanlı hakimiyeti sağlanmıştır. Barbaros Hayrettin Paşa bölgede faaliyetlerine devam ederek 1534 yılında Tunus’u ele geçirmiş, 1574 yılında Tunus’ta kesin Osmanlı hakimiyeti sağlanmıştır. Barbaros Hayrettin Paşa’dan sonra Turgut Reis bölgede Osmanlı hakimiyetini güçlendirmek ve Kuzey Afrika’da kesin bir Osmanlı hakimiyeti sağlamak için 1551 yılında Trablusgarp’ı (bugünkü Libya) ele geçirmiştir. Osmanlı Devleti, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp’ı “Garp Ocakları” olarak adlandırmıştır. 1587 yılından itibaren bu bölgeler, idari olarak ayrı ayrı beylerbeyleri tarafından yönetilmiştir. Ancak 17. yüzyılın sonlarına doğru, “dayı” unvanıyla anılan Yeniçeriler bölgeyi yönetmeye başlamıştır. (Armaoğlu, s. 200-201) Osmanlı Devleti 16. yüzyılın sonlarına doğru kıtada Müslüman olan kabilelerle ve saltanatlarla ilişki kurarak bölgede nüfuzunu arttırmayı hedeflemiştir. Özellikle Kanem-Bornu Devleti (günümüz Nijer, Çad, Kuzey Nijerya ve Kuzey Kamerun) ile ticari ve askeri ortaklık kurulmuştur. Kanem-Bornu Devleti ile ticaret yollarının ve Hac yolunun muhafazası temin edilmiştir. (Ermağan & Eyirce Tepeciklioğlu, 2021 s. 9)

Osmanlı Devleti’nin zayıflamaya başlamasıyla birlikte Afrika kıtasındaki nüfuzu da zayıflamıştı. Dayı’lar merkezi yönetimden koparak kendi başına hareket etmeye başlamış, sonuç olarak Kuzey Afrika’da toprak kayıpları başlamıştır.

Osmanlının Afrika'daki ilk toprak kaybı Cezayir'in kaybedilmesi ile başlamıştır. Fransa uzun yıllardan beri Cezayir'i kendi bünyesine katmak istiyordu. 1826 yılında Cezayir Dayısı Hüseyin Paşa'nın Fransa'ya verilen mercan avı imtiyazının vergisini yükseltmesiyle Fransız-Cezayir ilişkileri bozuldu. Akabinde devam eden sorunlar 1830 yılında Fransa'nın Cezayir'i işgaliyle neticelenmiştir. Osmanlı Devleti işgale karşı tepki gösterse de aynı dönemde ortaya çıkan Yunan Ayaklanması ve Rusya ile yapılan savaş, devleti oldukça güç bir duruma düşürmüştür. Osmanlı her ne kadar çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuşsa da bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. (Armaoğlu 2021 s. 200-202)

Cezayir'in kaybı ile başlayan Kuzey Afrika'daki çözülme Tunus'un Fransa tarafından işgal edilmesiyle devam etmiştir. Tunus, Fransa ve İtalya arasında çekişme konusuydu. Ayrıca Almanya ve İngiltere de Fransa'nın Tunus'u ele geçirmesi konusunda Fransa'yı kışkırtıyordu. İngiltere 1878 yılında Kıbrıs'ı ele geçirmesi Fransa tarafından hiç hoş karşılanmamıştı Almanya'da Fransa'yı Tunus özelinde kışkırtmaktaydı. İngiltere ve Almanya, Fransa'nın dikkatini başka yerlere vermesini istiyordu. Nihayetinde Fransa 1881 yılında Tunus'a asker çıkararak Tunus'u işgal etti. Osmanlı Devleti işgali kabul etmedi ve diplomatik olarak kendisine taraf toplamaya çalıştı ancak İtalya dışında hiçbir devlet Fransa'nın işgaline karşı çıkmadı. (Armaoğlu s. 356-361)

Osmanlı Devleti'ni en çok uğraştıran sorunlardan birisi Mısır meselesiydi. Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1831-1841 yılları arsında isyan etmiş, Osmanlı'yı epeyce uğraştırmıştı. Netice olarak Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır'ı hanedanlık şeklinde yönetmeye başladı. Ancak Mısır fiilen Osmanlı'ya bağlıydı. 1867 yılında Mısır Hidivliği kuruldu. (Armaoğlu s 405-412) Kavalalı Hanedanlığı döneminde Osmanlı 1821-1885 yılları Sudan'ı yönetmiş ve bu dönem Sudan'lı tarihçiler tarafından "Türk Dönemi" olarak kayda geçmiştir. (Bjorkelo, 1997 s .46)

Mısır Hidivi İsmail Paşa Süveyş Kanalı projesini gerçekleştirmek istiyordu. Nitekim Osmanlı Devleti 'de bu projeyi desteklemekteydi. Süveyş Kanalı'nın 1869 yılında açılması, özellikle İngiltere açısından stratejik endişelere yol açmıştır. Kanal, Hindistan'a giden en kısa deniz yolunu oluşturduğu için İngiltere'nin Doğu'daki çıkarları açısından büyük önem taşıyordu. Ancak bu gelişme, aynı zamanda bölgedeki güç dengelerini de değiştirdi.

Bu dönemde Mısır, mali yapısında yaşanan bozulmalar ve israf nedeniyle ciddi bir borç kriziyle karşı karşıya kaldı. Özellikle İngiltere ve Fransa'ya olan yüksek dış borçlar, Mısır maliyesini büyük ölçüde dış müdahalelere açık hale getirdi. 1882 yılında İngiltere, alacaklarını garanti altına almak ve Süveyş Kanalı üzerindeki denetimini pekiştirmek amacıyla Mısır'ı işgal etti. Bu işgal, Osmanlı Devleti'nin hukuken Mısır üzerindeki egemenliğini sürdürse de fiili yönetimin İngiltere'nin kontrolüne geçmesi anlamına geliyordu. 1914 yılında Osmanlı Devleti Mısır'la bağlarını tamamen kaybetti. (Armaoğlu s. 414-417)

Mısır'daki nüfuzunu artırmak isteyen İngiltere, 19. yüzyıl sonlarında Sudan'da etkili olan Mehdi Hareketi'ne karşı bir dizi askerî harekât başlattı. İlk girişimlerinde başarısız olan İngiltere, 1898 yılında Mısır'ın desteğiyle düzenlediği yeni harekâtla Mehdi ordusunu mağlup etti ve 1899'da Sudan'ın kontrolünü ele geçirdi. Osmanlı Devleti bu duruma diplomatik yollarla karşı çıkmış, ancak girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Nihayetinde 19 Ocak 1899'da İngiltere ve Mısır arasında imzalanan Condominium Antlaşması ile Sudan'da sembolik bir ortak yönetim kurulmuş ancak fiilî otorite İngiltere tarafından atanan genel valiye bırakılmıştır. (Özdağ, 2017 s 137-141)

Osmanlı Devleti Afrika'da toprak kayıplarıyla zayıflasa da kıtayla olan ilişkilerini devam ettirmeye gayret göstermişti. Ancak Osmanlı'nın gerek iç sorunları gerek dış baskılar, dış politikada serbest hareket etmesini engelliyordu. Buna rağmen Osmanlı Devleti 1861 yılında Güney Afrika ile ilişkiler geliştirmiş, bölgedeki Müslümanlarla yakından ilgilenebilmek için Ebubekir Efendi bölgeye gönderilmiştir. (Uçar, 2000 s .333) Osmanlı Devleti Güney Afrika ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermiş, 1889 yılında Durban ve Johannesburg'a fahri konsolos göndermiştir. O dönemde Güney Afrika'ya giden Türkler günümüz Güney Afrika-Türkiye İlişkilerinin mimarı olmuştur. (Boztaş, 2016, s. 432)

Osmanlı Devleti Cezayir, Tunus ve Mısır'da hakimiyetini kaybettikten sonra Kuzey Afrika'daki tek toprak parçası olarak Trablusgarp kalmıştı. Dönemin konjonktürü gereği yaygın olan sömürgecilik yarışı özellikle Afrika kıtasında Avrupalı devletlerin yarışına sahne oluyordu. Nitekim Kuzey Afrika'da o dönem Avrupalı devletlerin hakimiyeti olmayan tek bölge Trablusgarp'tı. 1902 yılında Fransa'nın Fas'a yerleşmesine karşılık İtalya'da Trablusgarp'ı istiyordu. 1911 yılında İtalya Trablusgarp üzerinde birtakım imtiyazlar istemiş, Osmanlı Devleti bu imtiyazları kabul etmemişti. Bunun sonucunda İtalya 29 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Osmanlı Devleti

lojistik problemler nedeniyle bölgeye yeteri kadar yardım gönderemese de yerel halkı örgütleyerek yerel direnişlerle İtalya'yı yıpratmak istemiştir. 1912 yılına gelindiğinde Trablusgarp'ta savaş devam ederken aynı zamanda Balkan Savaşları patlak vermişti. Sonuç olarak Osmanlı Devleti Trablusgarp'ta fazla direniş gösteremeyeceğini anlayınca Uşi Antlaşması sonucunda Trablusgap'ı İtalya'ya bırakmak zorunda kaldı. (Armaoğlu s. 619-627)

16. yüzyılda başlayan Kuzey Afrika'daki Osmanlı üstünlüğü 19. yüzyılın başlarında sona ermeye başlamış ve 20.yüzyılın başlarında tamamen sona ermiştir. Afrika'daki toprak kayıplarında özellikle Osmanlı Devleti'nin devletin başka bir sorunla yüzleşirken müdahaleye maruz kalması etkili olmuştur. Örneğin Yunan Ayaklanması ve Osmanlı Rus Savaşı ile aynı dönemde Fransa Cezayir'e asker çıkarmıştır. Benzer şekilde 1877-78 yılında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde Osmanlı ordusu epeyce zayıflamış, 1881 yılında bu zayıflığı fırsat bilen Fransa Tunus'a, 1882 yılında İngiltere'de Mısır'a asker çıkarmıştı. Trablusgarp'ta direnen Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları neticesinde çözülmüş Trablusgarp'ta elden çıkmak zorunda kalmıştı. Büyük devletler Osmanlı'nın zayıf anlarını iyi analiz etmiş, sonuç olarak Osmanlı hakimiyeti bölge de sona ermiştir.

3.2. Türkiye-Afrika İlişkileri (1923-1998)

1923'te yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti dönemin konjonktürü gereği Afrika ile yeterince ilgilenemedi. Buna rağmen Türkiye Afrika'daki ilk diplomatik temsilciliğini 1926 yılında Etiyopya'nın (o dönemki adıyla Habeşistan) başkenti Adis Ababa'da faaliyete geçirmiştir. Etiyopya Türkiye'nin kendisine olan ilgisine karşılık vermiş, 1933 yılında Türkiye'de Etiyopya Büyükelçiliği açılmıştır. Türkiye Etiyopya'daki konsolosluğu 1935 yılında daimî Büyükelçiliğe dönüştürmüştür. Türkiye, İtalya'nın Habeşistan'ı işgali sırasında Etiyopya'dan yana bir tutum sergilemiştir. Bu süreçte Mustafa Kemal Atatürk ile Etiyopya İmparatoru Haile Selassie arasında diplomatik ilişkilerin göstergesi olarak karşılıklı 35 mektup teati edilmiştir. (Turhan, 2023 s 211-212)

Türkiye Libya'ya 1952'de, Fas'a 1957'de, Tunus'a 1957'de, Gana'ya 1957'de, Nijerya'ya 1962'de, Cezayir'e 1963'te, Senegal'e 1963'te ve Kenya'ya 1968'de büyükelçilikler açsa da bölgede aktif dış politika oluşturması Kıbrıs sorunda yalnız kalmak isteyememesinden kaynaklamaktaydı. (Bahçecik, 2021, s. 174). Türkiye 1945-60 yılları arasında dış politikasını ağırlıklı Batı Endeksinde yürütmüştür. Her ne kadar Afrika'da diplomatik temsilcilikler açılrsa da Afrika ile ilişkiler yeterince önemsenmemiştir. Örneğin Cezayir'in Fransa'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşında Türk kamuoyu, Fransa'ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde Cezayir halkına güçlü bir sempati duymasına rağmen, hükümet düzeyinde yürütülen politikalar farklı bir çizgide ilerlemiştir. Özellikle Türkiye'nin 1955 yılında Birleşmiş Milletler 'de Cezayir sorununun gündeme getirilmesine karşı çıkarak aleyhte oy kullanması ve 1957-1958 yıllarında yine BM Genel Kurulu'nda Cezayir halkının kendi kaderini tayin hakkına ilişkin öneriler karşısında çekimser kalması, Türkiye'nin Afrika'daki imajının zedelenmesine yol açmıştır. (Fırat & Kürkçüoğlu, 2001, s. 634)

Bu dönemdeki bir diğer gelişme Bağlantısızlar Hareketinin ortaya çıkmasıydı. 1955 yılında Batı ve Doğu bloğuna alternatif olarak ortaya çıkan Bağlantısızlar Hareketi 29 ülkeden meydana gelmekte, bu 29 ülkenin 6'sı ise Mısır, Habeşistan (Etiyopya), Gana, Liberya, Libya ve Cezayir gibi Afrika devletlerinden oluşmaktaydı. (Armaoğlu 563-573) Endonezya'nın Bandung şehrinde gerçekleştirilecek Bağlantısızlar konferansına Türkiye'de davet edilmişti. Türkiye, konferansa ilk etapta katılmama yönünde bir tutum sergilemiş; ancak Adnan Menderes'in Meclis konuşmasında da ifade edildiği üzere, ABD'nin yönlendirmeleri doğrultusunda katılma kararı almıştır. Konferansta Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu komünizm ve sömürgeciliğe karşı tüm devletlerin NATO ekseninde etrafında olması gerektiğine değinmiş, Hindistan Başbakanı Nehru ise bu duruma karşı çıkarak kesin bir tarafsızlığı savunmuştur. Türk Delegasyonunun NATO ve ABD yanlısı tutumu ile bağlantısızlık fikrinin uygulanabilir olmadığı yönündeki kesin görüşü, konferansa katılan diğer devletlerin Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutum benimsemesine yol açmıştır. (Cingir, 2022, s. 103-105) Türkiye'nin Cezayir'in bağımsızlık savaşı ve Bağlantısızlar Hareketindeki tutumu sömürgecilikten yeni kurtulan Afrika Devletleri tarafından hoşnut karşılanmamıştır.

Nitekim Türkiye 1964 yılında politika değişikliğine giderek Cezayir'de self determinasyon hakkının tanınmasını BM'de gerçekleştirilen oylamada ilk kez kabul etti. Aynı zamanda 1964 yılında Bağlantısızlarla ilişkilerini geliştirmek için Kahire'deki

konferansa katılmak istese de bu talebi reddedildi. Buna rağmen Türkiye iki büyükelçisini gözlemci olarak konferansa gönderdi. Bu dönemde Türkiye'nin politika değişikliğine gitmesindeki en önemli neden Kıbrıs meselesinde yalnızlıktan kurtularak kendisine taraf toplamak istemesiydi. Bu doğrultuda “İyi Niyet Heyeti” kapsamında oluşturulan üç elçiden oluşan heyetler Afrika ülkelerine gönderilmiştir (Turhan, 2023 s 213-214). İyi Niyet Heyeti Afrika’da İlk olarak 9 Ocak – 8 Şubat 1965 tarihleri arasında, Cezayir, Fas, Moritanya, Liberya, Gana, Nijerya, Sierra Leone ve Senegal’i, İkinci İyi Niyet Heyeti Gine, Fildişi Kıyısı, Nijer, Dahomey, Togo, Kamerun, Gabon, Kongo, Merkezi Afrika Cumhuriyeti ve Çad’ı, Üçüncü İyi Niyet Heyeti 6 Ocak – 27 Şubat 1965 Habeşistan, Kenya, Somali, Burundi, Ruanda, Tanzanya, Malavi, Madagaskar, Sudan, Libya ve Tunus’u ziyaret ettiler (Dışişleri Bakanlığı, 1965 s. 38-47). Türkiye, Kıbrıs meselesinde taraf toplamak için yaptığı Afrika açılımında yeterli desteği görememiştir. Bu durumun en önemli nedenlerinden bir tanesi bağımsızlığını kazanan Afrika devletleri kendi içerisinde de birçok etnik unsur barındırıyordu. Bu nedenle Kıbrıs’ta Türkiye’yi desteklemelerinin kendi içindeki azınlıklarca örnek alınmasından endişe ediyorlardı. (Fırat, 2001, s. 731)

1970’lere gelindiğinde Türkiye, Afrika’da beklediği ilgiyi göremese de kıtayla olan ilişkilerini geliştirme konusunda önceki yıllara göre daha istekli olmuştur. 1971 yılında Başbakanlık Ekonomik İşler Yardımcısı Atilla Karaosmanoğlu tarafından Türk Teknik Yardım projesi başlatıldı. 48 ülkeye yapılan yardımlar arasında Afrika ülkeleri de bulunuyordu. Ancak yardımın toplam miktarı düşük ve ülke sayısı fazla olduğu için beklenen başarı sağlanamadı. 1978-79 yıllarında Güney Afrika’nın yönetimi altında olan Namibya için BM Namibya Konseyi kuruldu ve Türkiye bu konseyin başkanlığını üstlendi ve Namibya’ya mali yardımlarda bulundu. Ayrıca Zimbabwe’nin beyaz azınlık yönetimiyle yaptığı mücadelede ZANU ve ZAPU gerillalarına her birine 300 bin toplamda 600 bin dolar bağış yaptı. Mozambik’in Portekiz’ karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesini destekleyen Türkiye aynı zamanda Eritre’nin bağımsızlığını da destekledi. Türkiye’nin Eritre’nin bağımsızlığını desteklemesi Etiyopya tarafından hoş karşılanmamıştı. (Oran, 2001, s. 676-677)

Türkiye 1980’li yıllarda Afrika ülkeleri ile ticari ilişkilerini geliştirmek için girişimlerde bulunmuştur. 1984 kuraklıkla mücadele eden Afrika ülkelerine yardım amacıyla oluşturulan fona 10 milyon dolar katkıda bulunmuştur. Ayrıca dekolonizasyon sürecindeki hataları telafi etmeye yönelik adımlar atılmış ve 1985’te Cezayir’i ziyaret eden Başbakan Turgut Özal, 1950’li yıllardaki BM oylamalarındaki Türkiye’nin tutumu

nedeniyle özür dilemiş ve bu gelişme Türkiye-Cezayir ilişkilerinin normalleşmesini sağlamıştır(Bayram, 2014 s. 50).

Özellikle 1980'lerde Turgut Özal'ın İslam dünyasına yönelik olumlu yaklaşımı Afrika politikasını hareketlendirmiştir.1986'da Sudan Başbakanı el-Mehdi, Türkiye ile askeri iş birliğini örnek göstererek, Sudan ordusunun modernizasyonunda Türkiye'nin rolünden söz etmiştir. Türkiye aynı zamanda Nijerya ile karşılıklı ticaret gibi ekonomik girişimlerde bulunmuş fakat bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. (Bahçecik, 2021 s. 175)

Türkiye, Afrika kıtasıyla kalkınma iş birliğini 1985 yılında Devlet Planlama Teşkilatı aracılığıyla Gambiya, Gine, Gine Bissau, Moritanya, Senegal ve Sudan'a sağladığı 10 milyon dolar tutarındaki kalkınma yardımıyla başlatmıştır. Ayrıca 1993-1994 yıllarında Somali'deki iç çatışmaların sona erdirilmesi ve insani yardımların güvenli biçimde ulaştırılması için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla oluşturulan Birleşik Görev Gücü kapsamında bölgede bir mekanize bölükle görev almış ve bir süre bu barış gücünün komutanlığını da üstlenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Afrika'ya yönelik diplomatik ilgisi üst düzey ziyaretlerle desteklenmiştir. Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde Cezayir ve Libya'ya, Cumhurbaşkanlığı döneminde ise Senegal'e yaptığı ziyaretlerin yanı sıra, dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan'ın 1996 yılında Nijerya'ya gerçekleştirdiği ziyaret, Türkiye'nin Sahraaltı Afrika ile ilişkilerini geliştirmesinde önemli adımlar olmuştur. (Stratejik Araştırmalar Merkezi [SAM], t.y.)

1923-98 dönemi arası Türkiye'nin Afrika politikası kurumsallaşmış bir dış politika stratejisinden yoksun bir gelişme göstermişti. Afrika ile etkileşim, stratejik bir öncelikten ziyade zaman zaman ortaya çıkan diplomatik ihtiyaçlara bağlı olarak gelişmiştir. Aynı zamanda Türkiye'deki ve Afrika'daki istikrarsızlıklar Türkiye ve Afrika ülkelerinin bir araya gelmesini geciktirdi. Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerini bütüncül bir şekilde yürütebilmesi için 2000'li yılları beklemesi gerekmektedir.

3.1. Türkiye ve Afrika İlişkilerinin İvme Kazanması (1998'den Günümüze)

1997'de AB Zirvesi'nde Türkiye'nin üyelik talebinin reddedilmesi, ülkenin dış politika stratejisinde önemli bir dönüşümü tetiklemiştir. Bu dönemde Türkiye, çok boyutlu bir dış politika arayışı kapsamında Afrika ülkelerine ilgi göstermeye başlamış ve 1998'de

Afrika Açılımı Eylem Planını kabul etmiştir. Aynı dönemde, yine bu çok boyutlu yaklaşımın bir parçası olarak "Latin Amerika ve Karayipler Eylem Planı" da oluşturulmuştur. (Oruç, 2022 s. 107-108) 1998 yılı Türkiye ve Afrika ilişkileri için dönüm noktasını teşkil eder. Afrika'ya Açılımı Eylem Planı doğrultusunda Afrika ile diplomatik, ticari ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Açılım planında bölgede diplomatik temsilciliklerin arttırılması, karşılıklı üst düzey ziyaretlerle siyasi ilişkilerin sağlam bir zemine oturması, kıtaya çeşitli alanlarda uzmanlar göndererek ticari ilişkilerin arttırılması, aynı şekilde Afrika'dan uzmanların davet edilmesi ve Türkiye'deki ve Afrika'daki iş dünyası temsilcilerinin karşılıklı ziyaretlerde bulunması hedeflenmiştir. Açılım Eylem Planı'nın en çarpıcı hedeflerinden biri de Türk savunma sanayisinin potansiyelini Afrika ülkelerine tanıtmak ve iş birliği olanaklarını güçlendirmektir. (Hazar, 2016 s. 245-250)

Afrika'ya açılım eylem planının uygulanması Türkiye'nin ekonomik ve siyasi problemlerinden dolayı bir müddet gecikti. 2004 yılı sonrasında Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde politikalar uygulanmaya başlandı. Bu doğrultuda 2005 Afrika yılı ilan edilmiş, aynı yıl Türkiye Afrika Birliğine gözlemci üye olarak kabul edilmiştir. Ayrıca o dönem Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan Etiyopya ve Güney Afrika'yı ziyaret ederek Sahraaltı Afrika ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesine yönelik girişimlerde bulunmuştur. (Ermağan & Eyirce Tepeciklioğlu, 2021 s. 13)

Afrika ile geliştirilmek istenilen ilişkiler 2005 ve 2008 yılında meyvesini vermiş, 2005 yılında Afrika Birliğinde gözlemci üye olan Türkiye, 2008 yılında Afrika Birliği tarafından stratejik ortak ilan edilmiştir. 2008 yılındaki bir diğer önemli gelişme İstanbul'da düzenlenen Türkiye-Afrika ortaklık zirvesi olmuştur. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.) Türkiye, 2009-2010 döneminde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) geçici üye olarak görev almıştır. Bu üyeliğin belirlenmesi için 17 Ekim 2008 tarihinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu seçimlerinde, Türkiye, 192 üye ülkeden 151'inin desteğini alarak geçici üyeliğe seçilmiştir. Türkiye lehine verilen oyların 51'i Afrika ülkelerinden gelmişti. (Devecioğlu, 2024)

Gelişen ilişkiler 2008'de ilki gerçekleşen Ortaklık Zirvelerinin devam etmesini sağlamış, 2014 yılında Ekvator Gine'sinde ikinci Türkiye-Afrika ortaklık zirvesi düzenlenmiş, 2021 yılında yine İstanbul'da Türkiye-Afrika ortaklık zirvesinin üçüncüsü düzenlenmiştir. Ortaklık zirvelerinde verilen mesajlar ve ikili görüşmeler ilişkilerin

derinleşmesinde önemli bir mihenk taşı teşkil etmektedir. 2014 yılında düzenlenen ikinci ortaklık zirvesinde konuşan CB Erdoğan: “Afrika halklarını her zaman gönüldaşlarımız ve kader arkadaşlarımız olarak gördük. İnsanlığın ortak birikimine eşsiz katkılar sağlamış olan Türkiye, Afrika kıtasına her zaman hürmet nazarıyla bakmıştır” diyerek Türkiye’nin Afrika’ya olan bakış açısını yansıtmış, Türkiye’nin kıtada bulunma amacının diğer devletlerden tamamen farklı olarak ortaklık zihniyetiyle bulunduğu altını çizmiştir. 2021 yılında düzenlenen 3. ortaklık zirvesine 20’ye yakın devlet başkanı ve üst düzey yetkili katılmıştır. 2021 yılında düzenlenen zirvede gelecek 5 yıllık yol haritası belirlenmiştir. Zirvede diplomatik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine vurgu yapılmıştır. (Doğan, 2021)

Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi Bildirisi’nde, Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ikili ilişkilerin, karşılıklı saygı, güven, mütekabiliyet ve ortak yarar ilkelerine dayandığı vurgulanmıştır. Zirvede, devlet ve hükümet başkanları düzeyinde yapılan ziyaretlerin ortaklığa ivme kazandırdığı belirtilmiş, bu yüksek düzeyli temasların iş birliğini kurumsallaştırdığı ifade edilmiştir. Türkiye’nin 2015-2019 yılları arasında Afrika’ya sağladığı 968 milyon dolarlık kalkınma yardımına, Malabo Zirvesi’nden itibaren toplamda 1 milyar doları aşkın bir katkı yaptığı da dikkat çekici bir unsur olarak öne çıkmıştır. Ayrıca, ikili ilişkiler sadece diplomatik düzeyle sınırlı kalmamış; eğitim, sağlık, güvenlik, altyapı ve ticaret gibi alanlarda uygulamaya konulan projelerle daha kapsamlı hale gelmiştir. Zirvede 4. Ortaklık Zirvesinin 2026 yılında Afrika’da yapılması kararlaştırılmıştır. 2022–2026 dönemini kapsayan Ortak Eylem Planı çerçevesinde, Türkiye ile Afrika arasındaki iş birliği stratejik alanlarda alanda somut adımlarla ilerletilecektir. Bu alanlar; barış, güvenlik ve yönetim; ticaret, yatırım ve sanayi; eğitim, bilişim teknolojileri, gençlik ve kadın gelişimi; altyapı ve tarımın güçlendirilmesi ile dayanıklı sağlık sistemlerinin teşvik edilmesini kapsamaktadır. (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2021)

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakanlığı dönemi dahil olmak üzere bugüne kadar 31 Afrika ülkesini (Angola, Cezayir, Cibuti, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Etiyopya, Fas, Fildişi Sahili, Gabon, Gambia, Gana, Gine, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kenya, Libya, Madagaskar, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Senegal, Somali, Sudan, Tanzanya, Togo, Tunus, Uganda, Zambiya) ziyaret etmiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.) Erdoğan’ın şimdiye dek gerçekleştirdiği üst düzey ziyaretler, kendisini Afrika kıtasını devlet başkanları düzeyinde

en fazla ziyaret eden lider konumuna taşımıştır. (SAM, t.y.)

Türkiye'nin Afrika açılımı Türkiye-Afrika diplomasisinin gelişmesini de tetiklemiştir. 2009 yılında Afrika'da sadece 12 büyükelçiliği bulunan Türkiye, 2025 yılı itibariyle 44 büyükelçilikle Afrika'da temsil edilmektedir. Türkiye'nin 1926 yılında Etiyopya'da açtığı büyükelçilik Afrika'da açılan ilk büyükelçilik olmuştur. İlerleyen dönemlerde Kuzey Afrika ülkelerinde ağırlıklı olarak açılan büyükelçiliklerle elçilik sayısı 12'ye yükselmiştir. 2009 yılına kadar genellikle Kuzey Afrika'da büyükelçiliği bulunan Türkiye, 1998 yılı sonrasında Sahraaltı Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde gelişmesiyle en son açtığı Gine büyükelçiliği ile büyükelçilik sayısını 44'e çıkarmıştır. 2009 ve 2022 yılları arasında Afrika kıtasında 32 tane büyükelçilik açılmıştır. Afrika ülkelerinin de Türkiye'de bulundurduğu büyükelçilik sayısında 2008 yılı sonrasında ciddi bir artış yaşanmıştır. 2008 yılında Türkiye'de sadece 10 adet bulunan Afrika devletlerinin büyükelçilikleri 2025 yılı itibariyle 38'e yükselmiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.)

Türkiye'nin Afrika kıtasına olan ilgisi karşılıklı ticari ilişkileri olumlu düzeyde etkilemiştir. 2003 yılında Afrika ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi ile Türkiye ve Afrika ticari ilişkilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye-Afrika ticari ilişkileri 2003 yılından sonra ciddi ivme kazanmıştır. 2003 yılında Türkiye'nin Afrika kıtasına olan ihracatı toplam 2,1 milyar dolar olarak gerçekleşmişken bu rakam Türkiye'nin toplam ihracatın %4,5'ine tekabül etmiştir. 2013 yılına gelindiğinde Türkiye ihracatını orantılı bir biçimde arttırırken Afrika ile olan ticaret hacminde de artış devam etti. 2013 yılında toplam ihracat 161 milyar 480 milyon dolar olarak gerçekleşmiş olup bu ihracatın 14 milyar 507 milyon doları Afrika'ya yapılmıştır. Böylece Afrika'nın ihracattaki toplam payı %8,8'e yükselmiştir. 2024 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı toplam 261 milyar 855 milyon dolar olarak gerçekleşmişken bu ihracatın 21,5 milyar doları Afrika'ya gerçekleşmiştir. Böylece Afrika'nın toplam ihracattaki oranı %8,2 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Afrika'ya rekor ihracat yaptığı 2022 yılında toplam ihracat 23,6 milyar dolar gerçekleştirilmişti. Afrika'nın da Türkiye'ye olan ihracatında hızlı bir artış yaşanmıştır. Afrika 2003 yılında Türkiye'ye 3 milyar 372 milyon dolar ihracat yaparken, 2013 yılına gelindiğinde bu rakam 6 milyar 190 milyon dolara çıkmıştır. 2024 yılına gelindiğinde Afrika'nın Türkiye'ye ihracatı 8,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece Afrika'nın Türkiye'nin ithalatındaki oranı 2013 yılında %2,4 olarak gerçekleşirken 2024 yılında bu oran %3,3 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılında toplam 5,4 milyar dolar olarak gerçekleşen karşılıklı ticaret hacmi, 2024 yılında 30 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.(Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2024).

Türkiye'nin Afrika'ya Toplam İhracatı	Toplam İhracat	Toplam İhracattaki Oran
2003	2,1 milyar dolar	4,50%
2013	14,5 milyar dolar	8,80%
2024	21,5 milyar dolar	8,20%

Türkiye'nin Afrika'dan toplam İthalatı	Toplam İhracat	Türkiye'nin toplam ithalatındaki oran
2003	3,3 milyar dolar	2,03%
2013	6,1 milyar dolar	2,40%
2024	8,4 milyar dolar	3,3%

Tablo-5: Bu tablo, Türkiye İstatistik Kurumu'nun paylaştığı verileri kullanarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

3.2. Türk kuruluşların bölgedeki faaliyetleri

Türkiye ayrıca THY, TRT, YTB, Yunus Emre Enstitüsü ve TİKA gibi önemli kuruluşlarla bölgede aktif bir politika yürütmektedir. THY CEO'su Bilal Ekşi yaptığı bir paylaşımda 2005 sonrası Afrika ile olan ilişkilerin THY'nin uçuş rotalarına da yansıdığına değinmiştir. 2005 yılında Afrika'da sadece 5 ülkeye uçuş yapan THY, 2022 yılında 40 ülkeye 61 farklı rotada uçuş gerçekleştirmiştir. (Ekşi, 2022) THY, böylece kıtada en önemli hava yolu şirketlerinden birisi haline gelmiştir. Türkiye'nin Afrika vatandaşlarına uyguladığı kolay vize imkânı ilişkilerdeki bir diğer faktördür. Ancak hem THY'nin kıtada birçok uçuş rotasının bulunması hem de Afrikalı vatandaşlara tanınan kolay vize imkânı Afrika'dan Avrupa'ya Türkiye üzerinden göçü özendirdiği için birtakım Avrupalı ülkeler tarafından eleştirilmiştir. (Yaprak, 2015)

Türkiye'nin bölgeye artan ilgisi medya alanında da gerçekleşmiştir. Anadolu Ajansı ve TRT bölge ile ilgili haberleri yakından takip etmektedir. 2015 yılında kurulan TRT World

uluslararası haber kanalları olan BBC, CNN gibi önemli yayın kuruluşlarıyla rekabet etmeyi amaçlamaktadır. TRT World kurulduktan sonra Afrika'daki gelişmeleri de yakından takip etmiştir. TRT'nin Afrika ile ilgili hayata geçirdiği son proje ise TRT Afrika'nın açılması oldu. 2023 yılı Nisan ayında faaliyete başlayan TRT Afrika ilk olarak 72 milyon kişiye ulaşmayı hedeflemektedir. TRT Afrika, Fransızca, İngilizce, Hausa ve Swaili dillerinle yayın yapmaktadır. (TRT Haber, 2024)

Bölgede aktif faaliyet gösteren bir diğer önemli kuruluş TİKA'dır. Bölgede eğitimden sağlığa birçok alanda hizmet vermektedir. Bölgedeki ilk ofisini 2005 yılında Etiyopya'da açan TİKA, 2023 yılı itibarıyla 22 ofis ile 54 Afrika ülkesinde faaliyet göstermektedir. TİKA, 2017-2022 yılları arasında bölgede toplam 1884 projeye imza atmıştır. (TİKA, 2022) TİKA, kıta genelinde toplamda 7 bin'den fazla projeyi hayata geçirmiştir. (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2024) Bölgede Libya Fizyoterapi Hastanesi, Somali Recep Tayyip Erdoğan Hastanesi ve Nijer-Türkiye Dostluk Hastanesi TİKA öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. TİKA bölgede ayrıca tarihi yapılarında restorasyonuna öncülük etmiştir. Cezayir'de Keçiova Camii, Güney Afrika'da Soweto Camii ve Nur'ul Hamidiye Camii, Etiyopya'da Habeş Kralı Necaşi ve 15 sahabenin türbesi ve Sudan'da Sevakın Adası TİKA öncülüğünde restore edilmiştir. (TİKA, 2022) Cezayir'de restore edilen Keçiova Camii Cezayir'in bağımsızlık sembolleri arasında yer almaktadır.

Bölgede Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları da Türkiye Bursları kapsamında 2012-2021 yılları arasında 54 ülkeden 12.600 kişiye yüksek öğrenim bursu vermiştir. Verilen burslar kapsamında 54 ülkeden 3 bin 29 öğrenci Türkiye'deki öğrenim kurumlarından mezun olmuştur. YTB, öğrencilerle mezun olduktan sonra da diyaloglarını devam ettirmek için mezun dernekleri kurmuş ve mezun olan öğrencilerle diyalogunu devam ettirmiştir. (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2021).

3.3. Türkiye'nin Afrika'daki Askeri Faaliyetleri

1998 yılında başlatılan Afrika Açılımı kapsamında, Türkiye'nin öncelik verdiği alanlardan biri de Türk savunma sanayisinin Afrika ülkelerine tanıtılması olmuştur. (Hazar, 2016 s. 250) O yıllarda Türk savunma sanayisi bugünkü gelişmişlik düzeyinden uzaktı. Ancak savunma sanayinin Afrikalı devletlere tanıtılmaya başlanmasının ardından Türkiye kıtanın en önemli silah tedarikçilerinden biri haline geldi. Sahraaltı Afrika ülkelerinin toplam ithalatı arasında Türkiye'nin 2023 yılında aldığı pay SIPRI'nin 2019 ve 2023 yılları arasındaki istatistiklerine göre %6,3 iken, 2020 ve 2024 yılında %11 seviyesine yükselmiştir. Kuzey Afrika ülkelerinin 2020-2024 yılları arasındaki silah ithalatında Türkiye'nin aldığı pay %2,1 olarak gerçekleşmiştir. (Hussain & Tartir, 2025) Türkiye klasik silah ihracatının yanı sıra İHA ihracatı ile son yıllarda Afrika'da aktif politika izlemektedir. 2004 yılı sonrasında BAYKAR ve TUSAŞ Türkiye'nin önemli İHA geliştiricileri arasında yer almıştır. Vestel Bünyesinde faaliyet gösteren Lenatek, ve Havelsan'ın iştirak şirketi olan Asisguard son dönemlerde geliştirdikleri İHA'larla dikkat çekmektedir. Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile geliştirdiği yakın ilişkilerin yanı sıra Türk İHA'larının 2.Karabağ Savaşı, Libya İç Savaşı, Rusya- Ukrayna savaşı ve Suriye'deki terörle mücadeledeki başarısı bölge devletlerinin dikkatini çekmektedir. Türkiye ve Afrika'nın İHA diplomasisinde yakınlaşmasının sebebi benzerlik göstermektedir. Türkiye ağırlıklı İHA ithal ettiği dönemde İsrail'den alınan Heronlarda teknik sorunlar yaşanmış sonrasında ABD'den İHA ithal edilmek istenmiş ancak olumsuz yanıt alınmıştı. Bu durumun neticesinde Türkiye yerli üretime yönelmiş Bayraktar TB2, TUSAŞ Anka modeli ile Türk Hava Kuvvetlerinin gücünü arttırmıştır. Afrika devletleri, terörle mücadele ve komşu ülkelerle yaşadıkları çıkar çatışmaları çerçevesinde silahlanma yoluna yönelmiş; özellikle İHA tedariki konusunda ciddi bir ihtiyaç doğmuştur. Ancak bu ülkeler, ABD'nin MTCR yükümlülükleri nedeniyle söz konusu sistemleri Amerika Birleşik Devletleri'nden temin edememiştir. Bu durumda Afrika devletleri çareyi Türkiye ve Çin ile iş birliğine giderek çözmeye çalışmıştır. Son yıllarda Fransa'nın hegemonyasının zayıflamaya başladığı ülkelerde Çin ve Rusya ve Türkiye aktif politika üretme yarışı içerisinde. Türkiye özellikle savunma sanayi alanındaki Afrika ülkeleri ile iş birliğini geliştirme konusunda aktif olarak faaliyet göstermektedir. Halihazırda 96 ülkede faaliyet gösteren Türkiye'nin askeri ataşeliklerinin 28'i Afrika kıtasında yer almaktadır. Ayrıca, kıtadaki 22 askerî ataşelik toplam 46 Afrika ülkesine akreditedir. (T.C. Millî Savunma Bakanlığı, t.y.) 1998–2024 yılları arasında Türkiye, Afrika kıtasındaki 37 ülke ile toplam 116 askeri anlaşma imzalamıştır. (Canbaz, 2024 s. 100)

3.4. Türkiye'nin Afrika'ya İHA İhracatı

3.4.1. Türkiye'nin Tunus'a İHA ihracatı

Osmanlı döneminden Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkiler başlığında da değindiğimiz üzere Tunus 1574-1881 yılları arasında Osmanlı hakimiyeti altında kalmış, sonrasında bağımsızlığını kazandığı 1956 yılına kadar Fransa'nın sömürgesi olarak varlığını sürdürmüştür. Tunus'un bağımsızlığını kazandığı 1956 yılında Türkiye-Tunus ilişkileri kurulmuştur. İki ülke arasında ekonomik, askeri ve siyasi ilişkiler 1956 yılından bugüne kadar devam etmektedir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.)

Türkiye ve Tunus arasındaki askeri iş birliği, 1967'de Tunus Askeri Ataşeliğinin açılması ve 1968'de ilk Askeri Eğitim ve İş birliği Anlaşması'nın imzalanmasıyla başlamıştır. 1972 yılında kapatılan Ataşelik, 1983'te yeniden açılmıştır. Askeri Eğitim ve İş birliği Anlaşması 1984 ve 1990'da yenilenmiştir. 2001'de Tunus'ta bir dil laboratuvarı kurulmuş ve Türkçe eğitimi verilmiştir. Üst düzey ziyaretlerle desteklenen ilişkiler, Karma Askeri Komisyon toplantıları ve savunma sanayi işbirlikleriyle gelişmeye devam etmiştir. (Kuşoğlu, Ünalp, & Çalışkan, 2013 s. 182-183)

1956 yılında bağımsızlığını kazanan Tunus, 1957 yılında cumhuriyete geçse de 1987 yılına kadar Habib Burgiba tarafından tek adam rejimiyle yönetilmiştir. 1987 yılında kansız darbeye başa geçen Zeynelabidin Bin Ali ülkeyi 2011 yılına kadar yönetmiştir. (Öter, 2022) Ancak Habib Burgiba ve Zeynelabidin Bin Ali'nin uzun yıllar süren yönetimi, halkta beklentileri karşılayamamış; Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerinde otoriter yönetimlere karşı başlatılan ve literatüre "Arap Baharı" olarak geçen olaylar silsilesi, ilk olarak Tunus'ta başlamıştır. Tunus'lu seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin polis müdahalesi sonrası kendisini yakmasıyla başlayan olaylar diğer Arap devletlerini de etkilemiştir. Olaylar sonucunda Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali ülkeyi terk etmiştir. (Canlı, 2021) Tunus'taki süreci yakından takip eden Türkiye, Tunus'taki demokratik hareketleri desteklediğini ilan etmiştir.

Geçiş hükümetleriyle iyi ilişkiler kuran Türkiye, Tunus'la 25 Aralık 2012'de Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi (YDSK) Kurulmasına İlişkin Ortak Bildiri imzalamış ve 5-6 Haziran 2013 tarihlerinde Tunus'ta düzenlenen ilk YDSK toplantısıyla ilişkiler ivme kazanmıştır. 2013 yılında düzenlenen YDSK'ya o dönem Başbakan olan Erdoğan'da katılım sağlamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ayrıca 26-27 Aralık 2017 ve 5 Aralık 2019 tarihlerinde de Tunus'u ziyaret etmiştir. Tunus Cumhurbaşkanı Moncef Marzouki, 28-30 Mayıs 2013 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.) 2017

yılında gerçekleşen ziyarette Türkiye-Tunus arasında Askeri Mali İş birliği Anlaşması ile Nakdi Yardım Uygulama Protokolü imzalanmıştır. (Tunus Büyükelçiliği, 2021) Erdoğan 2019 yılındaki ziyaretine Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, MİT Başkanı Hakan Fidan, Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın katılmıştır. Ziyarette Tunus Cumhurbaşkanı Kays Said ile Libya'daki durum hakkında değerlendirmelerde bulunulmuş olup gelişmelerin Tunus'un istikrarını bozacak sebebiyetlere mahal vermemesi gerektiği Türk yetkililerce vurgulanmıştır. (Euronews, 2019)

Türkiye-Tunus ilişkileri olumlu seyretmesi karşılıklı Ticari ilişkileri de geliştirmiştir. 2003 yılında 318 milyon dolar olan ticaret hacmi 2023 yılında 1,6 milyar doları geçerek önemli bir yükseliş katetmiştir. (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2024) Karşılıklı siyasi ve ticari ilişkiler beraberinde savunma sanayi alanında da iş birliğinin önünü açmıştır. Nitekim 2018 yılında Tunus Savunma Bakanı ez-Zubeydi ülkesinin Türkiye ile iş birliği yaparak aşamalı bir şekilde yerli üretime yönelmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye ile yapılacak askeri işbirliklerinin Batı Afrika ülkelerince de örnek olarak alınacağına değinmiştir. (Anadolu Ajansı, 2018)

Türkiye 2020 yılında Resmî Gazete 'de yayımlanan 3287 sayılı karar uyarınca Covid-19 salgınıyla etkin bir mücadele yürütebilmesi amacıyla Tunus'a 5 milyon dolar yardımda bulunmuştur. (T.C. Resmî Gazete, 2020)

2018 yılında Tunus tarafından açılan İHA tedarik ihalesi TUSAŞ yetkililerinin dikkatini çekmiştir. Bu ilgi neticesinde Tunuslu yetkililer, TUSAŞ temsilcilerini ülkeye davet etti. İki taraf arasındaki temaslar bu ziyaretle sınırlı kalmadı. 2019 yılında İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Savunma Sanayi Fuarına katılan Tunuslu heyet, TUSAŞ yetkililerini bir kez daha Tunus'a davet etti. Ancak bu süreçte Tunus, sadece Türkiye ile değil; Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İtalya ve Çin gibi ülkelere şirketlerle de temaslarını sürdürdü. Aynı yıl içerisinde Tunus'ta üç farklı hükümetin görev yapması, savunma sanayi alanındaki karar alma süreçlerini sekteye uğrattı. Devam eden görüşmeler imza aşamasına kadar ilerlemiş olsa da Tunuslu yetkililer bu noktada süreci beklemeye almayı tercih etti. Mart 2020'de Tunus'ta düzenlenen savunma sanayi fuarına katılan TUSAŞ yetkilileri, ANKA'yı da fuarda sergilemek üzere beraberlerinde getirdi. Fuarda dikkat çeken gelişmelerden biri ise Tunus Cumhurbaşkanı'nın TUSAŞ standını ziyareti oldu. Tunus Cumhurbaşkanına TUSAŞ yetkililerinin yanı sıra Tunus Hava Kuvvetleri Komutanı ANKA hakkında detaylı bilgi verdi. 2020 yılının sonunda Tunus'tan imzalı

dokümanlar TUSAŞ'a ulaştı. Böylece TUSAŞ ilk İHA ihracatını bir Kuzey Afrika ülkesi olan Tunus'a gerçekleştirmiş oldu. Tunuslu İHA pilotları eğitimlerini almak üzere Türkiye'ye gelerek ANKA kullanımı konusunda gerekli eğitimleri aldı. (Anadolu Ajansı, 2023) Tunus Savunma Bakanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre anlaşma 3 adet ANKA-S İHA ve 3 adet yer kontrol istasyonunun teslimi ile 52 Tunus Hava Kuvvetleri personelinin eğitimini kapsamıştır. TUSAŞ, Tunus'a 2023 yılına kadar toplam 5 adet İHA satmıştır. (Yıldırım, 2023)

3.4.2. Türkiye'nin FAS'a İHA İhracatı

Türkiye Fas ilişkileri, Fas'ın 1956 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla tesis edilmiştir. Ancak ikili ilişkilerin tam anlamıyla gelişmesi Türkiye'nin 1998 yılında başlattığı Afrika Açılımı ile başlamıştır. 1999'da Fas kralı II. Hasan'ın cenaze merasimine dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel katılım sağlamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'de Fas'a resmi ziyaret düzenlemiştir. (Hazar, 2023 s. 18-20) 2000'li yıllar, Türkiye-Fas ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin 2005 yılını "Afrika Yılı" ilan etmesinin ardından, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Afrika ülkelerine ziyaretler gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu kapsamda Erdoğan, 2005 yılında Fas'ı ziyaret etmiştir. (Tepeciklioğlu, 2012, s. 87)

2012 yılında Fas Dışişleri ve İş birliği Bakanı Saad-Eddine El Othmani, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun davetiyle 18-20 Mart tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiş, görüşmelerde ikili ilişkiler ve bölgesel gelişmeler ele alınmıştır. Görüşmede Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 1987'den beri ilk kez bir Fas Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'yi ziyaret ettiğini ve iki ülke arasında sorun bulunmadığını vurgulayarak iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi kurulacağı ve ticaret hacminin 3 milyar dolara çıkarılmasının hedeflendiğini açıkladı. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2012) Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2013 yılında Fas'a bir ziyaret daha gerçekleştirmiştir. 2014 yılında ise Türkiye'de tatilde bulunan Fas Kralı VI. Muhammed, Yıldız Sarayı'nda Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bir araya gelmiştir (Anadolu Ajansı, 2014).

Karşılıklı üst düzey ziyaretler siyasi ve ekonomik ilişkilere ivme kazandırmıştır. Örneğin 2004 yılında Türkiye, Fas'a 363 milyon dolar ihracat gerçekleştirmişken, Fas'tan gerçekleştirilen ithalat 64 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. (World Bank, n.d.) 2024 yılında Türkiye Fas'a toplam 3,4 milyar dolar ihracat gerçekleştirmişken, Fas'tan gerçekleştirilen ithalat 1,4 milyar dolar olmuştur (Türkiye İstatistik Kurumu, 2025)

Fas dış politikasında yaşadığı problemlerden ötürü silahlanmaya ağırlık vermektedir. Cezayir ve İran'la yaşadığı problemler Fas'ı ABD ve İsrail'le ilişkilerini geliştirmeye sevk etmiştir. Özellikle Batı Sahra'da Polisario Cephesi'ndeki ayrılıkçılarla mücadelesini sürdüren Fas, Cezayir'in ayrılıkçılara yardım ettiğini öne sürmektedir. Fas aynı zamanda Polisario Cephesi'ndeki ayrılıkçılara destek verdiği gerekçesiyle 2018 yılında İran ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. (Arieff, 2021)

Fas, son yıllarda çeşitli ülkelerden İHA ithalatı gerçekleştirmektedir. Özellikle İsrail'den temin edilen İHA'lar ve Harop kamikaze dronlarının üretimi amacıyla Fas'ta kurulan fabrika, ülkenin hava gücünü önemli ölçüde artırmıştır. (Lerman & Kerouad, 2024, ss. 4-6) Fas ayrıca ABD ile de görüşmelerini sürdürmekte ABD'den MQ-9B model İHA'ları ithal etmek için girişimlerde bulunmaktadır. Ancak ABD Kongresinden henüz onay alınmaması Fas'ı farklı arayışlara itmiştir. (Stone & Zengerle, 2020) Fas aynı zamanda 2022 yılında Çin'den de Wing Loong II model İHA temin etmiştir (van Staden, 2022) Fas'ın Çin İHA'larına talebi Wing Loong II ile sınırlı kalmamış 2025 yılında yine Çin'den hafif füze ve bomba taşıyabilen TB-001K "Scorpion" modelini de ihraç etmiştir. (Liam, 2025)

2021 yılında Fas, Baykar'dan 13 adet Bayraktar TB-2 satın almıştır. (Reuters, 2021) Fas ile Baykar arasında imzalanan anlaşmanın değerinin 70 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. (Goff, 2021) Fas 2021 yılından beri Baykar'dan İHA ithal etmekte, son zamanlarda da Akıncı TİHA'ya ilgi göstermektedir. Fas yerel medya kaynaklarında yer alan haberlere göre Baykar, Fas'ta bir üretim tesisi kurmak üzere girişimlere başlamıştır. Atlas Defence ismiyle kurulan şirket üzerinden Fas'ta Baykar'ın üretim yapacağına yönelik iddialar mevcut olsa da bu iddia Baykar yetkilileri tarafından doğrulanmamıştır. (Le Desk, 2025)

Türkiye ile Fas arasında son yıllarda ivme kazanan ilişkiler, özellikle savunma sanayi alanındaki iş birliğiyle derinleşmeye devam etmektedir. Fas ve Cezayir Polisario Cephesi kaynaklı ayrılıkçı sorunları çözmek amacıyla çok yönlü diplomasi ve askeri kapasite artırma stratejilerini benimserken; Türkiye Fas ve Cezayir arasında siyasi açıdan dengeli bir tutum izlemektedir.

3.4.3. Türkiye'nin Cezayir'e İHA İhracatı

Önceki bölümlerde de değindiğimiz üzere Türkiye-Cezayir ilişkileri ilk etapta sancılı bir gelişme göstermiştir. Cezayir'in bağımsızlık mücadelesinde Türkiye'nin diplomatik olarak Fransa'yı desteklemesi Cezayir tarafında hayal kırıklığına sebep olmuş, Türkiye o dönemlerde Sovyet tehdidine karşı NATO müttefiki olan Fransa ile arasının açılmasını istememiştir. Türkiye'nin, 17 Kasım 1957 tarihinde Libya üzerinden "Ardahan" isimli Türk şilebiyle, 1959 yılında ise Tunus üzerinden Cezayirli direnişçilere yönelik gizli silah sevkiyatında bulunduğuna yönelik iddialar mevcuttur. Gelişmelerden sonradan haberdar olan Fransa bu durumu hiç hoş karşılamamıştır. (Nam, 2012 s. 180) Ayrıca Turgut Özal'ın 1985 yılında Cezayir'i ziyareti sırasında Türkiye'nin Cezayir'in bağımsızlık sürecindeki BM'deki oylamalardaki tutumu nedeniyle özür dilemesi sonrasında Cezayir'in Türkiye'ye olan bakış açısı iyileşmeye başlamıştır. (Bayram, 2014 s. 50) 1990'lı yıllar hem Türkiye hem de Cezayir'in için iyi geçmemiş sonrasında başlayan çok boyutlu diplomasi iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. İkili ilişkiler 2000'li yıllarda gelişmeye başlamıştır.

2003 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri İş birliği (Çerçeve) Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma askeri-teknik iş birliğinin geliştirilmesini, personel eğitimi, savunma teknolojisi transferi ve ortak tatbikatlar gibi alanları kapsamıştır. Anlaşma 10 yıl süreyle yürürlükte kalacak ve taraflardan biri iptal etmediği sürece otomatik olarak yenilenecekti. (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004) Askeri İş birliği Anlaşmasının neticesinde iki ülke liderleri arasında üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Cezayir Cumhurbaşkanı Buteflika 2-4 Şubat 2005'te Ankara'yı ziyaret etmiş, Başbakan Erdoğan'da 22-23 Mayıs 2006'da Cezayir'i ziyaret etmiştir. Erdoğan'ın 2006 yılındaki ziyareti kapsamında Türkiye-Cezayir arasında Dostluk ve İş birliği Antlaşması imzalanmıştır. (İNSAMER, t.y.) 2013 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İş birliği Anlaşması imzalanarak yürürlüğe girmiştir. (Resmi Gazete, 2014) Erdoğan 2013,2014 ve 2023 yıllarında Cezayir'e resmi ziyaretler düzenlemiştir. (Pakın Albayrakoglu, 2021, s. 86), (İletişim Başkanlığı, 2023) Cezayir Cumhurbaşkanı Abdelmecid Tebbun, 2022 yılında 17 yıl aradan sonra Cumhurbaşkanı düzeyinde Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret kapsamında Yüksek Düzeyli İş birliği Konseyi 1. Toplantısı düzenlenmiş ve iki ülke arasında 15 anlaşma imzalanmıştır. (İletişim Başkanlığı, 2022) 2023 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Cezayir'i ziyareti kapsamında Türkiye-Cezayir Yüksek Düzeyli İş birliği Konseyi İkinci

toplantısı düzenlenmiş olup iki ülke arasında 13 anlaşma imzalanmıştır. (İletişim Başkanlığı, 2023)

Son dönemde gelişen Türkiye-Cezayir ilişkileri, iki ülke arasındaki ticaret hacmini de olumlu yönde etkilemiştir. 2004 yılında Türkiye, Cezayir'e 583 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiş; aynı yıl Cezayir'den yapılan ithalat 1,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. (World Integrated Trade Solution, 2004) 2024 yılında Türkiye'nin Cezayir'e ihracatı 2,8 milyar dolar olarak gerçekleşmişken; aynı yıl Cezayir'den gerçekleştirilen ithalat 1,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. (TÜİK, 2025) Son 20 yılda karşılıklı ticaret Türkiye'nin lehine değişirken, ticaret hacmi 4,2 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.

Cezayir dış politikada Rusya, Çin ve İran ile yakın ilişkiler kurmuş, 2011 yılında gerçekleştirilen Libya müdahalesine karşı çıkmış, 2020 yılında Arap Ülkeleri ve İsrail arasında gerçekleşen İbrahim Anlaşmalarına katılmamıştır. (Arieff, 2024) Fas'ın İbrahim Anlaşmalarına katılması Cezayir tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Cezayirli diplomatlar bu durumu İsrail'in kendi sınırlarına dayanması olarak nitelendirmiştir. İsrail, Cezayir'in tepkilerine yanıtsız kalmamış İsrail Dışişleri Bakanı Yair Lapid, Fas'a düzenlediği ziyaret kapsamında Cezayir'i İran ile hareket etmekle suçlamış ve İsrail'in Afrika Birliğine gözlemci üye olarak katılmasına yönelik Cezayir'in olumsuz yönde oy kullanmasını eleştirmiştir. Cezayir'in İbrahim Anlaşmalarına katılmaması Trump yönetiminin de tepkisini çekmiş, Trump Batı Sahra'daki Fas egemenliğini tanımıştır. Trump'ın Polisario Cephesi'ndeki Fas egemenliğini tanınması Cezayir'de tepkiyle karşılanmıştır. Biden yönetimi devraldığında geleneksel Fas-ABD ilişkileri sürdürse de Cezayir'le ilişkilerinde geliştirilmesi hususunda adımlar atmıştır. (International Crisis Group, 2024 s 21-28)

Fas'ın son yıllarda artan silahlanma faaliyetleri, Cezayir'i de benzer yönde arayışlara yöneltmiştir. Bu kapsamda Cezayir Hava Kuvvetleri, envanterine katmayı planladığı İHA'lar için rotasını Türkiye'ye çevirmiş; TUSAŞ'ın üretimi olan Aksungur'u ithal etmiştir. (Kurt & Yiğit, 2024, s. 84) Cezayir'in Türkiye'den Anka-S'i ithal ettiği Cezayir ve Türkiye'deki medya kuruluşlarınca iddia edilmiştir. (Liam & Lionel, 2023), (Şahin, 2023), (International Crisis Group, 2023)

Cezayir İHA envanterini Türkiye'den satın aldığı Aksungur ve Anka S ile zenginleştirirken Çin İHA'larına da ilgi göstermiştir. İHA envanterini CH-3 ve CH-4 ile zenginleştiren Cezayir, 2024 yılında WJ-700 Falcon modelini ithal etmiştir. (Liam, 2024) WJ-700 Falcon modeli HALE sınıfı gelişmiş bir model olup yaklaşık 50.000 feet yüksekliğe çıkabilmekte ve 20 saate yakın süreyle havada kalabilmektedir. (Army Recognition, 2024)

Türkiye'nin hem Fas hem de Cezayir'e karşı tarafsız tutumu bu ülkelerle ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilerini geliştirmiştir.

3.4.4. Türkiye'nin Libya'ya İHA İhracatı

Türkiye'nin Libya'ya olan ilgisi 1951 yılında Libya'nın bağımsızlığını kazanmasıyla başlar. 1953 yılında Libya'da ilk büyükelçilik açılmış olup, Celal Karasapan büyükelçi olarak atanmıştır. Kral İdris döneminde karşılıklı üst düzey ziyaretlerle ilişkiler ivme kazanmıştır. 1956 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Kral İdris'in ziyaretine mukabil Adnan Menderes 1957 yılında Libya'yı ziyaret etmiştir. 1969 yılında Libya'daki ekonomik ve siyasi gelişmelerden memnun olmayan subaylar 1 Eylül 1969 tarihinde Türkiye'de tatilde bulunan Kral İdris'e karşı darbe yaparak yönetimi değiştirmiştir. (Kavas, 2011 s 50-51)

Kaddafi'nin darbesi sonrası Türkiye-Libya ilişkilerinde iki olay dönüm noktasını teşkil eder. Bu olaylardan ilki 1973 Arap-İsrail savaşlarında Türkiye'nin ABD'nin İncirlik üssünü kullanmasına izin vermemesi ve Arap devletlerine yardım götüren Sovyet uçaklarına hava sahasını açmasıydı. Bu olay Kaddafi tarafından memnuniyetle karşılandı. Bir diğer olay ise Türkiye'nin başlattığı Kıbrıs harekâtına Libya'nın destek vermesi olmuştur. Libya, Türkiye'ye harekât sırasında akaryakıt desteği sağlamıştır. (Kavas, 2011 s 50-51) Bu iki gelişme iki devlet arasındaki ilişkilerde olumlu bir hava estirmişti. Nitekim iki ülke arasındaki ilişkilere sekte vuran olay ise 1996 yılında gerçekleşen çadır krizi olmuştur. Görüşme sırasındaki Kaddafi'nin tutumları Türkiye'de kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Kaddafi bu görüşmede Türkiye'nin dış politikasından rahatsız olduğunu ve Türkiye'de bir Kürt devletinin kurulması gerektiğini belirtmesi ikili ilişkileri iyice gerdi. Türkiye Libya'daki büyükelçisini geri çekti. Kaddafi ikili ilişkileri iyileştirmek için söylemlerini yumuşatması sonrasında ilişkiler yeniden tesis edilmiş, 1996 yılında Libya Büyükelçiliği tekrardan açılmıştır. (Erhan ve Kürküoğlu, 2013 s 562,563)

Ancak 1996 yılından sonra ilişkiler önemli bir süre beklenen düzeyde seyretmemiştir. Her ne kadar karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleşmiş olsa da somut adımlar atılmamıştır. 2011 yılında Tunus'ta başlayan Arap baharı aynı yılın şubat ayında Libya'ya da sıçramış, 42 yıllık Kaddafi yönetiminin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye ilk etapta uluslararası camianın Libya'ya müdahale etmesine karşı çıkmıştır. Türkiye, Kaddafi ile ilişkilerini bozmayarak Türk vatandaşlarının Libya'dan tahliyesini sorunsuz gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Trablusgarp'taki büyükelçiliğini, aynı yılın mayıs ayına kadar açık tutarak Kaddafi rejimi ile isyancılar arasında arabuluculuk girişimlerinde bulunulmuştur. Ancak

Kaddafi rejiminin çöküş sinyalleri vermesi ve Fransa'nın Libya üzerindeki serbest ve Türkiye'yi dışlayan tutumları Türkiye'nin politika değişikliğine gitmesine sebep oldu. Bu doğrultuda muhaliflerin oluşturduğu Ulusal Geçiş Konseyi'yle ilişkiler güçlendirilirken 2011'in Eylül ayında Başbakan Erdoğan Mısır, Tunus ve Libya'yı ziyaret etti. Böylece Libya'da yeni kurulacak düzende aktif rol oynamak hedeflendi. (Yeşilyurt, 2013 s. 426-429) Libya'da Milli Genel Kongre'nin iktidara gelmesiyle Türkiye-Libya ilişkileri canlanmaya başlamıştır. 2014 yılında Halife Hafter'in darbe girişimi Libya iç siyasetindeki dengeleri değiştirirken ilerleyen yıllarda Türkiye-Libya ilişkilerinin farklı bir boyuta evrilmesine neden olmuştur. (Özkan, 2021 s. 256-259) Halide Hafter ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında başlayan iç savaş Libya'daki istikrarsızlığı körüklerken, 2015 yılında BM Güvenlik Konseyi 2259 sayılı kararla Libya Ulusal Mutabakat Hükümetini Libya'nın tek meşru temsilcisi olarak tanıdı. (Başer, 2020)

UMH, BM tarafından Libya'nın meşru yönetimi olarak tanınsa da önerdiği hükümet listeleri Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi tarafından onaylanmadığı için siyasi süreç tıkanmıştır. Bu süreçte, daha önce kendini fesheden Milli Genel Kongre'ye bağlı Ulusal Kurtuluş Hükümeti de tekrar faaliyete geçtiğini ilan etmiştir. Böylece, Libya'da aynı anda üç farklı siyasi yapı ortaya çıkmış ve ülkede merkezi otorite fiilen ortadan kalkmıştır.

Türkiye ve Ulusal Mutabakat Hükümeti arasındaki ilişkiler 2018 yılından sonra önemli gelişmeler göstermiştir. UMH başkanı Feyaz Serrac Türkiye'yi ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşmüş, Erdoğan Türkiye'nin Libya'ya destek vermeye hazır olduğunu beyan etmiştir. (Özkan, 2021 s. 256-259) Türkiye ve Ulusal Mutabakat Hükümeti 27 Kasım 2019'da Türkiye ve Libya Deniz Sınırı Antlaşması'nı imzalayarak iki devlette Doğu Akdeniz'de stratejik kazanımlar elde etmiştir. (TRT Haber, 2019)

Anlaşma 5 Aralık 2019'da TBMM tarafından kabul edilmiş, 6 Aralık'ta Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış ve 7 Aralık 2019 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece Türkiye Doğu Akdeniz'de stratejik bir kazanım elde etmiştir. (Acer, 2020)

İlişkiler bununla da sınırlı kalmamıştır. Türkiye, Libya'da 2014'ten itibaren yönetimi ele geçirmek isteyen Halife Hafter'e karşı Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne askeri destek sağlamıştır. Hafter, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Fransa ve Rusya'nın desteğiyle başkent Trablus'u ele geçirme girişimlerinde bulunmuştur. Türkiye Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Deniz Yetki Alanları Anlaşması'nın yanı sıra "Askeri ve Güvenlik İş Birliği Anlaşması" imzalamıştır. Hafter güçleri tarafından kuşatılan UMH'nin Türkiye'den yardım

talep etmesi üzerine Türkiye, 2 Ocak 2020 tarihinde çıkardığı tezkere ile Libya'ya müdahale etmiştir. Kararın ardından, Hafter güçlerinin Trablus ve Sirte'ye yönelik saldırıları yoğunlaşırken, Türkiye ve Rusya'nın öncülüğünde yapılan barış görüşmeleri sonuçsuz kalmıştır. Mart 2020'de UMH başlattığı "Barış Fırtınası Harekâtı" ile sahada önemli kazanımlar sağlamıştır. Aynı yıl kurulan Savunma ve İş birliği Ofisi ile Türkiye ve Libya arasında teknik ve askeri eğitim iş birliği derinleştirilmiştir. Türkiye'nin asker bulundurma yetkisi, 2 Ocak 2021 tarihinde 18 ay ve 2 Temmuz 2022 tarihinde tekrar 18 ay daha uzatılarak, 2 Ocak 2024 tarihine kadar sürdürülmüştür. 2 Ocak 2024 tarihinden sonra tezkere 2 yıl daha uzatılmıştır. (Yılmaz & Karadağ, 2023) UMH'nin başarısında Türkiye'nin askeri desteği etkili olmuş Türkiye tarafından temin edilen İHA'lar Hafter güçlerine karşı kullanılmıştır. Hafter güçlerini Rusya'nın yanı sıra BAE, Fransa, Mısır ve Suudi Arabistan desteklemiştir. (TRT Haber, 2019)

UMH güçlerinin Türkiye'den temin ettiği İHA'lar Hafter güçlerine karşı başarı sağlamış özellikle Ruya menşeli Pantsir Hava Savunma sistemleri etkisiz hale getirilmiş, Vatiyye Hava üssü ele geçirilerek stratejik bir kazanım elde edilmiştir. (Duran & Kekilli, 2020: 28) UMH'nin başlattığı karşı saldırılarda en çetin mücadelelerden bir tanesi Trablusgarp Havalimanının ele geçirilmesi olmuştur. Özellikle Türk İHA'larının önemli başarılar sergilediği çatışmalar neticesinde Trablusgarp Havalimanı ele geçirilmiştir. (Kurt, 2020: 783)

3.4.5. Türkiye'nin Nijerya'ya İHA İhracatı

Türkiye Nijerya ilişkileri Nijerya'nın 1960 yılında bağımsızlığını kazanmasından iki yıl sonra 1962 yılında Türkiye'nin Nijerya'ya büyükelçilik açmasıyla tesis edilmiştir. 1996 yılında dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan D-8'e üye olması için Nijerya'yı ziyaret etmiştir. (Ermağan & Gümüş, 2021 s. 313) Ancak karşılıklı diplomasinin ve ikili ilişkilerin gelişmesi 2010 yılı sonrasında ivme kazanmıştır. 2010 yılında Abdullah Gül tarafından Cumhurbaşkanı düzeyinde Nijerya'ya gerçekleştirilen ilk resmi ziyaret ilişkilerde yeni bir dönemi aralamıştır. 2011'de Nijerya Devlet Başkanı Goodluck Jonathan Türkiye'yi geniş bir heyetle ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2016'daki ziyareti ve Nijerya Cumhurbaşkanı'nın 2017'de İstanbul'daki D-8 Zirvesi'ne katılımı, ilişkileri üst düzey temaslarla pekiştirmiştir. Özellikle 2021 yılı, her iki ülkenin devlet başkanlarının karşılıklı ziyaretlerde bulunduğu tarihi bir yıl olarak kayda geçmiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.)

Cumhurbaşkanı Erdoğan 2021 yılında Nijerya ziyaretinde Nijerya ile savunma sanayi alanında yapılan işbirliklerinin önemine değinerek, Nijerya'nın terörle mücadelesinde Türkiye'nin gerekli desteği vermeye hazır olduğunu vurgulamıştır. (Beyaz, 2021) Türkiye ile Nijerya arasındaki savunma iş birliği süreci, ilk olarak 31 Ağustos 2021 tarihinde, Türkiye'nin Abuja Büyükelçisi Hidayet Bayraktar'ın, Nijerya Kara Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Faruk Yahaya'ya gerçekleştirdiği nezaket ziyaretiyle başlamıştır. İzleyen süreçte, Ekim 2021'de düzenlenen Türkiye-Nijerya İş Kongresi ve bu kapsamda bazı Nijeryalı eyalet valileriyle gerçekleştirilen temalar neticesinde, Zamfara Eyalet Valisi Bello Matawalle, eyaletin güvenlik kapasitesini artırmak amacıyla Türkiye'den İHA tedarik edeceklerini açıklamıştır. (Lionel, 2022) Nijerya ile yapılan görüşmeler neticesinde 2 yer istasyonu ile 6 adet Bayraktar TB-2 Nijerya'ya ihraç edilmiştir. Anlaşma kapsamında Nijerya'lı İHA pilotları eğitimlerini Türkiye'de almıştır. (Military Africa, 2022)

İki ülke arasındaki görüşmeler neticesinde Türkiye-Nijerya arasında 20 Ekim 2021 tarihinde Savunma Sanayi Alanında İş birliği Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında savunma ürün ve hizmetlerinin geliştirilmesi, üretimi, tedariki, idamesi, teknik ve lojistik destek alanlarında etkili bir iş birliği hedeflenmektedir. Dışişleri Bakan Yardımcısı Yavuz Selim Kıran Nijerya'nın Türkiye için önemli bir pazar olma potansiyeline değinerek savunma sanayi alanında iş birliğinin daha da geliştirilmesini önerdi. Kıran aynı zamanda Nijerya ile düzenli olarak Savunma Sanayi İş birliği toplantılarının yapılarak karşılıklı istişarelerin yürütüldüğüne değindi. Savunma Sanayi Başkanlığı Daire Başkanı Murat Ceran Türkiye'nin 2020 ve 2021 yılında Afrika kıtasında savunma sanayi ihracatını ciddi ölçüde arttırdığına değinerek Nijerya'nın Türkiye için savunma sanayi ihracatı anlamında ciddi potansiyel taşıdığına değindi. (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2022)

HAVELSAN'ın iştirak şirketi Asisguard'da Nijerya pazarında aktif faaliyet göstermektedir. Asisguard tarafından geliştirilen SONGAR'ın yurt dışı pazarlara tanıtımı kapsamında, şirket yetkilileri Nijerya'da çeşitli temaslarda bulunmuştur. Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde, Nijerya güvenlik güçleri hem iç tehditlerle daha etkin mücadele edebilmek hem de sınır güvenliğini güçlendirmek amacıyla Asisguard'dan önemli sayıda SONGAR tedarik etmiştir. Öte yandan, kurumlar arası yürütülen temalar doğrultusunda STM'de Nijerya pazarına giriş yapma kararı almış, bu kapsamda gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda TOGAN, Nijerya'ya ihraç edilmiştir. (Yıldırım, 2024)

Nijerya sadece Türkiye'den değil aynı zamanda Çin, ABD ve İsrail'den de İHA ithal ederek askeri kapasitesini güçlendirmiştir. Bu doğrultuda Nijerya'nın İHA teknolojilerindeki çoklu diplomasisi Fas ile benzerlik göstermektedir. Türkiye ve Nijerya arasında savunma sanayi alanında iş birliği gelişirken aynı zamanda karşılıklı ticarete son yıllarda artış yaşanmıştır. 2006 yılında Türkiye'nin Nijerya'ya gerçekleştirdiği ihracat 77 milyon dolar, Nijerya'dan yaptığı ithalat ise 1,6 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. (World Bank, 2024) 2024 yılına gelindiğinde Türkiye'nin Nijerya'ya olan ihracatı 724 milyon dolara yükselirken, Nijerya'dan gerçekleştirilen ithalat ise 156 milyon dolara ulaşmıştır. (TÜİK, 2025)

3.4.6. Türkiye'nin Nijer'e İHA İhracatı

Türkiye Nijer ilişkileri Türkiye'nin Afrika'ya açılım politikası doğrultusunda gelişmiş, netice olarak 2012 yılında karşılıklı büyükelçilikler açılmıştır. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 2013 yılında Nijer'i ziyaret ederek Cumhuriyet tarihinin Başbakan düzeyindeki ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir. Nijer Cumhurbaşkanı Mahamadou Issoufou 2014 yılında iade-i ziyarette bulunmuştur. İlerleyen tarihlerde üst düzey ziyaretler devam etmiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.) 30 Mayıs 2013 tarihinde Ankara'da ve 10 Temmuz 2013 tarihinde Niamey'de imzalanan "Askerî Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş Birliği Çerçeve Anlaşmasına dayanarak Türkiye-Nijer arasında 2020 yılında Askerî Eğitim İş birliği Anlaşması imzalanmıştır. (T.C. Millî Savunma Bakanlığı, t.y.) 2023 yılında Nijer'de meydana gelen darbe ülkenin dış politika stratejisinde belirgin değişikliklere sahne olmuştur. Avrupa Birliği darbeyi kınamış ve Nijer'e finansal yardımları durdurduğunu açıklamıştır. Ayrıca Fransa darbeye sert tepki göstermiş, yıllık 130 milyon dolara yakın finansal yardımlarını durdurduğunu açıklamıştır. ABD'de darbeyi sert bir şekilde kınamış, Cumhurbaşkanı Mohamed Bazoum'un serbest bırakılması çağrısında bulunmuş ve Nijer'e finansal yardımlarını durdurmuştur. ECOWAS, Nijer'deki askeri darbenin sona erdirilmesi ve ülkenin yeniden anayasal düzene dönmesi gerektiğini güçlü bir şekilde vurgulamıştır. Benzer şekilde, Afrika Birliği de askeri müdahaleye karşı çıkarak demokratik düzene geri dönülmesi yönünde çağrıda bulunmuştur. (Al Jazeera, 2023)

Amerika'nın Nijer'de "Niger Air Base 201" olarak bilinen İHA üssü Cibuti'deki Camp Lemonnier üssünden sonra ABD'nin kıtadaki en büyük üssü olmasının yanı sıra ABD'nin Afrika'daki tek İHA üssü olarak ön plana çıkmıştı. (Demirtaş, 2023) Nijer yönetimi dış

politikada önemli bir politika değişikliğine giderek Fransa ve ABD'den ülkeyi terk etmesini istemiştir. Nijer, ABD'den Nijer'de "Niger Air Base 201" üssünü ülkeden çekmesini istemiş, ABD İHA üssünü Nijer'den taşımıştır. İHA üssünün yeni durağının Fildişi Sahili olabileceği iddialar arasındadır. (Demirtaş, 2024) Millî İstihbarat Teşkilâtı Nijer'in Agadez kentinde istihbarat merkezi kurmuştur. Bölgenin stratejik konumu ve sahip olduğu değerli maden kaynakları, güvenlik açısından özel bir önem arz etmektedir(Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2025). 26 Temmuz 2023 tarihinde Nijer'de meydana gelen darbe neticesinde Türkiye-Nijer ilişkileri güncel seyrini korumuştur. Türkiye, yeni kurulan hükümetle ilişkilerini geliştirmek amacıyla, 17 Temmuz 2024 tarihinde Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın başkanlık ettiği üst düzey heyetin Nijer'i ziyaret etmiştir. Ziyarette; dış politika, güvenlik, enerji, madencilik ve ticaret gibi alanlarda iş birliği görüşmeleri yapılmış, çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Özellikle enerji ve savunma sektörlerinde ortak projelerle ilişkilerin derinleştirilmesi hedeflenmektedir. (Milli İstihbarat Akademisi, 2024 s. 26-32) El-Kaide ve DEAŞ'ın Nijer'e yönelik tehdit oluşturması Nijer'in güvenlik diplomasisinde Türkiye, Rusya ve Çin'e yakınlaşmasına neden olmuştur. (İncekaya, 2024) Türkiye ve Nijer arasında yapılan görüşmeler neticesinde Türkiye 2021 kasım ayında Nijer'e 6 adet Bayraktar TB-2 teslim etmiştir. (Lionel, 2022) 2021 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Nijer Cumhurbaşkanı Muhammed Bazum arasında gerçekleştirilen telefon görüşmesinde Erdoğan Türkiye'nin terörle mücadelede Nijer'in yanında olduğunu belirterek Nijer'in Türkiye'den tedarik edeceği TB2, HÜRKUŞ ve zırhlı araçların Nijer'in savunma sanayisini güçlendireceğini ifade edilmiştir. (T.C. İletişim Başkanlığı, t.y.)

Nijer 2023 yılında meydana gelen darbe neticesinde Türkiye, Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirmiş, güvenlik diplomasisinde yeni rotası bu devletler olmuştur. Nijer savunma sanayi alanında güçlenerek ülkedeki terör faaliyetlerini yok etmeyi hedeflemektedir. Nijer 2024 yılında Vestel bünyesinde faaliyet gösteren Lentatek üretimi Karayel modelini ithal ederek İHA kapasitesini daha da güçlendirmiştir. Söz konusu anlaşma kapsamında Lentatek, Nijer'e 87,5 milyon dolar değerinde 5 adet Karayel İHA ve ilgili ekipmanları ihraç etmiştir. (Lionel, 2024)

3.4.7. Türkiye'nin Mali'ye İHA İhracatı

Türkiye Mali ilişkileri 2010 yılı sonrasında gelişmeye başlamıştır. Türkiye, Mali'deki Büyükelçiliğini 2010 yılında; Mali ise Türkiye'deki Büyükelçiliğini 2014 yılında açmıştır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.) Karşılıklı büyükelçilikler 2010'lu yıllarda açılrsa da askeri ilişkilerin geçmişi 1999 yılına dayanır. 1999 yılında Eylem Planı çerçevesinde Türkiye ile

Mali arasında ilk askeri ilişkiler kurulmuştur. Bu kapsamda, Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş birliği Anlaşması sonucunda Malili jandarma personelinin Türkiye'de eğitilmesine yönelik protokolün müzakereleri için bir heyet görevlendirilmiştir. Jandarma komutanlıkları arasında imzalanan protokol aynı yıl, askeri eğitim anlaşması ise 2001 yılında yürürlüğe girmiştir. (Canbaz, 2024 s. 143- 144)

Cumhurbaşkanı Erdoğan 2018 yılında Mali'yi ziyaret ederek Cumhuriyet tarihinin Cumhurbaşkanı düzeyindeki ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen ziyaret kapsamında iki ülke arasında 8 farklı alanda iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır. Ziyaret geniş bir heyetle düzenlenmiş olup ziyarete Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekci, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak, Kültür ve Turizm Bakanı Numan Kurtulmuş, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Ahmet Eşref Fakıbaba, Gümrük ve Ticaret Bakanı Bülent Tüfenkci ile Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş eşlik etmiştir. (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018) Erdoğan ziyarette Mali'nin terörle mücadelede her zaman destekçisi olduklarını işaret ederek terörle mücadelede iş birliğine vurgu yapmıştır. (Sputnik Türkiye, 2018)

Mali'nin siyasi istikrarını en çok baltalayan olaylar silsilesi Tuareg isyanlarıdır. İsyancılarla daha etkin bir mücadele yürütebilmek için BM Barışı Koruma Harekâtı 2013-2023 yılları arasında faaliyet göstermiş, Türkiye BM Barışı Koruma Harekâtı'nda aktif görev almıştır. 2020 yılında Mali'de gerçekleşen darbe ülkenin dış politika stratejisinde değişikliğe gitmesine neden olmuştur. Türkiye ilk etapta darbeye tepki göstermiş, Cumhurbaşkanı Keita ve tutuklu bulunan üst düzey yetkililerin derhal serbest bırakılması gerektiğine değinerek, BM, Afrika Birliği ve ECOWAS'ın ülkenin anayasal düzene dönmesi hususunda yürüttüğü çabaları desteklediğini ifade etmiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020) Darbeden yaklaşık iki hafta sonra Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Mali'yi ziyaret etmiş, geçiş sürecinin sorunsuz gerçekleşmesini dilediğini ifade ederek demokratik seçimlerin yeniden tesis edilmesinin Mali için önemli olacağına değinmiştir. Fransa Mali'de gerçekleşen darbeye çok sert tepki göstermişti. Fransa ve Türkiye son yıllarda Mali'de nüfuz çatışması yaşamaktadır. (Özdemir, 2022, s. 612-616) Devlet televizyonuna göre, Mali geçiş dönemi devlet başkanı General Assimi Goita Bayraktar TB2 ve AKINCI tipi silahlı insansız hava araçlarının Türkiye'den ithal edildiğini doğrulamış, Mali Savunma bakanı, ülkenin Tuareg öncülüğündeki ayrılıkçılar ve çeşitli terör örgütlerinin sık sık düzenlediği ölümcül saldırılarla mücadele ettiğini belirterek yeni silahların bu amaç doğrultusunda Mali ordusuna güç katacağına değinmiştir. (Lionel, 2024)

3.4.8 Türkiye'nin Burkina Faso'ya İHA İhracatı

Türkiye ile Burkina Faso arasındaki ikili siyasi ilişkiler, 2012'de Türkiye'nin Vagadugu Büyükelçiliği'nin, 2014'te ise Burkina Faso'nun Ankara Büyükelçiliği'nin açılmasıyla başlamıştır. 2008'den 2022'ye kadar karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiş; Burkina Faso'dan Türkiye'ye Devlet Başkanı, Başbakan ve çeşitli Bakanlar düzeyinde heyetler gelmiş, Türkiye'den ise 2017'de Dışişleri Bakanı ve 2019'da Tarım ve Orman Bakanı Burkina Faso'ya ziyaretlerde bulunmuştur. 2019 Nisan ayında Burkina Faso Cumhurbaşkanı Roch Marc Christian Kaboré'nin Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret, iki ülke ilişkilerinde devlet başkanı düzeyindeki ilk temas olmuştur. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.) Türkiye ve Burkina Faso 2019 yılında Savunma Sanayisinde İş birliği Anlaşması imzalamıştır. (Özlük & Mahamat, 2024, s. 13)

Cumhurbaşkanı Erdoğan 2021 yılında Togo'ya düzenlediği ziyaret kapsamında Togo Cumhurbaşkanı Faure Essozimna Gnassingbe, Burkina Faso Cumhurbaşkanı Christian Kabore ve Liberya Devlet Başkanı George Manneh Weah ile Togo'da bir araya gelmiştir. Yayınlanan bildiride DEAŞ, FETÖ, El Kaide ve Boko Haram gibi terör örgütleriyle etkili mücadeleye vurgu yapıldı. Erdoğan, görüşmede güvenlik alanında iş birliğinin önemine vurgu yaparak, karşılıklı ticaretin de artan iş birliği ve karşılıklı güven temelinde daha da gelişmesini temenni ettiğini ifade etmiştir. (Kaplan & Tosun, 2021) 2022 yılında Burkina Faso'da meydana gelen darbe neticesinde yeni yönetim Fransa ile arasına mesafe koyarken, Rusya ile yakın ilişkiler kurmuştur. Türkiye, yeni yönetimle de ilişkilerini iyi tutmuştur. Burkina Faso ile gelişen ilişkiler, savunma sanayi alanında iş birliğinin önünü açmıştır. (Özlük & Mahamat, 2024, s. 14) Sahel bölgesinde terör tehdidinden en fazla etkilenen ülkelerden biri olan Burkina Faso, terörle mücadele kapasitesini artırmak amacıyla Türk yapımı İHA'lara ilgi göstermiştir. Bu çerçevede yürütülen karşılıklı temaslar sonucunda, Baykar Genel Müdürü Haluk Bayraktar'ın da kamuoyuna açıkladığı üzere, Türkiye tarafından Burkina Faso'ya 3 adet Bayraktar TB2 ve 2 adet AKINCI ihracatı gerçekleştirilmiştir. (Yiğitoğlu, 2024) Türk İHA'larının Burkina Faso'nun barış, güvenlik ve terörle mücadele çabalarına sağladığı katkılardan dolayı Baykar Genel Müdürü Haluk Bayraktar, Burkina Faso Cumhurbaşkanı İbrahim Traore'nin talimatıyla ülkenin en yüksek nişanı olan Ordre de L'étalon Officier madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Madalya, başkent Vagadugu'da düzenlenen törende Şansölye André Roch Compaoré tarafından takdim edilmiştir. (Baykar, 2024)

3.4.9 Türkiye'nin Somali'ye İHA İhracatı

Türkiye ve Somali arasındaki diplomatik ilişkilerin gelişimi ilk olarak 1979 yılında kurulmaya başlanmıştır. 1979'da açılan Somali büyükelçiliği 1991 yılında Somali iç savaşı sebebiyle kapatılmış, 2011 yılında tekrardan açılmıştır. Somali ve Türkiye ilişkilerinin dönüm noktası 19 Ağustos 2011 tarihinde o dönem Başbakan olan Erdoğan'ın ziyaretidir. Ziyaret tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Çünkü bu ziyaret 1991 yılından sonra Asya ve Avrupa devlet başkanları nezdinde Somali'ye gerçekleştirilen ilk ziyaretti. Ziyaret boyunca Somali halkı Erdoğan'a sevgi gösterilerinde bulundu. Sevgi gösterilerinin temelinde hem ziyaretle birlikte Somali'nin dünyadan izole bir hale gelmesine ilk darbe vurulmuş olması hem de Türkiye'nin Somali'ye iç savaş yıllarında yaptığı yardımlar önemli bir yer tutar. Türkiye KIZILAY, AFAD ve TİKA gibi kuruluşlarla bölge halkına ciddi yardımlarda bulunmuş, ayrıca sivil toplum kuruluşları da Somali için seferber olmuştur. Türkiye'nin 2011 yılından itibaren Somali'ye yaptığı yardımlar 1 milyar doları aşmıştır. Somali'de stratejik ehemmiyete sahip Mogadişu Uluslararası Havalimanı ve Mogadişu Limanı Türk firmaları tarafından işletilmektedir.(T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.)

2009 yılından sonra imzalanan Teknik İş Birliği Anlaşması, 2010 yılında imzalanan Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş Birliği Çerçeve Anlaşması, 2012 yılında imzalanan Askeri Eğitim ve İş Birliği Anlaşması ve 2015 yılında imzalanan Savunma Sanayi İş Birliği Anlaşması iki ülke arasında yalnızca savunma sanayi alanında iş birliğini arttırmamış aynı zamanda ilişkileri stratejik bir ortaklık zemininde buluşturmuştur. (Mukhtar & Ahmed, 2021 s. 48)

2017 yılında Türkiye, yurtdışında bulunan en büyük askeri üssünü yaklaşık 50 milyon dolar harcayarak Somali'de açmıştır. 2017 yılında üsse yaklaşık 200 asker gönderen Türkiye, Somali ordusunun önemli bir kısmına eğitim vermiştir. (BBC Türkçe, 2017) Somali'de yıllarca süren iç savaştan sonra yeniden inşa sürecinde Türkiye başrol oyanmış birçok alanda ikili iş birliği geliştirilmiştir. Somali jeopolitik önemi dolayısıyla Türkiye için Doğu Afrika pazarına açılmak için bir giriş kapısı olma özelliği de taşımaktadır. Türkiye'nin Somali'de bulunan üssü bölgedeki askeri hegemonyasını sağlamlaştırmıştır.

Türkiye, Somali askerlerine EŞ-Şebab ile etkin mücadele yürütebilmeleri eğitim vermektedir. (Şahin, 2021, s. 299-300) Türkiye bugüne kadar yaklaşık 15.000 Somali askerine eğitim vermiştir. Ayrıca Somali ordusunun özel kuvvetlerine Eğirdir Dağ Komando Okulu'nda eğitim verilmektedir. (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2025)

8 Şubat 2024 tarihinde Millî Savunma Bakanı Yaşar Güler ile Somali Savunma Bakanı Abdulkadir Muhammed Nur, Savunma ve Ekonomik İş Birliği Çerçeve Anlaşması'nı imzalamak üzere bir araya gelmiştir. Gerçekleştirilen görüşmede her iki Bakan imzalanan anlaşmaların Türkiye ile Somali arasındaki stratejik iş birliğinin güçlendirilmesi açısından taşıdığı öneme dikkat çekmiştir. (Millî Savunma Bakanlığı, 2024)

Anlaşma sadece iki ülke arasındaki askeri ve ekonomik ilişkileri değil, aynı zamanda Afrika Boynuzundaki dengeleri de etkileyecek stratejik bir adım olarak öne çıkmaktadır. Anlaşma 21 Şubat 2024'te Somali halkının temsil edildiği meclis tarafından onaylanarak güçlü bir meşruiyet kazanmıştır. Türkiye'nin bölgedeki kabul gören varlığı, bu iş birliğini diğer ülkelerden ayırmaktadır. Anlaşma, Somali'nin güvenlik kapasitesini artırırken, yasa dışı faaliyetlere karşı deniz yetki alanlarında koruma sağlayacaktır. Ayrıca, enerji ve mavi ekonomi alanlarında uzun vadeli ortaklıkların temelini oluşturmaktadır. Somali'nin deniz yetki alanlarında yasa dışı balıkçılık, korsanlık ve terör tehditlerine karşı Türkiye'nin desteği etkili olmaktadır. Türkiye, sahil ve deniz güvenliği kapasitesini artırarak Somali'nin karasularını kontrol etmesine yardımcı olacaktır. Anlaşma kapsamında Somali Deniz Kuvvetlerinin eğitimi ve donanımı da Türkiye tarafından desteklenecektir. (Demirtaş, 2024)

Somali, Eş Şebab terör örgütüne karşı yürüttüğü operasyonlarda uzun süre ABD menşeli İHA'ları keşif ve gözetleme amacıyla kullanmıştır. Ancak son dönemde Türkiye'den sağlanan askeri destek kapsamında Bayraktar TB2'leri envanterine dahil eden Somali, terörle mücadele ağırlıklı olarak Türk yapımı İHA'ları kullanmaya başlamıştır. Yerel medya kuruluşları Bayraktar TB2'lerin Somali'de konuşlanmaya başladıktan sonra terörle mücadele bariz bir ilerleme katedildiğine değinmiştir. Somali ordusu, geçmişte Eş-Şebab terör örgütüne karşı yürüttüğü operasyonlarda örgütün işgal ettiği yerleri kurtarma konusunda kayda değer bir başarı elde edememiştir. Ancak Türk yapımı İHA'ların çatışma sahasına dahil olmasıyla birlikte, aralarında beş büyük şehrin de bulunduğu 20'den fazla

yerleşim bölgesi örgütten arındırılmıştır. (Kökçam, 2023) 2025 yılında çatışmaların yoğunlaştığı ve Eş Şebab'ın bazı bölgeleri işgal ettiği dönemde Türkiye, Somali hükümetine verdiği destekle ön plana çıkmıştır. Bu süreçte Türkiye, Somali güvenlik güçlerinin kapasitesini artırmak amacıyla Bayraktar Akıncı ile destek sağlamıştır. Sağlanan bu kritik askeri destek, Somali tarafından memnuniyetle karşılanmıştır; ülkenin eski Savunma Bakanı ve mevcut Liman ve Deniz Ulaştırma Bakanı Abdulkadir Mohamed Nur, Türkiye'ye gösterdiği dayanışma için teşekkür etmiştir. (Military Africa, 2025)

3.4.10. Türkiye'nin Etiyopya'ya İHA İhracatı

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ilk büyükelçiliğini 1926 yılında Etiyopya'da açmıştır. Etiyopya Türkiye'deki büyükelçiliğini 1934 yılında açmış, 1984 yılına kadar açık kalan büyükelçilik Komünist Derg rejimi tarafından kapatılmıştır. 1984 yılında kapatılan büyükelçilik 2006 yılında tekrardan açılmıştır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.) Etiyopya tüm Afrika kıtasında sömürgeciliğe maruz kalmayan tek ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Etiyopya Mussolini döneminde İtalya'nın işgaline maruz kalmış, Türkiye işgal nedeniyle İtalya'ya yaptırım uygulamıştır. İtalya'nın Etiyopya'yı işgaline karşı Mustafa Kemal Atatürk sert bir tutum sergilemiş; dönemin Etiyopya İmparatoru Haile Selassie ile gerçekleştirdiği mektuplaşmalar aracılığıyla Türkiye'nin bu haksız işgale karşı Etiyopya'nın yanında olduğunu ifade etmiştir. (Turhan, 2023 s 211-212)

İkinci dünya savaşı sonrasında bağımsızlığını tekrar kazanan Etiyopya, BM'ye üye olan ilk bağımsız Afrika devletidir. Aynı zamanda Etiyopya İmparatoru Haile Selassie Afrika Birliğinin kuruluşuna öncülük etmiş, 1963 yılında Etiyopya'nın başkenti Adid Ababa'da düzenlenen toplantı sonrası Afrika Birliği kurulmuştur. (Hazar, 2016 s. 94) Türkiye ve Etiyopya arasındaki üst düzey ziyaretlerde diğer Afrika ülkelerine kıyasla daha erken yıllarda başlamıştır. Etiyopya İmparatoru Haile Selassie Türkiye-Etiyopya dostluğunu geliştirmek amacıyla 1967 yılında Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. 1969 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Etiyopya'ya iade-i ziyarette bulunmuştur. (Aydın, 2021 s. 203) 1974 yılında Haile Selassie'ye karşı gerçekleştirilen sosyalist darbe sonrası Derg rejimi kurulmuştur. Derg rejimi NATO ülkelerine mesafeliydi ve netice olarak 1984 yılında Ankara'daki Etiyopya büyükelçiliği kapattılar. Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler minimum düzeyde seyretmiştir. (Aydın, 2019 s. 143-144) 1993 yılında Eritre, Etiyopya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Eritre'nin bağımsızlığını ilan etmesi sonucunda

Etiyopya'nın denize çıkış yolları kapanmıştır. Türkiye'nin Eritre'nin bağımsızlık mücadelesini desteklemesi iki ülke arasındaki ilişkilerde soğukluk meydana getirdi. (Oran, 2001, s. 676- 677)

1998'de başlatılan Afrika'ya Açılım Eylem Planı sonrasında ikili ilişkiler tekrardan ivmelenmiştir. Karşılıklı ticaret ciddi manada artmıştır. 2004 yılında Türkiye'nin Etiyopya'ya ihracatı 83 milyon dolar olarak gerçekleşmişken, Etiyopya'dan yapılan ithalat 15 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. (World Bank, 2024) 2024 yılında Türkiye'nin ihracatı 306 milyon dolar olarak gerçekleştirilmiş, Etiyopya'dan gerçekleştirilen ithalat 42 milyon dolar olmuştur. (TÜİK, 2024) Türkiye Etiyopya'ya son 20 yılda ciddi yatırımlar yapmasının yanı sıra TİKA aracılığıyla yardımda bulunmaktadır. TİKA, Afrika'daki ilk ofisini 2005 yılında Etiyopya'da açmıştır. (TİKA, 2021) 2014 yılında Türkiye'nin Etiyopya'da yaptığı toplam yatırımlar 3 milyar doları bulmuştur. (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2014) Addis Ababa Büyükelçisi Berk Baran, Türk yatırımlarının Etiyopya için çok değerli olduğunu belirterek Türkiye'nin Etiyopya'da en çok yatırım yapan 4. ülke olduğuna değindi. Büyükelçisi Baran, Türk yatırımlarının son dönemde önceki yıllara göre azalsa da hala çok önemli olduğunu belirterek, Türkiye'nin önceki yıllarda ülkenin en büyük 2. yatırımcısı olduğunu ifade etti. (Güldaş, 2024) Etiyopya, dış politikasında Çin, Hindistan ve Türkiye'yi stratejik ortaklar arasında konumlandırmakta; bu ülkelerle siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında çok boyutlu iş birlikleri geliştirmeye önem vermektedir. Türkiye ve Etiyopya arasında gelişen ilişkiler lider diplomasisinde de dikkat çekmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Başbakanlığı döneminde iki kez, Cumhurbaşkanlığı döneminde 21-23 Ocak 2015 tarihinde Etiyopya'yı ziyaret etmiştir. Dönemin Etiyopya Cumhurbaşkanı Mulatu Teshome Wirtu, 6-10 Şubat 2017 ve 10-11 Ekim 2018 tarihinde Türkiye'yi ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşmüştür. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.)

İki ülke arasındaki en önemli süreçlerden bir tanesi Türkiye'nin Somali ve Etiyopya arasında yaşanan gerilimde arabuluculuk üstlenmesi olmuştur. 2024 yılında Etiyopya'nın, Somali'nin bir parçası olarak kabul edilen Somaliland ile denize erişim sağlamak amacıyla imzaladığı mutabakat muhtırası, Somali tarafından egemenlik ihlali olarak değerlendirilmiş ve iki ülke arasında ciddi bir diplomatik krize yol açmıştır. Etiyopya'nın bu anlaşma karşılığında Somaliland'ın bağımsızlığını tanıyacağı yönündeki açıklaması, Somali'nin sert tepkisine neden olmuş, büyükelçi geri çekilmiş ve bölgesel tansiyon yükselmiştir. Krizin çözümünde Türkiye arabulucu rol üstlenmiş, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın girişimiyle Ankara'da düzenlenen görüşmelerde taraflar bir araya gelmiştir. Görüşmeler sonucunda,

Somali ve Etiyopya birbirlerinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstereceklerini teyit etmiş, Etiyopya'nın Somali egemenliği altında denize erişimini sağlayacak karşılıklı fayda temelinde ticari düzenlemeler yapılması konusunda mutabakata varılmıştır. Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud ve Etiyopya Başbakanı Abiy Ahmed Ali Cumhurbaşkanı Erdoğan'a katkılarından dolayı teşekkür etmiştir. Görüşmeler neticesinde, Etiyopya-Somali Ankara Bildirisi yayınlanmıştır. (Beyaz & Yıldızalp, 2024), (T.C. İletişim Başkanlığı, n.d.)

Ankara bildirisine göre taraflar, birbirlerinin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı gösterme taahhüdünü yinelemiş; geçmiş görüş ayrılıklarını geride bırakarak ortak refah hedefiyle iş birliğine kararlılıkla devam etme konusunda mutabık kalmışlardır. Somali, Etiyopya askerlerinin Afrika Birliği harekâtlarındaki fedakârlıklarını tanımış; taraflar Etiyopya'nın denize erişimi konusunda, Somali'nin egemenliği altında, karşılıklı fayda sağlayacak ticari düzenlemelerin yapılması için birlikte çalışma konusunda anlaşmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'nin arabuluculuğunda teknik müzakerelere başlanarak en geç Şubat 2025'e kadar anlaşmanın tamamlanması hedeflenmiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024) 11 Aralık 2024'te kabul edilen Ankara Bildirisi kapsamında Etiyopya ve Somali arasındaki Teknik Müzakerelerin ilki 18 Şubat 2025 tarihinde Ankara'da düzenlenmiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024) Türkiye, Doğu Afrika'daki iki önemli ortağı olan Somali ve Etiyopya arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için aktif çaba göstermiştir. Her iki ülkeyle de köklü ve gelişmiş ekonomik bağlara sahip olan Türkiye, Somali ve Etiyopya'da çeşitli alanlarda önemli yatırımlar gerçekleştirmiştir. Türkiye, terörle mücadele konusunda da her iki ülkeyle yakın iş birliği içerisinde. Bu kapsamda, Somali'nin Eş Şebab terör örgütüne karşı yürüttüğü mücadelede askeri eğitim ve İHA desteği sağlarken, Etiyopya'nın Tigray güçlerine karşı yürüttüğü operasyonlara da savunma sanayi ihracatı yoluyla katkıda bulunmuştur.

Etiyopya 2021 yılında, Türkiye'den İHA tedarik etmek istediğini Türk yetkililere bildirdi. İHA tedarikine yönelik resmi bir anlaşma imzalanmasa da aynı yıl önceki yıllara kıyasla Etiyopya'ya yönelik ihracattaki ciddi artış bazı medya organlarının dikkatini çekmiştir. Türkiye ve Etiyopya, 2021 yılında savunma alanındaki ilişkilerini derinleştirmek amacıyla üç ayrı anlaşmaya imza atmıştır. Bu anlaşmalar; Nakdî Yardım Uygulama Protokolü, Askerî Mali İş Birliği Anlaşması ve Askerî Çerçeve Anlaşmasıdır. (T.C. Millî Savunma Bakanlığı, 2021) Türkiye tarafından Etiyopya'ya ihraç edilen İHA'ların, Etiyopya ordusu tarafından Tigray Halk Kurtuluş Cephesi ile devam eden silahlı

çatışmalarda kullanıldığına yönelik çeşitli bulgular kamuoyuna yansımıştır. Söz konusu gelişme, ABD yetkilileri tarafından eleştirilmiştir. (Euronews, 2021) İran ve Çin yapımı İHA'ların, Türk İHA'ları kadar etkili olmadığını belirten Etiyopya yetkilileri Türk İHA'larına talep göstermiştir. (Burke, 2021) Türkiye'den temin edilen İHA'lar merkezi hükümetin Tigray güçlerine karşı operasyonlarında aktif olarak kullanılmış ve sonuç olarak merkezi hükümetin ayrılıkçılara karşı üstünlük kurmasında aktif rol oynamıştır. (The Arab Weekly, 2025) Türkiye Etiyopya'ya Bayraktar TB2'nin haricinde 2023 yılında Akıncı TİHA'yı da ihraç etmiştir. (SavunmaSanayiST, 2024) Türkiye ve Etiyopya arasındaki savunma sanayi alanındaki iş birliği, Mısır tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Nitekim Mısır ve Etiyopya arasında Hedasi (Rönesans) Barajı nedeniyle yaşanan gerginlik iki ülkeyi de savaşın eşiğine getirmişti. Mısır, Türkiye'nin Etiyopya'ya İHA ihracatının durdurulması için ABD ve Avrupa devletlerinden destek istemiştir. (Coskun, Spicer, & Toksabay, 2021) Son yıllarda Türkiye Etiyopya ve Somali arasında denge politikası kurarak her iki ülkede de ciddi kazanımlar elde etmiştir.

3.4.11. Türkiye'nin Sudan'a İHA İhracatı

Türkiye-Sudan ilişkileri 1 Ocak 1956 tarihinde Sudan'ın bağımsızlığını kazanmasının hemen akabinde tesis edilmiştir. Türkiye, Sudan'ı tanıyan ilk ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye'nin Sudan'daki büyükelçiliği 1 Ocak 1957 yılında Sudan'ın bağımsızlığını kazanmasından tam 1 yıl sonra faaliyete başlamıştır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, n.d.)

Türkiye-Sudan ilişkileri, Soğuk Savaş döneminden itibaren stratejik ve dönemsel dalgalanmalarla şekillenmiştir. 1969-1985 yılları arasında iktidarda olan Cafer Nimeiri rejimi döneminde Sudan, Batı dünyasıyla olduğu kadar Türkiye ile de yapıcı ilişkiler kurmuş, Türkiye'yi ülkenin istikrar arayışında potansiyel bir ortak olarak görmüştür. 1986 yılında Sudan Başbakanı Sadiq el-Mehdi'nin İstanbul ziyareti sonrasında, Türkiye ile Sudan arasında askeri iş birliği başlamış; özellikle Sudan Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonuna yönelik Türkiye'nin desteği dikkat çekmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin İslam dünyasına yönelik daha sıcak yaklaşımı da ilişkileri güçlendirmiştir. 1990'lara kadar sorunsuz yürüyen ilişkiler, 1991 Körfez Savaşı neticesinde bir dönem zayıflamaya başlamıştır. Türkiye, ABD öncülüğündeki müdahaleyi desteklerken; Sudan, Irak'ın toprak bütünlüğünden yana tavır almıştır. Bu ayrışma, Sudan'ın 1993'te ABD tarafından "teröre destek veren ülkeler" listesine alınmasıyla daha da derinleşmiştir. 1996'da dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan'ın Afrika turu kapsamında Sudanlı lider Hasan el-Turabi'yi Türkiye'ye davet etmesi, iç siyasette ve Batı nezdinde tepki çekmiştir. (Bahçecik, 2021 s. 175)

2000’li yıllarda Türkiye-Sudan ilişkileri ivme kazanmıştır. 2008 yılında Ömer El Beşir Türkiye’yi ziyaret etmiş, ziyaretinde iki ülke arasındaki tarihsel dostluğa değinerek “Sudan’ın tüm kaynaklarını Türkiye’nin hizmetine sunmak istiyoruz. Türkiye’ye çok güveniyoruz” demiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 2009 yılında gerçekleştirdiği Afrika gezisinde Türk iş adamlarının Sudan’daki yatırımlarına değinerek Sudan’ın Türk iş adamları için ciddi potansiyel taşıdığına değinmiştir. (Oran, 2013 s. 219) Türkiye’nin Sudan devlet başkanı Ömer El Beşir ile yakın ilişkiler kurması uluslararası kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 2009 yılında tekrardan Türkiye’ye gelmek isteyen Ömer El Beşir’in ziyareti ABD ve AB devletlerin baskısı sonucunda gerçekleşmemiştir. Ömer El Beşir Sudan’da meydana gelen Darfur sorununda etkisi olduğu gerekçesiyle Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından tutuklanmasına karar verilmişti. Ancak Türkiye, Ömer El Beşir yönetimi ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. (Bayram, 2019 s. 194,195)

Türkiye’ye 2017 yılında Sevakın Adası’nı 99 yıllığına kiralarak bölgede stratejik bir kazanım elde etti. Kızıldeniz kıyısında yer alan Sevakın Adası hem tarihi hem de jeopolitik açıdan son derece önemli bir noktada bulunmaktadır. Ada, Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1517 yılında fethedilmiş ve uzun yıllar boyunca Osmanlı’nın Hicaz bölgesine açılan bir kapısı olmuştur. 1882 yılında İngiltere tarafından işgal edilen ada, 1923 Lozan Antlaşması ile Mısır’a devredilmiş, Sudan’ın 1956’da bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Sudan egemenliğine geçmiştir. 2011 yılından itibaren Türkiye, TİKA aracılığıyla adada kapsamlı restorasyon projelerine başlamış; Hanefi ve Şafi Camileri, Gümrük Binası ve Muhafaza Binası gibi yapılar restore edilmiştir. (Uluyurt & Abakar, 2017), (TİKA, 2018) Sevakın Adası’nın Türkiye’ye kiralanması, bölgesel dengeleri etkileyebilecek bir gelişme olarak Mısır tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye’nin adada askeri üs kurabileceği yönündeki endişeler, Kahire yönetiminin bu anlaşmaya sert bir şekilde yaklaşmasına neden olmuştur. Nitekim Türkiye’nin Somali’de bir askerî üs kurmasından yalnızca üç ay sonra Sevakın Adası’nı kiralaması, uluslararası kamuoyunun dikkatini Kızıldeniz bölgesine çevirmiştir. (BBC Türkçe, 2018)

Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir, 2017 yılında İstanbul’da düzenlenen İslam İş Birliği Teşkilatı Zirvesi’ne katılmıştır. Zirvenin ardından açıklamalarda bulunan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin zirve sırasında

el-Beşir'in tutuklanarak kendilerine teslim edilmesini talep ettiğini, ancak bu talebin Türkiye tarafından ciddiye alınmadığını ve gülünç bulunduğunu ifade etmiştir. (Independent Türkçe, 2019).

Sudan'da 2018 sonunda başlayan protestoların ardından, Nisan 2019'da Ömer el-Beşir'in görevden alınmasıyla Türkiye-Sudan ilişkilerinde gerileme yaşanmıştır. İlişkiler tamamen kesilmese de siyasi düzeyde belirgin bir soğuma olmuştur. Ancak 2020 sonrasında karşılıklı üst düzey ziyaretlerle ilişkiler yeniden canlanmıştır. İlk önemli ziyaret, 2020 yılında Sudan Geçiş Konseyi Başkan Yardımcısı Mohamed Hamdan Dagalo'nun Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi temas olmuştur. Ardından Nisan 2021'de Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, Nijer ziyareti sırasında Dagalo ile görüşmüştür. Bu süreci 12–13 Ağustos 2021 tarihlerinde Sudan Egemenlik Konseyi Başkanı Korgeneral Abdülfettah el-Burhan'ın dört bakanla birlikte Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret takip etmiştir. Ocak 2023'te dönemin Millî İstihbarat Teşkilatı Başkanı Hakan Fidan, Hartum'a giderek Sudanlı yetkililerle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Sudan'da 2023 yılında başlayan iç savaş sonrasında ise Sudan Geçici Egemenlik Konseyi Başkanı el-Burhan Türkiye'yi iki kez ziyaret etmiş, ayrıca birçok Sudanlı Bakan Türkiye'de resmi temaslarda bulunmuştur. (Eldeen, 2024)

Sudan'daki iç savaşın temelleri, Devlet Başkanı Ömer El-Beşir'in halk protestolarıyla devrilmesi neticesinde Sudan Silahlı Kuvvetleri (SAF) ve Hızlı Destek Güçleri (RSF), El-Beşir'i devirmek için birlikte hareket etti. Ardından geçici askeri-sivil yönetim kuruldu ancak bu yapı, Ekim 2021'de General Abdulfettah el-Burhan'ın gerçekleştirdiği darbeyle dağıtıldı. El-Burhan ve RSF lideri Mohamed Hamdan Dagalo (Hemedti) arasında, RSF'nin orduya entegrasyonu ve kimin komuta edeceği konusunda yaşanan anlaşmazlık, gerilimi artırdı. Nihayet, 15 Nisan 2023'te bu gerilim ülke genelinde şiddetli çatışmalara dönüştü. RSF, başkent Hartum'un büyük kısmını ve batıdaki Darfur bölgesini kontrol altına alırken; SAF doğu ve kuzey bölgelerde hâkimiyet kurdu. Savaş kısa sürede büyük bir insani krize dönüştü; milyonlarca kişi yerinden oldu, binlerce sivil yaşamını yitirdi. 2023 ortasından itibaren ABD ve Suudi Arabistan öncülüğünde Cidde'de başlatılan barış girişimleri sonuçsuz kaldı. 2025'te bu kez Cenevre'de yeni bir barış görüşmesi başlatıldı ancak SAF temsilci göndermeyerek süreci zayıflatmıştır. (BBC Türkçe, 2024)

Sudan'daki iç savaşta Türk yetkililer merkezi hükümet ile görüşmelerine devam ederken Sudan merkezi hükümeti ve Baykar arasında 120 milyon dolarlık İHA satış

sözleşmesi imzalandı. Sözleşme kapsamında altı adet Bayraktar TB2, üç yer kontrol istasyonu ve 600 mühimmat yer aldı. Ağustos 2024'te sevkiyatlar Port Sudan'a ulaşarak, Eylül ayında Hartum yakınlarındaki askeri üslere aktarıldı. Baykar çalışanları, teslimatlardan sonra TB2'lerin saldırı görüntülerini yöneticilerine gönderdi ve saldırıların sonuçlarını belgeledi. RSF, Baykar'ın sadece Sudan ordusuna satış yapmasına tepki gösterdi ve aynı sistemleri temin edebilmek için yüksek bedeller teklif etti. Ancak Baykar, RSF'nin taleplerini reddetti. (Hourel & Dwoskin, 2025) Türk İHA'larının Sudan iç savaşında merkezi hükümete verdiği katkı Türk medyasında da dile getirilmiş, merkezi hükümetin Türk İHA'ları sayesinde RSF güçlerine karşı avantaj sağladığı ifade edilmiştir. Sevakın Adası merkezi hükümetin kontrol ettiği bölgede yer almaktadır. Sudan iç savaşı ülkede istikrarsızlığı körüklemeye devam etmektedir. Nitekim uzun yıllar sorunlarla boğuşan Sudan'da istikrarın yeniden tesis edilmesi yakın zamanda uzak ihtimal olarak gözükmemektedir. Güney Sudan'ın bağımsızlığını kazanması, Darfur sorunu ve yakın zamanda meydana gelen iç savaş neticesinde binlerce kişi hayatını kaybetmiştir.

3.4.12. Türkiye'nin Togo'ya İHA İhracatı

Türkiye ile Togo arasındaki diplomatik ilişkiler uzun yıllar boyunca sınırlı düzeyde seyretmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde asıl ivme, 2010'lu yılların sonlarından itibaren gözlemlenmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Afrika açılım politikası çerçevesinde Batı Afrika'ya yönelik temaslarının artırmasıyla birlikte, Togo, Türkiye'yi stratejik bir ortak olarak değerlendirmeye başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin Lomé Büyükelçiliği 1 Nisan 2021'de faaliyete geçmiş, Togo ise 2022 yılında Ankara'da büyükelçilik açmıştır. Yüksek düzeyli temaslar 2014 yılı sonrasında artış göstermiş; Togo Cumhurbaşkanı Faure Gnassingbé 2014 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiş, Dışişleri Bakanı Robert Dussey ise 2021'de Türkiye'ye iki ziyaret gerçekleştirmiştir. İkili ilişkilerde önemli bir kırılma noktası, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 19 Ekim 2021'de Togo'ya yaptığı ve Türkiye'den bu ülkeye Cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk resmi ziyaret olmuştur. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.) Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2021 yılındaki Togo ziyaretinde, Togo Cumhurbaşkanı Faure Gnassingbé terörle mücadelede Türkiye'nin tecrübesinden faydalanmak istediklerini belirtmiştir.

2021 yılından sonra ilişkiler hızla gelişmeye başlamıştır. Togo Savunma Bakanı Essossimna Marguerite Gnakade 2021 yılında Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar ile İstanbul'da bir araya geldi. Görüşmeye, Togo Maliye Bakanı Sani Yaya ile Hava Kuvvetleri

Komutanı Tuğgeneral Tassounti Djato da katıldı. Görüşmede taraflar, ikili savunma ilişkileri çerçevesinde bölgesel güvenlik meseleleri ile savunma sanayii alanında iş birliği imkânlarını ele aldı ve görüş alışverişinde bulundu. (T.C. Millî Savunma Bakanlığı, 2021)

Togo, son yıllarda özellikle kuzey sınırlarında artan güvenlik tehditleri ve Burkina Faso'dan sızan cihatçı grupların faaliyetleri nedeniyle İHA sistemlerine yönelik acil bir ihtiyaç duymaya başladı. Bu kapsamda, Türkiye ile savunma iş birliğini güçlendirme yoluna giden Togo, Bayraktar TB2 satın almak için girişimlerde bulundu.

Anlaşma, Ekim 2021'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Lome ziyareti sırasında Togolu mevkidaşı ile yaptığı görüşmelerin ardından şekillendi. Togo, bu sistemleri sınır güvenliği, keşif, hava desteği ve terörle mücadele amacıyla kullanmak üzere envanterine dahil etmeyi planlıyordu. İlk teslimatlar 2022 yılı ortasında gerçekleşirken, toplamda 6 adet Bayraktar TB2, Togo Hava Kuvvetlerinin envanterine girmiştir. (Lionel, 2022). Böylece Afrika'nın güvenlik diplomasisinde önde gelen devletler arasında her geçen gün konumu güçlendirmektedir.

3.6.13 Türkiye'nin Afrika'ya Gerçekleştirdiği İHA İhracatındaki Problemler

Türkiye aktif olarak 12 farklı Afrika ülkesine İHA ihracatı gerçekleştirse de Afrika'da Fransa, Birleşik Krallık ve diğer Batılı devletlerin nüfuzunun yoğunlukta olduğu ülkelerle diplomatik ilişkilerde istenilen seviyeye ulaşamaması neticesinde bu ülkelere silah ihracatı gerçekleştirilmesi birtakım engellerle karşılaşmaktadır. Türkiye genel anlamda Kuzey Afrika ve Sahraaltı Afrika ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmiş ancak Güney Afrika ülkeleriyle ilişkiler istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Batı Afrika devletleriyle iyi ilişkiler geliştirilmeye başlanmışsa da (örneğin Togo, Gana, Gine, Mali, Nijer, Nijerya, Burkina Faso) bölgedeki diğer devletlerle ilişkiler sınırlı kalmıştır. Tüm bunların yanı sıra Kuzey Afrika ve Sahraaltı Afrika ülkelerinde Rusya ve Çin'in her geçen yıl artan ağırlığı karşısında Türkiye alternatif politikalar geliştirmek zorunda kalmaktadır. Türkiye'nin kıtada İHA ihracatında ağırlıklı olarak Çin ve İsrail ile rekabet halinde olduğuna değinmiştik. Ancak diplomatik olarak Rusya'nın bölgede artan etkisinin yanı sıra, Çin'in FOACAC üzerinden Afrika ülkeleriyle imzaladığı anlaşmalar, Birleşik Krallık'ın İngiliz Milletler Topluluğu ve Fransa'nın Frankofoni ülkeleriyle olan ilişkileri Türkiye'nin bu ülkelerle diplomatik ilişkilerini geliştirmesinde sorun teşkil edebilmektedir.

Günümüzde Birleşik Krallık, İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) vasıtasıyla Afrika'daki nüfuzunu korumaya çalışmaktadır. Üyeler arasında Botsvana, Kamerun, Gabon, Gambiya, Gana, Kenya, Esvatini Krallığı, Lesotho, Malavi, Mauritius, Mozambik, Namibya, Nijerya, Ruanda, Seyşeller, Sierra Leone, Güney Afrika, Togo, Uganda, Tanzanya ve Zambiya bulunmaktadır. Bu ülkeler coğrafi olarak ağırlıklı biçimde Doğu ve Güney Afrika ekseninde yoğunlaşmış olup Kenya, Tanzanya, Uganda, Mozambik ve Ruanda Doğu Afrika'da; Güney Afrika, Botsvana, Namibya, Lesotho, Esvatini, Zambiya ve Malavi ise Güney Afrika bölgesinde konumlanmıştır. Batı Afrika'da ise Nijerya, Gana, Gambiya, Sierra Leone ve Togo gibi ülkeler yer almaktadır. Ayrıca Hint Okyanusu'ndaki ada devletleri olan Mauritius ve Seyşeller, deniz aşırı konumlarıyla topluluk içinde stratejik önem taşımaktadır. (The Commonwealth, n.d.)

Uluslararası Frankofoni Örgütü (Organisation internationale de la Francophonie (OIF)) Afrika kıtasında 29 ülkeyi kapsayan geniş bir ağa sahiptir ve bu ülkeler tarihsel olarak Fransız ve Belçika sömürgeciliğinin etkili olduğu bölgelerde yoğunlaşmıştır. Kuzey Afrika'da Mısır, Fas, Tunus ve Moritanya; Batı Afrika'da Benin, Fildişi Sahili, Togo, Gine, Gine-Bissau, Senegal yer almaktadır. Orta Afrika bölgesinde Kamerun, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti, Demokratik Kongo, Ekvator Ginesi ve Gabon bulunurken, Doğu Afrika ve Hint Okyanusu adalarında Cibuti, Ruanda, Burundi, Komorlar, Madagaskar, Mauritius, Seyşeller ve Sao Tomé ve Príncipe bulunmaktadır. OIF'nin Afrika politikaları büyük ölçüde Batı ve Orta Afrika'da kalkınma, güvenlik ve yönetim; Doğu Afrika ve ada ülkelerinde ise eğitim, kültürel diplomasi ve denizcilik iş birliği eksenlerinde şekillenmektedir. (Organisation internationale de la Francophonie [OIF], 2024) Son yıllarda Rusya destekli darbeler sonucunda Mali, Nijer ve Burkina Faso'da iktidara gelen yeni yönetimler örgütten ayrılma kararı almıştır. (Roussy, 2025)

Afrika kıtasında hem İngiliz Milletler Topluluğu hem de Uluslararası Frankofoni Örgütü (OIF) üyeliğini bir arada sürdüren ülkeler arasında Kamerun, Ruanda, Gabon, Togo, Seyşeller ve Mauritius yer almaktadır. Bu ülkeler, iki topluluğun sunduğu siyasi, ekonomik ve kültürel ağlardan aynı anda yararlanmayı hedeflemektedir. Kamerun ve Gabon, Batı ve Orta Afrika'da yer alırken; Ruanda Doğu Afrika'da, Seyşeller ve Mauritius ise Hint Okyanusu'nda stratejik konumlarıyla öne çıkmaktadır. Bu çifte üyeliklerle söz konusu ülkeler küresel diplomaside avantaj kazanmayı hedeflerken kalkınma projeleri, ticaret anlaşmaları ve kültürel işbirlikleri gibi alanlarda geniş bir hareket alanı kazanabilmektedir. (Kohnert, 2022, s. 15–22)

Batı ülkeleri ekonomik ve sosyal yardımlarla kıtada tutunmaya çalışırken aynı zamanda Rusya ve Çin'in kıtadaki faaliyetleri bu ülkelerin hegemonyasını zayıflatmaktadır. Örneğin Rusya, Wagner Grubu aracılığıyla Afrika'da güvenlik, askeri eğitim ve doğal kaynaklara erişim eksenli bir strateji izlemektedir. Wagner, özellikle Mali, Nijer, Burkina Faso ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi Batılı ülkelerin etkisinin zayıfladığı bölgelerde faaliyet göstererek, bu ülkelerin hükümetleriyle güvenlik anlaşmaları imzalayıp onları askeri olarak desteklemektedir. Mali'de Fransız askerî varlığının geri çekilmesi sonrası Wagner, hükümete terörle mücadele ve iç güvenlik desteği verirken; OAC'de Başkan Touadéra yönetimini koruma, seçim desteği ve altın ile elmas madenlerinden imtiyaz sağlama gibi faaliyetlerde bulunmuştur. (Mohamedou, 2024, s. 29-32)

Çin, FOCAC aracılığıyla Afrika'nın neredeyse tüm bölgelerinde etkin bir politika yürütmekte ve altyapı, enerji, madencilik, tarım ve dijital dönüşüm alanlarında yatırımlar yapmaktadır. Doğu Afrika'da Etiyopya, Kenya ve Tanzanya, Çin'in demiryolu, liman ve enerji projeleriyle öne çıkan stratejik ortaklarıdır. Güney Afrika'da Güney Afrika Cumhuriyeti, Zambiya ve Mozambik; madencilik, doğal gaz ve finans sektöründe Çin yatırımlarının yoğunlaştığı ülkeler arasındadır. Batı Afrika'da Nijerya, Gana ve Senegal, özellikle demiryolu, baraj, boksit madenciliği ve enerji projeleriyle Çin'in aktif olduğu ülkeler olarak dikkat çeker. Orta Afrika'da Kamerun, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyeti, madencilik ve liman projeleri ile stratejik önem taşıırken; Kuzey Afrika'da Mısır, Cezayir ve Fas, yenilenebilir enerji, inşaat ve otomotiv sektörlerinde Çin iş birliğinin yoğunlaştığı ülkelerdir. (Benabdallah, 2024)

Türkiye'nin Güney Afrika ve Batı Afrika devletleriyle ilişkilerine değinecek olursak örneğin bu bölgede bulunan Botsvana ile ilişkiler 1981 yılında kurulsa da bugün hala istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bu durumda lider diplomasisinin eksikliğinin yanı sıra aynı zamanda Türk yatırımcıların bu ülkeye yatırım yapma konusunda mesafeli yaklaşması etkili olmaktadır. (Oğultürk, 2021, s. 107-128) Türkiye-Güney Afrika ilişkileri de beklenen gelişmeyi gösterememiştir. Güney Afrika'nın Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler mottosu ve aynı zamanda iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin beklenen seviyeye bir türlü ulaşmaması önemli etkenler olarak dikkat çekmektedir. (Tepeciklioğlu, 2021, s. 153-175) Türkiye-Kenya ilişkileri de beklenen seviyeye ulaşamamıştır. Kenya, Birleşik Krallık, ABD ve AB üyesi ülkelerin kalkınma yardımları ve bu ülkelerle diplomatik ilişkileri önceliklendirmektedir. Aynı zamanda Somali-Kenya arasındaki sorunlar ve Türkiye-Somali ilişkilerinin üst düzeyde seyretmesi iki ülke arasındaki politikalarda soğukluk meydana getirmektedir. (Kutlu, 2021, s. 535-556).

Afrika'nın Güneydoğusunda yer alan Mozambik-Türkiye ilişkileri 2011 yılı sonrasında Türkiye'nin Mozambik'te büyükelçilik açması sonucu ivme kazanmıştı. Ancak coğrafi olarak her iki ülkenin birbirine uzak oluşu Türk yatırımcıların bölgeye yeterince ilgi göstermemesine neden olmuştur. Mozambik, Hindistan, Brezilya ve Çin ile son dönemlerde ikili ilişkileri önemli ölçüde geliştirmiştir. Brezilya ve Mozambik'in hem eski Portekiz sömürgesi olması hem de güney-güney iş birliği kapsamında ortak tarihsel zemine sahip olmaları iki ülke arasında birçok alanda iş birliğinin gelişmesinin önünü açmıştır. Türkiye lider diplomasisini daha etkin kullanarak ikili ilişkileri geliştirmek için çaba göstermektedir. Örneğin 2017 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan Mozambik'i ziyaret etmiş, Mozambik Dışişleri ve İş Birliği Bakanı Maria Manuela Dos Santos Lucas Antalya diplomasi forumuna katılım sağlamıştır. Ancak çok boyutlu ilişkilerin geliştirilmesi için her iki ülke için zamana ihtiyaç vardır. (Oğurlu, 2021 s. 373–394), (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.) Batı Afrika'da son yıllarda Türkiye'nin Fildişi Sahili ile ilişkilerinde birçok alanda ilerlemeler katedilmiştir. 2009 yılı sonrasında diplomatik ilişkilerin gelişmeye başlaması 2015 ve 2016 yıllarında devlet başkanı düzeyinde görüşmelerin yapılması ilişkilere ivme kazandırmıştır. Türkiye 2023 yılında Fildişi Sahili'ne en çok yatırım yapan ikinci ülke olmuştur. (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2024) Fildişi Sahili'nde Fransa'nın ciddi bir hegemonyası mevcuttu. Fransa ülkedeki askeri üslerini de Fildişi Sahili'ne devretti. (Xinhua News, 2025) Türkiye ülkedeki Fransız hegemonyasının geçmiş yıllara nazaran azalması neticesinde askeri iş birliği olanaklarını değerlendirmektedir. Bu doğrultuda 2024 yılında Türkiye ile Fildişi Sahili arasında Askeri Eğitim ve İş Birliği Anlaşması imzalandı. (Anadolu Ajansı, 2024) Fransa'nın Batı Afrika'daki en önemli müttefiklerinden biri olarak görülen Fildişi Sahili'nden de çekilmesi, kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır. Burkina Faso, Nijer ve Mali'deki askeri darbeler sonrasında yönetimlerin Fransa'nın ülkeden ayrılmasını talep etmesiyle başlayan süreç, bölgedeki güç dengelerinin değiştiğini göstermektedir. Fildişi Sahili'ndeki geri çekilme her ne kadar Fransa'nın kendi kararı gibi görünse de Çin ve Rusya'nın bölgede artan etkisi Fildişi Sahili'nin bu ülkelerle daha yakın ilişkiler geliştireceğine yönelik tartışmaları gündeme taşımaktadır. (Guilbert, 2025)

Türkiye'nin Afrika kıtasında yürüttüğü politikalar ve artan ekonomik-diplomatik varlığı, çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Öncelikle, bazı bölgelerdeki siyasi istikrarsızlık, iç çatışmalar ve terör tehdidi, Türkiye'nin askeri ve güvenlik alanındaki işbirliklerini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, kıta üzerinde hâlâ etkin olan eski sömürgeci güçlerin (Fransa, İngiltere vb.) yanı sıra Rusya ve Çin'in artan etkisi, Türkiye'nin askeri ve savunma sanayi alanındaki girişimlerinde ciddi bir rekabet yaratmaktadır. Rusya, özel güvenlik şirketleri ve

askeri danışmanlık faaliyetleriyle sahada güçlü bir aktör olurken; Çin, ekonomik yatırımlarını güvenlik işbirlikleriyle desteklemektedir. Bu durum Türkiye'nin kıtadaki savunma sanayi işbirliklerinde istediği seviyeye ulaşmasında sorun teşkil edebilmektedir.

SONUÇ

Bu tez, “Türkiye-Afrika İlişkilerinde İHA Satışları Üzerinden Stratejik Güç Edinimi” başlığı altında, 21. yüzyılda savaşın doğasını ve devletlerin güç edinim stratejilerini teknolojik gelişmeler ışığında yeniden değerlendirmeyi amaçlamıştır. Realist kuramın temel aldığı yüksek politika dinamikleri, özellikle askeri teknoloji bağlamında yeniden şekillenerek Endüstri 4.0 Devrimi ile dijital altyapı, otonom sistemler ve yapay zekâ destekli silah teknolojileri devletlerin uluslararası alandaki konumlarını belirleyen kritik etkenler hâline gelmektedir. Türkiye’nin bu bağlamda geliştirdiği yerli İHA teknolojisi, literatürdeki İHA diplomasisi kavramını zenginleştirmektedir. Tez kapsamında döküman analizine dayalı nitel yöntem kullanılarak sınırlı sayıda kaynakla derinlemesine bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada kuramsal çerçeve başlığında realist teorinin klasik ve neoklasik varyantlarıyla birlikte İngiliz Okulu ve Yapısalcı Perspektifler harmanlanarak analiz yapılmıştır. Realizm, devletlerin güç edinimini varoluşsal bir zorunluluk olarak görürken, İngiliz Okulu uluslararası toplumun normatif yapısını göz önünde bulundurur. Yapısalcı kuram ise teknolojik üretim gücünün küresel eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğine odaklanır. Realizmin klasik temsilcisi Hans Morgenthau, uluslararası ilişkilerde gücün temel motivasyon olduğunu belirtirken, Kenneth Waltz gibi neorealistler, sistemin anarşik doğasıyla birlikte güvenlik arayışının teknolojik gelişmeyle birleşerek yeni güç dinamikleri oluşturduğunu savunmuştur. John Mearsheimer’ın saldırgan realizmi, devletlerin sürekli daha fazla güç arayışında olduğunu ve bu nedenle teknolojik üstünlüğün kaçınılmaz olarak askeri kapasiteye yansıdığını belirtir.

Bu kuramsal çerçeve, Türkiye’nin İHA ihracatını salt ekonomik bir etkinlik değil, realist perspektiften bir yayılma aracı olarak analiz etmemizi mümkün kılmıştır. İngiliz Okulu’nun uluslararası toplum vurgusu, Türkiye’nin BM normlarına uygun, tanınmış devletlerle yaptığı İHA satışlarını bir meşruiyet aracı olarak değerlendirmemizi sağlamıştır. Yapısalcı kuram ise, teknolojik gelişimin merkez-çevre ilişkilerindeki rolünü irdeleyerek Türkiye’nin çevreden merkeze yönelen bir savunma sanayi üreticisi olma konumuna geçişini anlamaya katkı sunmuştur.

İHA teknolojileri tarihsel olarak ABD, İsrail ve Çin gibi ülkeler tarafından geliştirilen yüksek kapasiteli sistemlerle şekillenmiştir. ABD’nin Predator ve Reaper modelleri,

İsrail'in Heron ve Hermes sistemleri, Çin'in Wing Loong ve CH serisi, savaş alanlarında test edilerek küresel ölçekte yayılmıştır. Bu teknolojilerin kullanımı yalnızca askeri değil, aynı zamanda siyasal mesaj verme ve güç gösterisi aracı olarak da öne çıkmıştır. İsrail, 1982 yılında Lübnan Savaşı sırasında Beka Vadisi'nde İHA'ların desteğiyle Suriye Hava Kuvvetlerine ağır kayıplar verdirmiştir. Öte yandan ABD, Körfez Savaşı'ndan başlayarak Irak ve Afganistan işgalleri süresince İHA'ları yoğun biçimde kullanarak El-Kaide ve Taliban gibi terör örgütlerinin üst düzey isimlerinin yanı sıra, İran Devrim Muhafızları Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani gibi hedeflere yönelik suikast operasyonlarını da bu araçlar aracılığıyla gerçekleştirmiştir. İHA'lar, çatışma sahalarında stratejik üstünlük sağlayan sistemler haline gelmiş, aynı zamanda düşük maliyetli yüksek verimlilikleriyle düşük gelirli ülkeler açısından cazip alternatifler sunmuştur. Bu yönüyle İHA'lar, sadece savaşın değil, silah ihracatının doğasını da değiştirmiştir.

Son yıllarda bu rekabetin içerisine Türkiye de katılarak Bayraktar TB2, ANKA ve Aksungur gibi modellerle İHA ihracatında uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Türk İHA'ları, özellikle asimetrik savaş alanlarında elde edilen başarılar ve düşük maliyetli bakım avantajlarıyla öne çıkmaktadır. Türkiye, BAYKAR ve TUSAŞ gibi şirketlerin öncülüğünde geliştirdiği İHA'larla 2020'li yıllarda küresel İHA pazarında ilk üç ülke arasında yer almıştır. Karabağ, Libya ve Ukrayna savaşlarındaki performansları, Türk İHA'larının hem taktik hem stratejik düzeydeki etkisini kanıtlamıştır. Bu sistemlerin özellikle elektronik harp, gece görüş, hedefleme ve uydu kontrollü harekât kabiliyeti, Türkiye'yi gelişmiş sistem üreticileri ligine taşımıştır.

İHA'ların görece düşük maliyetli, operasyonel etkisinin sahada kullanılarak tecrübe edilmiş sistemler olması, Türkiye'nin bu alanda gelişmekte olan ülkeler tarafından tercih edilebilmesinde etkili bir unsur olmuştur. Türkiye, özellikle siyasi istikrarsızlık yaşayan veya Batılı ülkelerce ambargoya uğrayan ülkelere yönelik sağladığı teknolojik destek ile alternatif bir güvenlik ortağı haline gelmiştir. Tez de ulaşılan bulgulara göre, Türkiye'nin Afrika'daki İHA ihracatı hem dostane ilişkilerin güçlendirilmesine hem de stratejik nüfuzun tesisine yönelik çift yönlü bir araç olarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin İHA sattığı ülkeler arasında Nijerya, Sudan, Nijer, Togo, Burkina Faso, Mali Somali, Etiyopya, Libya Fas, Cezayir ve Tunus gibi devletler yer almaktadır. Bu ülkelerle yapılan anlaşmaların büyük kısmı ikili askeri iş birliği protokollerini ve askeri personelin eğitimini içermektedir. Örneğin Somali, Türkiye'nin Afrika'da en güçlü askeri varlığa sahip olduğu ülkelerden biri olmuş; başkent Mogadişu'daki askeri eğitim merkezi Türkiye'nin kıta genelindeki stratejik

pozisyonunu güçlendirmiştir. Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik İHA ihracatı, öncelikle diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi, ardından ticari bağların güçlendirilmesi ve askeri iş birliği anlaşmalarının imzalanması gibi çok aşamalı bir sürecin sonucunda hayata geçirilmiştir.

Tez kapsamında İHA satışlarının Afrika'daki yansımaları çok boyutlu olarak ele alınmıştır. Türkiye, Afrika'da Fransa, Çin, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD gibi aktörlerle nüfuz alanı rekabeti içerisinde. Fransa, bölgede askeri üs politikalarıyla öne çıkarken; Çin, borç diplomasisine dayalı ekonomik stratejiler izlemektedir. Rusya, özel güvenlik şirketleri ve askeri danışmanlık faaliyetleriyle sahada etkinlik göstermekte; Birleşik Krallık ve ABD ise hem güvenlik hem de ekonomik iş birlikleri yoluyla kıta üzerindeki etkilerini sürdürmektedir. Bu aktörlerin izlediği farklı yöntemler, Afrika ülkelerinin iş birliği tercihlerini ve bölgedeki güç dengelerini şekillendirmektedir.

Bu süreçte Türk İHA'larının etkili olduğu sahalarda, alıcı ülkelerin Türkiye ile diplomatik ilişkilerinin derinleştiği, ortak eğitimler, tatbikatlar ve teknik iş birliklerinin ivme kazandığı gözlemlenmiştir. Örneğin, Etiyopya ile imzalanan savunma iş birliği protokolü sonrası, Bayraktar TB2'lerin sahada operasyonel başarı sağlaması, Türkiye'nin bölgedeki itibarını artırmıştır. Ayrıca İHA satışlarının, savunma dışı alanlarda da iş birliklerini tetiklediği, enerji, altyapı ve sağlık gibi sektörlere Türk yatırımlarının arttığı görülmektedir. Türkiye, İHA ihracatı gerçekleştirdiği ülkelere Etiyopya ve Somali arasındaki gerilimlerin yatıştırılmasında arabuluculuk rolü üstlenerek Afrika kıtasında neo-kolonyal yaklaşımlardan farklı olarak uzlaştırıcı ve yapıcı bir dış politika yürüttüğü olumlu eleştiriler arasındadır.

Bu kapsamda Türkiye, bölge devletlerinin birbiriyle değil, ortak tehdit oluşturan terör örgütleriyle mücadele etmelerine yönelik destek sağlayarak güvenlik iş birliklerini teşvik etmektedir. Tezin temel bulgusu, Türkiye'nin İHA teknolojisini yalnızca bir ihracat kalemi değil, aynı zamanda çok boyutlu bir dış politika enstrümanı olarak kullanmakta olduğudur. Türkiye, askeri kapasitesini Afrika'da diplomatik bir kaldıraç olarak değerlendirmekte; böylece klasik sert gücü, yumuşak güç enstrümanlarıyla bütünleştiren hibrit bir dış politika modeli geliştirmektedir. Bu modelde savunma teknolojisi, kalkınma diplomasisiyle birlikte yürütülmekte; TİKA, Türk Hava Yolları ve Kızılay gibi yapılar bu stratejinin yumuşak gücünü oluşturmaktadır. Bu bulgular, İHA teknolojisinin sadece savaş sahasında değil, aynı zamanda uluslararası sistemde devletlerin algı yönetimi ve ittifak inşası süreçlerinde nasıl kullanıldığını göstermektedir.

Bugün itibarıyla Türkiye, İHA teknolojilerinde önemli bir üretim kapasitesine sahip ülkeler arasında değerlendirilmektedir. ANKA-3, Kızılelma ve Akıncı gibi projeler, savaş teknolojilerinin değişen dinamiklerine verilen yanıtların bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bu projeler, savunma sanayisinin yanı sıra yapay zekâ, elektronik harp ve haberleşme sistemleri gibi alanlarda da ilerlemeyi teşvik etmektedir. Türk şirketlerinin teknoloji transferi, yerel üretim tesislerinin kurulması ve teknik personel eğitimi gibi faaliyetleri, geleneksel silah ihracat modellerinin ötesine geçen uygulamalar olarak dikkat çekmektedir. Kızılelma gibi jet motorlu ve savaş uçağı özelliklerine sahip insansız hava araçları, gelecekteki savaş konseptlerinde potansiyel etkisiyle öne çıkmaktadır. Bu tür sistemlerin geliştirilmesi, NATO içindeki teknolojik paylaşım dinamiklerini de etkileyebilecek unsurlar arasında görülmektedir. Türk savunma sanayisinin mevcut durumu, teknoloji üretiminde daha merkezi bir rol üstlenmeye yönelik bir dönüşümü yansıtmaktadır.

Günümüzde Afrika kıtası uluslararası silah ticaretinde stratejik öneme sahip bir pazar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Rusya, Çin, ABD, İsrail ve İran Türkiye'nin bu bölgedeki başlıca rakipleri arasında yer almaktadır. 2000–2010 yılları arasında küresel İHA piyasasına hâkim olan İsrail, bu dönemde birçok Afrika ülkesine İHA satışı gerçekleştirmiştir. Günümüzde ise İsrail, özellikle Fas ile geliştirdiği siyasi ilişkiler doğrultusunda bu ülkeye önemli miktarda İHA satmakta; ayrıca Fas'ta bir İHA üretim tesisi kurarak hem teknolojik iş birliğini derinleştirmekte hem de stratejik bir kazanım elde etmektedir. Benzer şekilde, BAYKAR'ın Fas'ta bir İHA fabrikası kurma ihtimalinin gündeme gelmesi, her iki ülke arasındaki rekabeti bölgede arttıracaktır. Türkiye'nin Etiyopya ve Sudan ile ilişkilerinde mesafe kat etmesi ve kazanımları Mısır tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Son yıllarda Burkina Faso, Mali ve Nijer'de yaşanan askerî darbeler, bu ülkelerin dış politika tercihlerinde değişiklikler yaratmış; yeni yönetimler Rusya ve Çin ile yakın ilişkiler kurarken, silah ithalatında Çin ve Türkiye gibi aktörleri öncelikli tercih hâline getirmiştir. Bu gelişmeler, bölgede Türkiye ile Çin arasındaki rekabeti daha görünür ve yoğun bir hâle getirmiştir. Öte yandan, ABD'nin uyguladığı Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (MTCR), bazı Afrika ülkelerine yüksek kapasiteli İHA satışını sınırlarken, bu durum Türkiye'nin pazardaki hareket alanını genişletmiştir. Nitekim ABD, terörle mücadele kapsamında Somali ve Nijerya'ya İHA desteği sağlamış, ancak gönderilen sistemlerin Somali ve Nijerya'da beklentileri karşılamaması neticesinde bu devletler Türk yapımı İHA'lara ilgi göstermiştir. Benzer şekilde, ABD ile Cezayir arasında yürütülen görüşmelerin sonuçsuz kalması, Cezayir'in Türkiye, İran ve Çin menşeli İHA sistemlerine yönelmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin Afrika kıtasındaki politikaları her ne kadar son yıllarda ivme kazanmış olsa da, birçok yapısal ve jeopolitik engel Türkiye'nin bu coğrafyada istikrarlı ve derinlemesine bir etki kurmasını zorlaştırmaktadır. Öncelikle, Afrika'nın birçok bölgesinde süregelen siyasi istikrarsızlık, askeri darbeler, iç çatışmalar ve terör tehdidi, Türkiye'nin özellikle güvenlik ve savunma sanayi alanında kurmak istediği iş birliklerinin sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır. Batılı ülkelerin ve eski sömürgeci güçlerin (özellikle Fransa ve Birleşik Krallık) kıtadaki tarihsel bağları ve mevcut kurumsal nüfuzları, Türkiye'nin bu ülkelerin etki alanına giren devletlerle derin diplomatik ilişkiler geliştirmesinin önünde ciddi engeller yaratmaktadır. Ayrıca Rusya'nın Wagner gibi paramiliter yapılar aracılığıyla güvenlik sektöründe sağladığı hızlı nüfuz, Türkiye'nin benzer alanlarda etkili olmasını sınırlandırmakta; Çin'in FOCAC çerçevesindeki ekonomik ağırlığı ise altyapı, enerji ve dijitalleşme gibi stratejik alanlarda Türkiye'nin rekabet gücünü zayıflatmaktadır. Türkiye'nin bazı ülkelerle (örneğin Güney Afrika, Kenya, Mozambik, Botswana) ilişkilerinde istenilen seviyeye ulaşamamasının ardında coğrafi uzaklık ve özel sektörün ilgisizliği gibi nedenler öne çıkmaktadır. Tüm bu faktörler birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Afrika'daki politikalarının sürdürülebilirliği ve etkinliği için daha kapsamlı, uzun vadeli ve çok katmanlı stratejilere ihtiyaç duyduğu açıktır.

Türkiye'nin Afrika politikalarının sürdürülebilirliğini güçlendirmek ve kıtadaki stratejik etkisini artırmak için çeşitli yapısal ve diplomatik adımlar atması gerekmektedir. Öncelikle, Türkiye'nin kıta genelinde daha derin ilişkiler kurabilmesi için lider diplomasisini daha sistematik ve sürekli hale getirmesi büyük önem taşımaktadır. Sadece Kuzey ve Sahraaltı Afrika'ya odaklanmak yerine, Güney ve Doğu Afrika gibi ihmal edilen bölgelerde de kültürel merkezlerin ve ticari temsilciliklerin sayısının artırılması gerekmektedir. İkincil olarak, Türkiye'nin kıtaya yönelik savunma sanayi ihracatı yalnızca satış temelli değil, ortak üretim ve teknoloji transferi çerçevesinde kurgulanmalıdır. Bu yaklaşım, yerel hükümetlerle güven ilişkisi kurulmasını kolaylaştıracaktır.

Ayrıca Türkiye, Afrika'daki askeri ve diplomatik girişimlerinde sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve özel sektörle daha bütünleşmiş bir yapı oluşturmalıdır. Bu sayede sadece hükümetler arası ilişkilerle sınırlı kalmayan, toplumsal tabanı da kapsayan çok katmanlı bir ilişki ağı kurulabilir. Özellikle Fransa, Rusya ve Çin gibi aktörlerle yaşanan diplomatik rekabet göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin kıtadaki görünürlüğünü artırması için Afrika Birliği, Frankofoni ve Commonwealth gibi bölgesel örgütlerle kurumsal diyalog geliştirmesi elzemdir. Son olarak, Türkiye'nin Afrika politikasının sadece savunma ihracatı ve sembolik ziyaretlerle değil; uzun vadeli kalkınma

vizyonu, dijital diplomasi ve kültürel etkileşim yoluyla desteklenmesi, kıtadaki etkisini kalıcı ve anlamlı kılacaktır. İlâveten Türkiye, Afrika bölgesinde yer alan potansiyel ülkeleri hedef ülke kapsamında belirleyerek bu ülkelerle ticareti geliştirmek için teşvik paketleri açıklayarak bu ülkelere ihracatı teşvik etmelidir.

Sonuç olarak bu tez, savaşın teknolojik dönüşümünü İHA'lar üzerinden analiz ederek, Türkiye'nin Afrika'daki İHA satışlarını realist uluslararası ilişkiler bağlamında bir güç edinim stratejisi olarak değerlendirmiştir. Tez, hem kuramsal düzlemde savaş ve güç ilişkilerinin yeniden tanımlanmasına katkı sunmakta hem de Türkiye'nin yeni dış politika araçlarını anlamlandırma açısından literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

ABC News. (2014, Şubat 6). *Taranis stealth drone passes test flights in South Australian desert*. <https://www.abc.net.au/news/2014-02-06/taranis-drone-uk-mod-bae-systems-woomera-south-australia/5242636> (12.02.2025).

Abdul, K., & Military Africa. (2025, March 22). *Somalia acquires Akıncı drone from Turkey to stem Al-Shabaab attacks*. Military Africa. <https://www.military.africa/2025/03/somalia-acquires-akinci-drone-from-turkey-to-stem-al-shabaab-attacks/> (12.04.2025).

Acer, Y. (2020, 2 Ekim). *Türkiye-Libya deniz sınırı antlaşmasının Birleşmiş Milletler tarafından tescilinin önemi*. SETA. <https://www.setav.org/perspektif-turkiye-libya-deniz-siniri-antlasmasinin-birlesmis-milletler-tarafindan-tescilinin-onemi/> (04.04.2025).

Aksan, S. (2020, 3 Mart). *Türkiye'nin gökyüzündeki başarı imzası: Yerli İHA ve SİHA'lar*. TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyenin-gokyuzundeki-basari-imzasi-yerli-ihave-sihalar-464449.html> (13.04.2025).

Al Jazeera. (2023, August 20). *Timeline: What has happened in Niger since the coup?* <https://www.aljazeera.com/features/2023/8/20/timeline-what-has-happened-in-niger-since-the-coup> (09.05.2025).

Anadolu Agency. (2024). *US shuts last military base in Niger, completes withdrawal of its troops*. <https://www.aa.com.tr/en/africa/us-shuts-last-military-base-in-niger-completes-withdrawal-of-its-troops/3296197> (03.06.2025).

Anadolu Ajansı. (2014, 27 Aralık). *Erdoğan Fas Kralı ile bir araya geldi*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/erdogan-fas-krali-ile-bir-araya-geldi/89018> (12.05.2025).

Anadolu Ajansı. (2018, Temmuz 11). *Tunus ile Türkiye arasında savunma sanayinde iş birliği*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunus-ile-turkiye-arasinda-savunma-sanayinde-is-birligi/1200648> (13.05.2025).

Anadolu Ajansı. (2023, 31 Mayıs). *Milli İHA ANKA'nın ilk ihracat başarısı belgesel oldu* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=l0Bv-3EbUOA&t=909s> (13.05.2025).

Anadolu Ajansı. (2024, 22 Ekim). “Türkiye ile Fildişi Sahili arasında askeri eğitim ve iş birliği anlaşması imzalandı”. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ile-fildisi-sahili-arasinda-askeri-egitim-ve-isbirligi-anlasmasi-imzalandi/3370744>. (20.07.2025).

Arief, A. (2021, 30 Eylül). *Morocco: Background and U.S. Relations* (CRS Raporu No. R45387). Congressional Research Service. <https://crsreports.congress.gov/product/details?prodcode=R45387> (04.04.2025).

Arief, A. (2024, Temmuz 24). *Algeria* (CRS In Focus No. IF11116). Congressional Research Service. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11116> (04.04.2025).

Armaoğlu, F. (2017). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914–1995* (38. basım). Timaş Yayınları.

Army Recognition. (2024, Mart 22). *Algeria acquires advanced WJ-700 Falcon drones from China*. <https://armyrecognition.com/news/aerospace-news/2024/algeria-acquires-advanced-wj-700-falcon-drones-from-china> (13.05.2025).

Aydın, H. (2021). Türkiye-Etiyopya ilişkileri. İ. Ermağan & E. Eyüce Tepeciklioğlu (Ed.), *Dünya siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri: Süreç-kısıtlar-olası çözümler* (ss. [199–217]). Nobel Akademik Yayıncılık.

Back, I. (n.d.). *Israel-Africa relations: New challenges and opportunities*. Institut Montaigne. Retrieved from <https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/israel-africa-relations-new-challenges-and-opportunities> (09.05.2025).

Bahçecik, Ş. O. (2021). Turkey’s “Opening up to Africa”: From Idea to Full-Fledged Policy. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(Toplum&Siyaset), Article Toplum&Siyaset. <https://doi.org/10.18506/anemon.770432> (13.04.2025).

Bahçecik, Ş. O. (2021). Turkey's "Opening up to Africa": From idea to full-fledged policy / Türkiye'nin "Afrika Açılımı": Düşünceden olgunlaşmış politikaya. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*. Balcı, A. (2014). Post-Kolonyal Teori. In Ş. Kardaş & A. Balcı (Eds.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular* (ss. 309-323). Küre Yayınları.

Balcı, A. (2017). Realizm. In Ş. Kardaş & A. Balcı (Eds.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular* (ss. 119-146). İletişim Yayınları.

Baran, B. (t.y.). *Büyükelçinin mesajı*. T.C. Dışişleri Bakanlığı. <https://addisababa-be.mfa.gov.tr/Mission/Message> (13.05.2025).

Başer, H. (2020, Eylül 7). *Fas'taki Libya görüşmelerinde yeni bir Suheyrat anlaşması sağlanır mı?* Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fastaki-libya-gorushmelerinde-yeni-bir-suheyrat-anlasmasi-saglanir-mi/1965450> (28.05.2025).

Baykar. (2021, 24 Mayıs). Bayraktar TB2 SİHA'lar Avrupa Birliği semalarında uçacak! <https://www.baykartech.com/tr/press/bayraktar-tb2-sihalar-avrupa-birligi-semalarinda-u/> (03.05.2025).

Baykar. (2024, Nisan 24). *Baykar Genel Müdürü Haluk Bayraktar'a Burkina Faso'da devlet nişanı verildi*. <https://www.baykartech.com/tr/press/baykar-genel-muduru-haluk-bayraktara-burkina-fasoda-devlet-nisani-verildi/> (04.04.2025).

Baykar. (2024, Şubat 2). Dünya SİHA ihracat pazarının lideri Baykar 2024'te 1.8 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirdi. Baykar Teknoloji. <https://baykartech.com/tr/haberler/dunya-siha-ihracat-pazarinin-lideri-baykar-2024te-18-milyar-dolarlik-ihracat-gerceklestirdi/>

Baykar. (t.y.). *Bayraktar Akıncı*. Baykar Teknoloji. <https://baykartech.com/tr/uav/bayraktar-akinci/> (13.05.2025).

Baykar. (t.y.). *Bayraktar KIZILELMA*. Baykar Teknoloji. <https://baykartech.com/tr/uav/bayraktar-kizilelma/> (13.05.2025).

Bayram, M. (2014, Ocak). Türk dış politikasının dönüşüm sürecinde Afrika. *ResearchGate*. <https://www.researchgate.net/publication/297010423> (18.05.2025).

Bayram, M. (2019). Sudan: Yerel ve küresel boyutları ile Darfur sorunu. İ. Ermağan (Ed.), *Dünya siyasetinde Afrika I* (s. 175–185). Nobel Akademik

Yayıncılık.

BBC News. (2011, 28 Haziran). Uganda ve Burundi, İslamcılara karşı savaşmak için ABD insansız hava araçlarını alacak. <https://www.bbc.com/news/world-africa-13946702> (18.05.2025).

BBC Türkçe. (2017, Ekim 5). *Türkiye'nin Afrika açılımı: Hedef kıtada kalıcı olmak.* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41510485> (04.05.2025).

BBC Türkçe. (2018, Ocak 4). *Sevakin Adası: Türkiye'nin Sudan'daki askeri varlığı için bir adım mı?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42578774> (03.04.2025).

BBC Türkçe. (2024). *İnsansız hava araçları: Hangi ülke ne kadar İHA üretiyor ve ihraç ediyor?.* BBC. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cv2xnrryxnw0> (18.04..2025).

BC News. (2013, November 2). *Hakimullah Mehsud: Pakistani Taliban leader killed in drone*

Beale, J. (2014, Şubat 6). *Taranis: Drone that can think for itself unveiled.* BBC News. <https://www.bbc.com/news/uk-26046696> (04.05.2025).

Benjamin S. Lambeth'ın *ATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment*

Beyaz, Z. F. (2021, 20 Ekim). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Nijerya'yla askeri savunma ve güvenlik konularında iş birliğimizi güçlendiriyoruz. Anadolu Ajansı. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-nijeryayla-askeri-savunma-ve-guvenlik-konularinda-is-birligimizi-guclendiriyoruz/2397583> (13.04.2025).

Beyaz, Z. F., & Yıldızalp, M. (2024, December 11). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Somali ve Etiyopya arasında yeni bir başlangıcın ilk adımını attık.* Anadolu Ajansı. Retrieved May 17, 2025, from <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-somali-ve-etiyopya-arasinda-yeni-bir-baslangicin-ilk-adimini-attik/3421978> (02.05.2025).

Benabdallah, L. (2024, 6 Eylül). China's role in Africa's critical minerals landscape: Challenges and key opportunities. Africa Policy Institute. <https://afripoli.org/chinas-role-in-africas-critical-minerals-landscape-challenges->

[and-key-opportunities](#). (06.05.2025)

Bilal Ekşi. (2021, Aralık 7). THY, 128 ülke ve 333 destinasyona uçuş sağlamaktadır [LinkedIn gönderisi]. LinkedIn.
https://lt.linkedin.com/posts/bilaleksithy_thy-turkishairlines-activity-6878670753248686080-u4PG (02.05.2025).

Birleşmiş Milletler Türkiye. (2024, 22 Nisan). *TİKA, BM ve Afrika ülkelerinin diplomatları sürdürülebilir kalkınma iş birliğini görüştü.*
<https://turkiye.un.org/tr/290401-ti%CC%87ka-bm-ve-afrika-%C3%BClkelerinin-diplomatlar%C4%B1-s%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-kalk%C4%B1nma-i%CC%87%C5%9Fbirli%C4%9Fini-g%C3%B6r%C5%9Ft%C3%BC> (04.05.2025).

Blom, J. D. (2010). *Unmanned aerial systems: A historical perspective*. Fort Leavenworth, KS: Combat Studies Institute Press.

Bociaga, R. (2023, Mart). *China sends military drones to DRC amid fears of regional war*. The Diplomat. <https://thediplomat.com/2023/03/china-sends-military-drones-to-drc-amid-fears-of-regional-war/> (04.05.2025).

Borukhovich, K. [Kelly “KGB”]. (2019). *David’s wings: The strategic development of the Israeli Air Force* (Master’s thesis, Air University, School of Advanced Air and Space Studies, Maxwell AFB, AL).

Boyle, M. J. (2020). *The drone age: How drone technology will change war and peace*. Oxford University Press. <https://lccn.loc.gov/2019047302> (02.05.2025).

Boztaş, A. (2016). Güney Afrika Cumhuriyeti- Türkiye ilişkileri ve son dönem Türkiye- Güney Afrika iş birliğine öneriler. İ. Ermağan (Ed.), *Dünya siyasetinde Afrika 3* (ss. 470-477). Nobel Akademik Yayıncılık.

Buckley, John. (1999). *Air Power in the Age of Total War*. Indiana University Press.

Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Columbia University Press.

Campbell, M. (2024, 10 Eylül). *Drone Proliferation Dataset*. Center for a New American Security. <https://www.cnas.org/publications/reports/drone-proliferation-dataset>. (20.07.2025).

Canbaz, F. N. (2024). *Türkiye'nin Afrika'ya açılım politikası sonrası dönemde Türkiye-Afrika askeri ilişkileri* (Yüksek lisans tezi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Enstitüsü).

Canbaz, F. N. (2024, Kasım). *Türkiye'nin Afrika'ya açılım politikası sonrası dönemde Türkiye-Afrika askeri ilişkileri* (Yüksek lisans tezi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Enstitüsü).

Canlı, E. (2020, 30 Aralık). Türkiye'nin desteği 2020 yılında Libya'nın kaderini değiştirdi. Anadolu Ajansı. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-destegi-2020-yilinda-libyanin-kaderini-degistirdi/2093486> (25.04.2025).

Canlı, E. (2021, Ocak 14). Arap Baharı'nın ilk devriminin üzerinden 10 yıl geçti. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-baharinin-ilk-devriminin-uzerinden-10-yil-gecti/2109556> (12.05.2025).

Carlson, B. (2018, July 11). Nikola Tesla's third greatest invention: The first drone. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/berniecarlson/2018/07/11/nikola-teslas-third-greatest-invention-the-first-drone/> (02.04.2025).

Cingir, O. F. (2022, Kasım). *Soğuk Savaş dönemindeki çift kutuplu dünya'ya bir alternatif arayışı: Bağlantısızlar Hareketi, Bandung Konferansı ve Türk dış politikası*. Ankara Üniversitesi.

Cockburn, A. (2015). Kill chain: Drones and the rise of high-tech assassins. Verso.

Coskun, O., Spicer, J., & Toksabay, E. (2021, October 14). *Turkey expands armed drone sales to Ethiopia and Morocco – sources*. Reuters. Retrieved May 17, 2025, from <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-expands-armed-drone-sales-ethiopia-morocco-sources-2021-10-14/> (03.05.2025).

Crowley, M., Hassan, F., & Schmitt, E. (2020, January 2). *U.S. strike in Iraq kills Qassim Suleimani, commander of Iranian forces*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/01/02/world/middleeast/qassem-soleimani-iraq-iran-attack.html> (04.05.2025).

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2025, Nisan). *Türkiye, Afrika'daki*

etkisini genişletmek istiyor.
https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/turkiye-afrika-daki-etkisini-genisletmek-istiyor (13.05.2025).

Dassault Aviation. (n.d.). *Introduction – nEUROn*. Retrieved June 15, 2025, from <https://www.dassault-aviation.com/en/defense/neuron/introduction/> (03.05.2025).

Davies, S. E., Kamradt-Scott, A., & Rushton, S. (2015). *Disease Diplomacy: International Norms and Global Health Security*. Johns Hopkins University Press.

DefenceWeb. (2012, January 11). Ugandans train on Raven unmanned aerial vehicles. *DefenceWeb*. Retrieved from <https://www.defenceweb.co.za/aerospace/aerospace-aerospace/ugandans-train-on-raven-unmanned-aerial-vehicles/> (18.05.2025).

Demirtaş, T. (2023, 5 Ağustos). *Batı Afrika'nın stratejik çıkmazı: Nijer*. SETA. <https://www.setav.org/niger-air-base-201-askeri-ussu/bati-afrikanin-stratejik-cikmazi-nijer> (03.05.2025).

Demirtaş, T. (2024, Temmuz 6). *Sahel ile İlişkilerde Yeni Dönem: Türkiye-Nijer İlişkileri*. SETA. <https://www.setav.org/odak/sahel-ile-iliskilerde-yeni-donem-turkiye-nijer-iliskileri> (02.04.2025).

Department of Defense. (1996, November 6). *UAV annual report, FY 1996* (ADA321302). <https://handle.dtic.mil/100.2/ADA321302>

Devecioğlu, K. (2024, 25 Mayıs). Görüş - Türkiye-Afrika ilişkilerinde güçlenen bağlar. Anadolu Ajansı. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-turkiye-afrika-iliskilerinde-guclenen-baglar/3229988> (12.05.2025).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (n.d.). *Etiyopya'da Türk yatırımları 3 milyar dolara yaklaştı*. DEİK. Retrieved May 17, 2025, from <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-etiyopya-da-turk-yatirimlari-3-milyar-dolara-yaklasti> (03.05.2025).

Dışişleri Bakanlığı. (1965). *Dışişleri Bülteni* (Sayı 40–41)

Doğan, Ö. F. (2021, 23 Aralık). Görüş- 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nin ardından. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-3-turkiye-afrika>

[ortaklik-zirvesinin-ardindan/2455641](https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-3-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesinin-ardindan/2455641) (03.05.2025).

Doğan, Ö. F. (2021, Aralık 23). *Görüş- 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nin ardından*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-3-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesinin-ardindan/2455641> (13.05.2025).

Drezner, J. A., & Leonard, R. S. (2002). *Global Hawk and DarkStar: Flight test in the HAE UAV ACTD program* (Vol. 2). Santa Monica, CA: RAND.

Düz, S. (2020). *Türkiye'nin gökyüzündeki yeni gücü: İHA'lar* (SETA Analiz No. 336). SETA Yayınları.

Dyer, G. (2013, October 9). *US drone lobby's power points to revived military-industrial complex*. Financial Times. Retrieved from <https://www.ft.com/content/12ae6c96-0f2a-11e3-8e58-00144feabdc0> (03.05.2025).

Ekşi, M. (2025, Haziran 4). *Ukrayna'nın Rusya'ya İHA saldırısı, Rusya-Ukrayna Savaşı'nda yeni aşama mı?* Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ukrayna-nin-rusya-ya-ih-saldirisi-rusya-ukrayna-savasinda-yeni-asama-mi/3588609>

Eldeen, M. K. (2024, Haziran 12). *Türkiye ve Sudan ilişkilerini yeniden okumak*. Türkiye Araştırmaları. <https://www.turkiyearastirmalari.org/2024/06/12/yayinlar/analiz/turkiye-ve-sudan-iliskilerini-yeniden-okumak/> (03.05.2025).

Embassy of Israel in Bratislava. (n.d.). *Israel among the nations: Africa*. Retrieved from <https://embassies.gov.il/bratislava-en/AboutIsrael/AmongtheNations/Pages/ISRAEL%20AMONG%20THE%20NATIONS-%20Africa.aspx> (02.04.2025).

Erhan, Ç., & Kürkçüoğlu, Ö. (2013). Orta Doğu'yla ilişkiler. In B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar (1980–2011)* (14. baskı, ss. 551–587). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Ermağan, İ., & Eyirce Tepeciklioğlu, E. (Ed.). (2021). *Dünya siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri: Süreç-kısıtlar-olası çözümler*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Ersoy, E. (2021). Realizm. In R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (pp. 165-195). İletişim Yayıncılık.

Euronews. (2019, Aralık 25). Tunus Cumhurbaşkanı Kays Said: Türkiye-Libya mutabakatı sadece iki ülkeyi ilgilendirir. <https://tr.euronews.com/2019/12/25/tunus-cumhurbaskan-kays-said-turkiye-libya-mutabakat-sadece-iki-ulkeyi-ilgilendirir> (13.05.2025).

Euronews. (2021, December 22). Reuters: ABD, Türkiye'nin Etiyopya'ya silahlı insansız hava aracı satışından rahatsız. Retrieved May 18, 2025, from <https://tr.euronews.com/2021/12/22/reuters-abd-turkiye-nin-etiyopya-ya-silahl-insans-z-hava-arac-sat-s-ndan-rahats-z> (13.05.2025).

Fırat, M., & Kürkçüoğlu, Ö. (2001). Türkiye'nin Ortadoğu politikası. In B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt 1: 1919–1980)* (ss. 682–727). İletişim Yayınları.

France 24. (2024, Nisan 20). US agrees to withdraw troops from key drone base in Niger. <https://www.france24.com/en/africa/20240420-us-agrees-to-withdraw-troops-from-key-drone-base-in-niger> (03.05.2025).

Franke, U. (2018). The unmanned revolution: how drones are revolutionising warfare [PhD thesis]. University of Oxford.

George, M., Djokic, K., Hussain, Z., Wezeman, P. D., & Wezeman, S. T. (2024). *Trends in international arms transfers, 2024*. Stockholm International Peace Research Institute.

George, M., Djokic, K., Hussain, Z., Wezeman, P. D., & Wezeman, S. T. (2025, March). *Trends in international arms transfers, 2024* (SIPRI Fact Sheet). Stockholm International Peace Research Institute. https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-03/fs_2503_at_2024_0.pdf (27.05.2025).

GlobalSecurity.org. (2018). *Tu-123 Yastreb*. Erişim tarihi: 15 Haziran 2025, <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/tu-123.htm> (27.05.2025).

Goff, S. (2021, October 14). Turkey expands drone sales to Morocco and Ethiopia amid regional tensions. *Morocco World News*. Retrieved from

<https://www.moroccoworldnews.com/2021/10/54036/turkey-expands-drone-sales-to-morocco-and-ethiopia-amid-regional-tensions/> (08.04.2025).

Guilbert, K. (2025, 2 Ocak). Fildişi Sahili, Fransız askerlerinin ülkeden çekileceğini duyurdu. Euronews Türkçe.

https://tr.euronews.com/2025/01/02/fildisi-sahili-fransiz-asgerlerinin-ulmeden-cekilecegini-duyurdu?utm_. (20.07.2025).

Güldaş, M. Y. (2024, Ju.ne 15). *Türk yatırımcıların "Afrika'nın yükselen yıldızı Etiyopya"ya yatırım ilgisi*. Anadolu Ajansı. Retrieved May 17, 2025, from <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turk-yatirimcilarin-afrikanin-yukselen-yildizi-etiyopyaya-yatirim- ilgisi/3250587> (08.04.2025)

Gümrükçüoğlu, H. A. (2017, Ağustos 17). Afrika'da neo-kolonyalizme karşı Türkiye soluğu. AFAM – Afrika Araştırmacıları Derneği. <https://afam.org.tr/afrikada-neo-kolonyalizme-karsi-turkiye-solugu/> (12.05.2025).

Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (5. baskı). Alfred A. Knopf, Inc., New York, 1973.

Hazar, N. (2016). *Türkiye-Afrika ilişkileri: Türkiye'nin dost kıtaya açılım stratejisi* (Gözden geçirilmiş 3. baskı). Akçağ Yayınları.

Hazar, N. (2019). Türkiye-Afrika siyasal ilişkileri: Geçmişten bugüne. İ. Ermağan (Ed.), *Dünya siyasetinde Afrika 1* (2. bs., ss. 379–425). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Heywood, A. (2015). Siyaset (B. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, A. Yayla, U. C. Karaca & H. Y. Başdemir, Çev.). Adres Yayınları. (Orijinal eser 1997 yılında yayımlanmıştır)

Hourel, K., & Dwoskin, E. (2025, March 7). *A Turkish arms firm helped fuel Sudan's brutal civil war, records show*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/world/2025/03/07/sudan-war-turkey-baykar-rsf-saf/> (13.05.2025).

<https://www.history.navy.mil/content/history/nhhc/research/archives/Collections/command-operations-reports/aviation-commands/vc-composite-squadrons/vc-6.html>) (27.05.2025).

Hussain, Z., & Tartir, A. (2025, April 10). *Recent trends in international arms*

transfers in the Middle East and North Africa. Stockholm International Peace Research Institute. <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2025/recent-trends-international-arms-transfers-middle-east-and-north-africa> (02.04.2025).

Imperial War Museums. (t.y.). A brief history of drones. <https://www.iwm.org.uk/history/a-brief-history-of-drones> (02.04.2025).

International Crisis Group. (2023, December 19). *Türkiye's growing drone exports*. International Crisis Group. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkiye/turkiyes-growing-drone-exports> (28.04.2025).

International Crisis Group. (2024, November 29). *Managing tensions between Algeria and Mortoca* (Middle East and North Africa Report No. 247). <https://www.crisisgroup.org> (03.05.2025).

International Trade Administration. (n.d.). *Unmanned aircraft systems*. U.S. Department of Commerce. Retrieved from <https://www.trade.gov/unmanned-aircraft-systems> (27.05.2025).

İletişim Başkanlığı. (2022, Mayıs 16). *Türkiye ile Cezayir arasında 12 anlaşma imzalandı*. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiye-ile-cezayir-arasinda-12-anlasma-imzalandi> (12.05.2025).

İletişim Başkanlığı. (2023, Kasım 2023). *Türk dronlarının küresel satışlarında artış*. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/turk-dronlarinin-kuresel-satislarinda-artis (03.05.2025).

İletişim Başkanlığı. (2023, Kasım 21). *Türkiye ile Cezayir arasında 15 anlaşma imzalandı*. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiye-ile-cezayir-arasinda-15-anlasma-imzalandi> (08.04.2025)

İncekaya, G. (2024, Kasım 20). *Uzmanlara göre, Türkiye Nijer'in gelişmesine olumlu katkı sağlıyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/uzmanlara-gore-turkiye-nijerin-gelismesine-olumlu-katki-sagliyor/3398592> (13.05.2025).

İNSAMER. (t.y.). *Ülke profili: Cezayir*. <https://www.insamer.com/tr/ulke->

[profili-cezayir/](#) (08.04.2025)

Organisation internationale de la Francophonie. (2024, Kasım). Liste des 93 États et gouvernements de l'OIF. Retrieved July 19, 2025, https://www.francophonie.org/sites/default/files/202411/Liste_93_Etats_et_gouvernements_OIF.pdf. (05.05.2025).

Kohnert, D. (2022). Francophonie in sub-Saharan Africa: Post-colonial dependence or self-determination? Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7408969>. (01.05.2025).

Kadercan, B. (2014). Güç. In Ş. Kardaş & A. Balcı (Eds.), *Uluslararası ilişkilerle giriş: Tarih, teori, kavram ve konular* (ss. 311–322). Küre Yayınları.

Kania, E. (2019). *The PLA's unmanned aerial systems: New capabilities for a "new era" of Chinese military power*. China Aerospace Studies Institute.

Kaplan, E., & Tosun, M. (2021, Ekim 19). *Cumhurbaşkanı Erdoğan, Togo'da uç Afrika ülkesinin liderleriyle bir araya geldi*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-togoda-uc-afrika-ulkesinin-liderleriyle-bir-araya-geldi/2396943> (08.04.2025).

Karaağaç, C. (2016). *Geleceğin Hava Kuvvetleri: 2016-2050 Sektör Değerlendirme Raporu*. Savunma Teknolojileri Mühendislik (STM).

Karaağaç, C. (2016). *Geleceğin Hava Kuvvetleri: 2016-2050 Sektör Değerlendirme Raporu*, Savunma Teknolojileri Mühendislik (STM).

Kardaş, T., & Erdağ, R. (2019). Postyapısalcılık ve uluslararası ilişkiler. In R. Gözen (Ed.), *Uluslararası ilişkiler teorileri* (ss. 415–440). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kavak, G., Aydemir, M., & Aşkın, E. B. (2022, Şubat 6). *Afrika Birliği, İsrail'in gözlemci üyeliğine ilişkin kesin kararı gelecek yıla erteledi*. Anadolu Ajansı. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrika-birligi-israilin-gozlemci-uyeligine-iliskin-kesin-karari-gelecek-yila-erteledi/2495531>

Kavas, A. (2005). Türkiye- Libya ilişkileri. TASAM, Stratejik Öngörü, 6, 46–56.

Kavas, A. (2018, Aralık 17). *Madalyonun öteki yüzü: Afrika'da ABD'nin askeri varlığı*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz->

[haber/madalyonun-oteki-yuzu-afrika-da-abd-nin-askeri-varligi/1341059](https://haber.madalyonun-oteki-yuzu-afrika-da-abd-nin-askeri-varligi/1341059)

Kaynak, Ü. (2021). *Türk havacılık sanayiinde modern döneme geçişin öncü uçak prototipleri* (1). STRASAM. <https://strasam.org/savunma/havacilik-ve-uzay-sanayii/turk-havacilik-sanayiinde-modern-doneme-gecisin-ocnu-ucak-prototipleri-1-297> (08.04.2025).

Kökçam, S. (2023, 25 Ocak). *Türkiye'nin desteği Somali'de dengeleri değiştirdi mi?* TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiyenin-destegi-somalide-dengeleri-degistirdi-mi-740859.html> (13.05.2025).

Kulkarni, P. (2025, January 11). *A new military strategy of French neo-colonialism in Africa: Reorganizing under the cover retreat*. Peoples Dispatch. <https://peoplesdispatch.org/2025/01/11/a-new-military-strategy-of-french-neo-colonialism-in-africa-reorganizing-under-the-cover-retreat/> (08.04.2025).

Kuoman, A. (2024, Ekim 8). “Djibouti: The tiny valuable nation hosting the world’s military giants”. *University of Navarra Global Affairs*. <https://www.unav.edu/web/global-affairs/djibouti-the-tiny-valuable-nation-hosting-the-world-s-military-giants>. (06.05.2025).

Kutlu, D. (2021). Türkiye-Kenya ilişkileri. İ. Ermağan & E. Eyrice Tepeciklioğlu (Eds.), *Dünya siyasetinde Afrika 7: Türkiye’nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri: Süreç – kısıtlar – olası çözümler* (ss. 535–556). Nobel Akademik Yayıncılık.

Kurt, V., & Yiğit, M. (2024). *Türk savunma sanayiinin gelişimi: Siyasal ve bürokratik arka plan*. Türkiye Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Kuşoğlu, L., Ünalp, R., & Çalışkan, A. (2013). *Tarih boyunca Türkiye - Tunus ilişkileri*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, ATASE Yayınları.

Lambeth, B. S. (2001). *NATO’s air war for Kosovo: A strategic and operational assessment*. RAND Corporatio

Langan, M. (2017). “Virtuous power Turkey in Sub Saharan Africa: The ‘Neo Ottoman’ challenge to the European Union”. *Third World Quarterly*, s.1399-1414.

Le Desk. (2025, April 30). À Rabat, clap de fin pour le projet « Accélérateur

de l'Efficacité Énergétique dans l'Industrie au Maroc ». *Le Desk*. Retrieved from <https://ledes.ma/2025/04/30/a-rabat-clap-de-fin-pour-le-projet-accelerateur-de-lefficacite-energetique-dans-lindustrie-au-maroc/> (08.04.2025).

Lerman, E., & Kerouad, N. (2024, Ağıustos). *The Moroccan-Israeli relationship: New horizons and the prospects of cooperation in Africa*. The Israel Africa Relations Institute & The Jerusalem Institute for Strategy and Security.

Liam, D. (2024, March 22). *Algeria enhances aerial capabilities with advanced WJ-700 Falcon UAVs*. Military Africa. <https://www.military.africa/2024/03/algeria-enhances-aerial-capabilities-with-advanced-wj-700-falcon-uavs/>

Liam, D. (2025, 11 Mart). *Morocco acquires 001K "Scorpion" drone from China*. Military Africa. <https://www.military.africa/2025/03/morocco-acquires-001k-scorpion-drone-from-china/> (03.05.2025)

Liang, X., Tian, N., Lopes da Silva, D., Scarazzato, L., Karim, Z., & Guiberteau Ricard, J. (2025, April). *Trends in world military expenditure, 2024* (SIPRI Fact Sheet). Stockholm International Peace Research Institute. <https://www.sipri.org> (13.05.2025)

Lionel, E. (2022, August 31). *Togo acquires Bayraktar TB2 drone*. Military Africa. <https://www.military.africa/2022/08/togo-acquires-bayraktar-tb2-drone/> (13.05.2025)

Lionel, E. (2022, May 25). *Turkey delivers six Bayraktar TB2 drones to Niger*. Military Africa. <https://www.military.africa/2022/05/turkey-delivers-six-bayraktar-tb2-drone-to-niger/> (03.05.2025)

Lionel, E. (2022, Nisan 21). *Bayraktar TB2 or Akinci? Turkey train Nigeria's drone pilots ahead of delivery*. Military Africa. <https://www.military.africa/2022/04/bayraktar-tb2-or-akinci-turkey-train-nigerias-drone-pilots-ahead-of-delivery/> (03.05.2025)

Lionel, E. (2024, December 2). *Mali acquired Akinci drone, after Bayraktar TB2*. Military Africa. <https://www.military.africa/2024/12/mali-acquired-akinci-drone-after-bayraktar-tb2/> (13.05.2025)

Medet, H. İ. (2022, Kasım 21). Eski Fransız sömürgesi Afrika ülkeleri,

anlaşmalarla yeni sömürgeciliğe başkaldırıyor. *Anadolu Ajansı*.
<https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/eki-fransiz-somurgesi-afrika-ulkeleri-anlasmalarla-yeni-somurgecili%C4%9Fe-baskaldiriyor/1815282>
(13.05.2025)

Middle East Monitor. (2014, May 11). *US refuses to sell drones to Algeria*. Retrieved from <https://www.middleeastmonitor.com/20140511-us-refuses-to-sell-drones-to-algeria/> (18.03.2025).

Middle East Monitor. (2017, Aralık 5). *South Sudan spends millions on Israel security devices*. <https://www.middleeastmonitor.com/20171205-south-sudan-spends-millions-on-israel-security-devices/> (03.05.2025)

Military Africa. (2022, Eylül 26). *Nigeria acquiring Bayraktar TB2 drone and not Akinci*. <https://www.military.africa/2022/09/nigeria-acquiring-bayraktar-tb2-drone-and-not-akinci/> (03.05.2025)

Milli İstihbarat Akademisi. (2024, Kasım). *Türkiye-Nijer ilişkileri: Osmanlı Türkiye'si'nin mirası ve gelecek perspektifleri* [Rapor]. Milli İstihbarat Akademisi.

Millî Savunma Bakanlığı. (2024, 8 Şubat). Millî Savunma Bakanı Yaşar Güler ile Somali Savunma Bakanı Abdulkadir Muhammed Nur Savunma ve Ekonomik İş Birliği Çerçeve Anlaşması'nı imzaladı.
<https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/a0ff1d9e46d64eeea2a61c4ef2ea83da>
(03.05.2025)

Mohamedou, K. (2024). The Wagner Group, Russia's foreign policy and sub-Saharan Africa (Geneva Paper 32/24). Geneva Centre for Security Policy.

Mukhtar, I. A., & Ahmed, M. S. (2021). Türkiye-Somali askerî ortaklığı: Zorluklar ve fırsatlar. In M. Köse (Ed.), *Dönüşümün on yılı: Türkiye ve Somali'nin çok katmanlı ilişkilerinin ihyası* (ss. 42–58). Afrika Vakfı Yayınları.

Nada, G. (2024, 20 Kasım). Explainer: Iran's drone exports worldwide. *The Iran Primer*.

National Museum of the U.S. Air Force. (t.y.). Kettering Aerial Torpedo "Bug". <https://www.nationalmuseum.af.mil/Visit/Museum-Exhibits/FactSheets/Display/Article/198095/kettering-aerial-torpedo-bug/> (18.03.2025).

Northrop Grumman. (t.y.). X-47B UCAS. Northrop Grumman.

<https://www.northropgrumman.com/what-we-do/air/x-47b-ucas> (13.05.2025).

Oğurlu, E. (2021). Türkiye-Mozambik ilişkileri. İ. Ermağan & E. Eyrice Tepeciklioğlu (Eds.), *Dünya siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri: Süreç-kısıtlar-olası çözümler* (ss. 373–394). Nobel Akademik Yayıncılık.

Oğultürk, Mehmet Cem. “Türkiye-Botsvana İlişkileri.” *Dünya Siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika Ülkeleri ile İlişkileri: Süreç-Kısıtlar-Olası Çözümler*, editörler İsmail Ermağan ve Elem Eyrice Tepeciklioğlu, Nobel Akademik Yayıncılık. 2021, s. 107-128.

Orallı, L. E., & Sayar, M. B. (2023). Çin'in Afrika açılımı ve Afrika kıtasının Çin için stratejik önemi. *İmgelem*, 7(12), 47–72.

Oran, B. (2001). 1960–1980: Görelî özerklik- 3. In B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt I: 1919–1980) (ss. 655–680). İletişim Yayınları.

Oran, B. (Ed.). (2013). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt III: 2001-2012) (1. basım). İletişim Yayınları.

Oruç, A. (2022). Türkiye'nin Afrika stratejisinin dış ekonomik ilişkiler bağlamında değerlendirilmesi ve öneriler (Uzmanlık Tezi). T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İSEDAK ve Uluslararası Kalkınma İş Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara.

Öter, E. E. (2022, Temmuz 18). *Bağımsızlıktan Günümüze Tunus'un Demokratikleşme Serüveni*. İNSAMER.

<https://www.insamer.com/tr/bagimsizliktan-gunumuze-tunusun-demokratiklesme-seruveni.html> (13.05.2025)

Özdağ, A. (2017). Doğu Afrika'da İngiliz Emperyalizmi: İngiltere'nin Sudan'ı İşgali 1896-1898. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (42), 117-148.

Özdemir, M. (2022). Türkiye-Mali ilişkileri. İ. Ermağan & E. E. Tepeciklioğlu (Eds.), *Dünya siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri: Süreç-*

kısıtlar–olası çözümler (ss. 525–542). Nobel Akademik Yayıncılık.

Özdemir, Ö. (2020, 14 Ekim). İHA ve SİHA üretiminde Türkiye dünyada yükselen bir güç mü? *BBC Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54533620> (03.06.2025)

Özel, Y. (2018). *Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 2005-2015 yılları arasında karşılaştırmalı Afrika politikaları* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özgen, c. (2021). 44 Günün Ardından: 2020 Karabağ Savaşı'nın Askeri Açıdan Analizi. *Giresun üniversitesi iktisadi ve idari bilimler dergisi*, 7(1), 104-123. <https://doi.org/10.46849/guiibd.849560> (08.04.2025)

Özkan, A. (2021). Türkiye-Libya ilişkileri. İ. Ermağan & E. Eyirce Tepeciklioğlu (Eds.), *Dünya siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri: Süreç - kısıtlar - olası çözümler* (s. 243–260). Nobel Akademik Yayıncılık.

Özlük, E., & Mahamat, S. A. (2024). *Türkiye'nin Sahel Bölgesine Yönelik Askeri İlginin Nedenleri ve Geleceği*.

Pakın Albayrakoglu, E. (2021). Türkiye-Cezayir ilişkileri. İ. Ermağan & E. E. Tepeciklioğlu (Eds.), *Dünya siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri – Süreç, kısıtlar, olası çözümler* (s. 115–134). Nobel Akademik Yayıncılık.

Palabıyık, M. S. (2019). İngiliz okulu. In R. Gözen (Ed.), *Uluslararası ilişkiler teorileri* (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. basım, ss. 225-263). İletişim Yayınları.

Palik, M., & Nagy, M. (2019). Brief history of UAV development. *Repüléstudományi Közlemények*. <https://doi.org/10.32560/rk.2019.1.13>

Rasheed, Z. (2023, January 24). *How China became the world's leading exporter of combat drones*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2023/1/24/how-china-became-the-worlds-leading-exporter-of-combat-drones> (13.05.2025)

Renahan, E. J., Jr. (2002). *The Kennedys at war: 1937-1945*. Doubleday.

Reuters. (2021, November 10). Turkey's Bayraktar TB2 combat drones sales. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-bayraktar-tb2-combat-drones-sales-2021-11-10/> (03.06.2025)

Rich, B. R., & Janos, L. (1994). *Skunk works: A personal memoir of my years at Lockheed*. Little, Brown and Company.

Rodman, D. (2013). *Shield of Zion: The Israel Air Force in the Arab-Israeli Conflict, 1948-2012*. Routledge.

Rodman, D. (2013). Unmanned aerial vehicles in the service of the Israel Air Force: “They will soar on wings like eagles.” *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, 17(1). <https://www.proquest.com/docview/816226210> (08.04.2025)

Rogers, A., & Hill, J. (2014). *Unmanned: Drone Warfare and Global Security*. Pluto Press

Rood, G. (2020). The Royal Aircraft Establishment Farnborough: 100 years of innovative research, development and application (Paper 2020/04). *Journal of Aeronautical History*.

Roosevelt, A. (2006, Haziran 23). Army Shadow UAS passes 100,000 flight hours. *Defense Daily*.

Roussy, C. (2025, Nisan 3). “The OIF in the Face of Mali, Niger and Burkina Faso’s Withdrawal: A Challenge to the Established International Order?”. IRIS. Retrieved July 20, 2025, <https://www.iris-france.org/en/111856/>. (06.05.2025).

Sanders, G., Butchart, R., Price, A., Steinberg, D., & Holderness, A. (2023). *Rising demand and proliferating supply of military UAS: Exploring demand from new UAS importers and options for U.S. security cooperation and industrial base policy*. Center for Strategic and International Studies (CSIS). Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/rising-demand-and-proliferating-supply-military-uas> (03.06.2025)

Sebban-Bécache, A.-S., & Seroussi, S. (2024). *Why Israel’s ties with Africa will survive the war in Gaza*. Atlantic Council. Retrieved from <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/africasource/why-israels-ties-with-africa-will-survive-the-war-in-gaza/> (13.05.2025)

Skinner, C. (2019, November). *Israel's drone wars: An update – ‘Precise’ strikes: Fractured bodies, fractured lives*. Drone Wars UK.

Sloggett, D. (2014). *Drone warfare: The development of unmanned aerial*

conflict. Pen and Sword Aviation.

Soylu, R. (2022, Ekim 19). *Algeria nears deal with Turkey to buy Anka drones*. Middle East Eye. <https://www.middleeasteye.net/news/algeria-turkey-anka-drones-nears-deal> (08.04.2025)

Spicer, J., Paravicini, G., & Coskun, O. (2021, Aralık 22). *Exclusive: U.S. concerned over Turkey's drone sales to conflict-hit Ethiopia*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/africa/exclusive-us-concerned-over-turkeys-drone-sales-conflict-hit-ethiopia-2021-12-22/> (08.04.2025)

Sputnik Türkiye. (2018, Mart 2). *Erdoğan Mali'de: 2 bin 348 teröristi etkisiz hale getirdik*. <https://tr.sputniknews.com/20180302/erdogan-mali-aciklama-1032478494.html> (13.05.2025)

Stockholm International Peace Research Institute. (2024). *SIPRI Military Expenditure Database*. Retrieved June 9, 2025, from <https://www.sipri.org/databases/milex> (08.04.2025)

Stockholm International Peace Research Institute. (2024). *SIPRI top 100 arms-producing and military services companies, 2022*. Retrieved from <https://www.sipri.org/visualizations/2024/sipri-top-100-arms-producing-and-military-services-companies-world-2022> (08.04.2025)

Stone, M., & Zengerle, P. (2020, December 10). *Exclusive: U.S. nears sale of four sophisticated drones to Morocco - sources*. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/world/exclusive-us-nears-sale-of-four-sophisticated-drones-to-morocco-sources-idUSKBN28K2R3/> (03.06.2025)

Stratejik Araştırmalar Merkezi [SAM]. (t.y.). *Afrika açılımı ve ortaklık politikamız*. Erişim adresi: <https://www.sam.gov.tr/bilgi-notlari/afrika-acilimi-ve-ortaklik-politikamiz-0> (03.06.2025)

Strobel, W. (2015, October 14). *Obama sends U.S. troops, drones to Cameroon in anti-Boko Haram fight*. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/world/obama-sends-us-troops-drones-to-cameroon-in-anti-boko-haram-fight-idUSKCN0S823F> (08.04.2025)

Şahin, A. (2023, Şubat 25). *TUSAŞ'a 3 ülkeden 24 adet ANKA SİHA siparişi*. SavunmaSanayiST. <https://www.savunmasanayist.com/tusasa-3-ulkeden-24-adet->

[anka-siha-siparisi/](#) (13.05.2025)

Şahin, G. (2021). Türkiye-Somali ilişkileri. İ. Ermağan & E. E. Tepeciklioğlu (Ed.), *Dünya siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri: Süreç–Kısıtlar–Olası Çözümler* (s. 283–305). Nobel Yayıncı

Şeker, B. Ş. (2025, Şubat). Türkiye–Morocco relations and the dynamic actions taken by both sides to address emerging issues. *The Journal of Social Science*. <https://www.researchgate.net/publication/38931876512> (12.05.2025)

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2021, 18 Aralık). *Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi Bildirisi: Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık* (16–18 Aralık 2021, İstanbul). <https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-12-18-afrikazirve-bildiri.pdf> (03.06.2025).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Türkiye - Mozambik Federal Cumhuriyeti siyasi ilişkileri. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-mozambik-federal-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa> . (06.05.2025).

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (t.y.). *Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri*. https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/gorev_yetki/ 04.04.2025)

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2020, 19 Ağustos). *No: 177, 19 Ağustos 2020, Mali'deki Askeri Darbe Hk.* https://www.mfa.gov.tr/no_-177_-mali-deki-askeri-darbe-hk.tr.mfaDışişleri_Bakanlığı+3yenipazar-bk.mfa.gov.tr+3hargeysa-bk.mfa.gov.tr+3 04.04.2025)

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2024, 21 Kasım). Fildişi Sahili: Ülke Sunumu. https://ticaret.gov.tr/data/646cc9a813b876a77cac9b1e/Fildisi_Sahili_Ulke_Sunumu_21_11_2024.pdf. (06.05.2025).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (n.d.). Türkiye–Fildişi Sahili İlişkileri., <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-fildisi-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (20.07.2025).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2024, December 11). *Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti ve Somali Federal Cumhuriyeti'nin Ankara Bildirisi*. Retrieved May 17, 2025, from <https://www.mfa.gov.tr/etiopya-federal-demokratik-cumhuriyeti-ve-somali-federal-cumhuriyeti-nin-ankara-bildirisi.tr.mfa> (03.06.2025)

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2025, February 18). *Sayın Bakanımızın Ankara Bildirisi kapsamında Etiyopya ve Somali arasındaki teknik müzakerelerin ilkine*

katılımı (18.02.2025). Retrieved May 17, 2025, from <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-ankara-bildirisi-kapsaminda-etiyopya-ve-somali-arasindaki-teknik-muzakerelerin-ilkine-katilimi-18-02-2025.tr.mfa> (27.04.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (n.d.). *Türkiye-Sudan siyasi ilişkileri*. Retrieved May 18, 2025, from <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-sudan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (18.04.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye - Nijer Cumhuriyeti siyasi ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijer-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Afrika ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (12.05.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Afrika ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (28.05.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Burkina Faso siyasi ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-burkina-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (03.06.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Etiyopya siyasi ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-etiyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (03.06.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Mali siyasi ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-mali-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (04.04.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Nijerya Cumhuriyeti siyasi ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijerya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (04.04.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Somali siyasi ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-somali-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (04.04.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Togo siyasi ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-togo-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (03.06.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Tunus siyasi ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-tunus-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (27.04.2025)

T.C. İletişim Başkanlığı. (n.d.). *Türkiye, Etiyopya ve Somali arasındaki gerginliği azaltmak için yeni tur görüşmelere ev sahipliği yaptı*. Retrieved May 17, 2025, from <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis-basinda-turkiye-detay/turkiye->

[etiyyopya-ve-somali-arasindaki-gerginligi-azaltmak-icin-yeni-tur-gorusmelere-ev-sahipligi-yapti](#) (18.04.2025)

T.C. Millî Savunma Bakanlığı. (2021, Temmuz 10). *Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, Togo Savunma Bakanı ile bir araya geldi.* <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1072021-18748> (12.05.2025)

T.C. Millî Savunma Bakanlığı. (t.y.). *Nijer ile Askerî Eğitim, İş Birliği ve Danışmanlık Anlaşması* [PDF]. <https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/Nijer%20ASE%C4%B0%C5%9E.pdf> (03.05.2025)

T.C. Millî Savunma Bakanlığı. (t.y.). *Yurt dışındaki askerî ataşelikler.* <https://www.msb.gov.tr/SavunmaGuvencik/icerik/yurt-disindaki-asker-ataselikler>

T.C. Resmî Gazete. (2020, 10 Aralık). *Kamu İhale Kurulu Üyeliğine Seçme Kararı* (Sayı: 31330). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/12/20201210-5.pdf> (28.05.2025)

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024, Haziran 5). *Ticaret Bakanı Bolat Türkiye-Tunus Yatırım ve İş Forumu'nda konuştu.* <https://ticaret.gov.tr/haberler/ticaret-bakani-bolat-turkiye-tunus-yatirim-ve-is-forumunda-konustu> (04.04.2025)

T.C. Tunus Büyükelçiliği. (2021, 9 Mart). *Türkiye-Tunus siyasi ilişkileri.* T.C. Dışişleri Bakanlığı. <https://tunis-be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/382266> (27.03.2025).

Tepeciklioğlu, Ali Onur. “Türkiye-Güney Afrika Cumhuriyeti İlişkileri.” *Dünya Siyasetinde Afrika 7: Türkiye’nin Afrika Ülkeleri ile İlişkileri: Süreç–Kısıtlar–Olası Çözümler*, editörler İsmail Ermağan ve Elem Eyryce Tepeciklioğlu, Nobel Akademik Yayıncılık, 2021, s. 153-175.

The Commonwealth. (n.d.). Our member countries. The Commonwealth. Retrieved July 19, 2025, <https://thecommonwealth.org/our-member-countries> (01.05.2025).

Times of Israel. (2017). *Broke South Sudan spends millions on Israeli surveillance drones.* <https://www.timesofisrael.com/broke-south-sudan-spends-millions-on-israeli-surveillance-drones/> (04.04.2025)

Trevithick, J., & Rogoway, T. (2019, December 1). *The United States sold Egypt this unique stealth recon drone called Scarab in the 1980s*. The War Zone. Retrieved from <https://www.twz.com/24966/the-united-states-sold-egypt-this-unique-stealth-recon-drone-called-scarab-in-the-1980s> (04.04.2025)

TRT Haber. (2020, 24 Aralık). *Savunma sanayiinden Tunus'a 150 milyon dolarlık ihracat*. TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/savunma-sanayiinden-tunusa-150-milyon-dolarlik-ihracat-540752.html> (02.05.2025)

TRT Haber. (2023, Mart 31). TRT'den dev adım: TRT Afrika açıldı. <https://www.trthaber.com/trtden-haberler/trtden-dev-adim-trt-afrika-acildi-761.html> (01.03.2025)

TRT Haber. (2024, 28 Ekim). "Doğa harikası Ayder'in güzelliğine güzellik kattık". TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/doga-harikasi-ayderin-guzelligine-guzellik-kattik-884808.html> (04.04.2025)

Turak, N. (2019, February 21). *Pentagon is scrambling as China 'sells the hell out of' armed drones to US allies*. CNBC. Retrieved from <https://www.cnbc.com/2019/02/21/pentagon-is-scrambling-as-china-sells-the-hell-out-of-armed-drones-to-americas-allies.html> (17.04.2025)

Turhan, Y. (2023, Ekim). Cumhuriyetin 100. yılında Türkiye–Afrika ilişkileri. *ResearchGate*. <https://www.researchgate.net/publication/375027418> (17.04.2025)

TUSAŞ- Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (2022). (Sınırları Aşmak İnsansız Hava Aracı Anka ve Ailesinin Hikayesi). Levent Ofset Basım ve Ambalaj San. Tic. A.Ş.

TUSAŞ. (t.y.). *ANKA-S Projesi*. <https://www.tusas.com/medya-merkezi/haberler/anka-s-projesi> (04.04.2025)

TUSAŞ. (t.y.). *ŞİMŞEK*. <https://www.tusas.com/urunler/iha/hedef-ucak-sistemleri/simsek> (01.03.2025)

Türk Hava Kurumu. (t.y.). *İHA*. Türk Hava Kurumu. <https://www.thk.org.tr/iha#:~:text=1993%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20Almanya%20taraf%C4%B1ndan%205,1998%20d%C3%B6neminde%20aktif%20g%C3%B6revde%20kullan%C4%B1m%C4%B1%C5%9Flard%C4%B1r> (17.04.2025)

Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı [TİKA]. (2022, Kasım 10).

Afrika’da sürdürülebilir kalkınma iş birliklerinin öncüsü:

TİKA.

[https://tika.gov.tr/detail-](https://tika.gov.tr/detail-afrikada_surdurulebilir_kalkinma_is_birliklerinin_ancusu_tika)

[afrikada_surdurulebilir kalkinma is birliklerinin ancusu tika](https://tika.gov.tr/detail-afrikada_surdurulebilir_kalkinma_is_birliklerinin_ancusu_tika) (17.04.2025)

Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2018, Mayıs 1). *TİKA, Sevakın Adası’ndaki ilk çalışmalarını tamamladı.* https://tika.gov.tr/detail-tika_sevakin_adasi_ndaki_ilk_calismalarini_tamamladi/ (17.04.2025)

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2004). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında askeri alanda iş birliği anlaşması* (Kanun No. 5169). https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc088/kanuntbmmc088/kanuntbm (20.05.2025)

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2022, 1 Temmuz). Dışışleri Komisyonu tutanak dergisi (Dönem: 27, Yasama Yılı: 5, 7. Toplantı). Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanaId=3016 (09.04.2025)

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (t.y.). 6604 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Burkina Faso Hükümeti arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş Birliği Anlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun.* https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc095/kanuntbmmc095/kanuntbmmc09506054.pdf (02.06.2025)

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. (2012, 20 Mart). *Fas’tan Türkiye’ye 25 yıl sonra Dışışleri Bakanı düzeyindeki ilk ziyaret.* https://www.mfa.gov.tr/fas_tan-turkiye_je-25-yil-sonra-disisleri-bakani-duzeyindeki- (03.06.2025)

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2024, Aralık). *Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2024.* <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2024-53538> (17.04.2025)

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 29 Ocak). *Dış ticaret istatistikleri, Aralık 2024.* <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2024-53538> (02.05.2025)

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, Ocak 31). *Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2024* (Bülten No: 53538). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret->

[Istatistikleri-Aralik-2024-53538](#) (17.04.2025)

U.S. Department of State. (2020, July 24). *U.S. policy on the export of unmanned aerial systems*. <https://2017-2021.state.gov/u-s-policy-on-the-export-of-unmanned-aerial-systems-2/> (08.05.2025)

U.S. UNMANNED AERIAL VEHICLES IN COMBAT, 1991-2003 Dr. Daniel L. Haulman 9 June 2003

Uçar, A. (2000). *140 yıllık miras: Güney Afrika'da Osmanlılar*. İstanbul: Tez Yayınları.

United States General Accounting Office. (1997, April 9). *Unmanned aerial vehicles: DOD's acquisition efforts* (GAO/T-NSIAD-97-138). Statement of Louis J. Rodrigues before the Subcommittees on Military Research and Development and Military Procurement, Committee on National Security, House of Representatives. <https://www.gao.gov/products/t-nsiad-97-138> (08.05.2025)

Van Staden, C. (2022, October 13). *Morocco buys Chinese drones*. The China-Global South Project. <https://chinaglobalsouth.com/2022/10/13/morocco-buys-chinese-drones/> (17.04.2025)

Van Staden, C. (2023, Şubat 23). *DR Congo buys nine Chinese attack drones for use in war against M23 rebels*. China Global South. <https://chinaglobalsouth.com/2023/02/23/dr-congo-buys-nine-chinese-attack-drones-for-use-in-war-against-m23-rebels/> (08.05.2025)

Wagner, W. (1992). *Lightning bugs and other reconnaissance drones*. Aero Publishers, Inc.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. McGraw-Hill.

Wezeman, S. T. (2011). *Israeli arms transfers to Sub-Saharan Africa*. SIPRI Background Paper, October 2011. Stockholm International Peace Research Institute. Retrieved from <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/misc/SIPRIBP1110.pdf> (17.04.2025)

Whelan, O. (2023, July 21). Neocolonialism: The remnants of foreign exploitation in Africa. The Science Survey. <https://thesciencesurvey.com/editorial/2023/07/21/neocolonialism-the-remnants-of-foreign-exploitation-in-africa/> (03.03.2025)

William M. Arkin, “In Praise of Heavy Bombers,” Bulletin of the Atomic Scientists, July–August 1999. Another 218 U.S. and British TLAMs were fired during Operation Allied Force

World Bank. (2024, December 12). *Nigeria trade summary 2006*. World Integrated Trade Solution (WITS). Retrieved May 7, 2025, from <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/NGA/Year/2006/TradeFlow/EXPIMP> (17.04.2025)

World Bank. (n.d.). *Morocco trade profile: Imports, 2004*. World Integrated Trade Solution. Retrieved April 27, 2025, from <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MAR/Year/2004/TradeFlow/Import> (06.04.2025)

World Integrated Trade Solution. (2004). *Algeria trade balance, exports and imports by country and region*. World Bank. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/DZA/Year/2004/TradeFlow/EXPIMP> (21.03.2025)

Yaprak, G. (2015, Ekim). Challenged ambitions: Turkey’s Africa policy and the G20. Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/2015/10/challenged-ambitions-turkeys-africa-policy-and-g20> (17.04.2025)

Yeşilyurt, N. (2013). Orta Doğu’yla ilişkiler. B. Oran (Ed.), Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt III: 2001–2012) (14. baskı, ss. 401–403). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Yıldırım, G. (2019, 18 Ocak). Milli SİHA Bayraktar Katar görevine hazır. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/milli-siha-bayraktar-katar-gorevine-hazir-/1380773> (05.04.2025)

Yıldırım, G. (2023, Haziran 18). Türkiye'nin yüksek hızlı hedef uçağı Süper Şimşek kanatlanmaya hazır. *Anadolu Ajansı*.

<https://www.aa.com.tr/tr/savunma-sanayisi/turkiyenin-yuksek-hizli-hedef-ucagi-super-simsek-kanatlanmaya-hazir/2928748> (03.02.2025)

Yıldırım, G. (2023, May 31). *Milli İHA ANKA'nın ilk ihracat başarısı belgesel oldu*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/milli-ihakananin-ilk-ihracat-basarisi-belgesel-oldu/2910788> (03.02.2025)

Yıldırım, G. (2024, Ocak 13). *Türk savunma sanayisi "bir taşla 14 kuş" vurdu*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/savunma-sanayisi/turk-savunma-sanayisi-bir-tasla-14-kus-vurdu/3107957> (21.03.2025)

Yiğitoğlu, E. (2024, Nisan 9). *Burkina Faso'ya yeni Bayraktar TB2 SİHA ve AKINCI TİHA teslimatı*. DefenceTurk. <https://www.defenceturk.net/burkina-fasoya-yeni-bayraktar-tb2-siha-ve-akinci-tiha-teslimati> (05.04.2025)

Yotam Gidron, "One People, One Struggle": Anya-Nya Propaganda and the Israeli Mossad in Southern Sudan, 1969–1971," *Journal of Eastern African Studies* 12, no. 3 (2018): 428-453.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. (2021, Aralık 16). *YTB'den Afrika'ya yönelik insan odaklı projeler*. <https://ytb.gov.tr/haberler/ytb-den-afrika-ya-yonelik-insan-odakli-projeler> (05.04.2025)

Zenko, M., & Wolf, S. (2019). *Introduction: How we became a world of drones*. New America. <https://www.newamerica.org/future-security/reports/world-drones/introduction-how-we-became-a-world-of-drones/> (21.03.2025)

Milli İstihbarat Akademisi. (2024, Kasım). *Türkiye-Nijer ilişkileri: Osmanlı Türkiye'si'nin mirası ve gelecek perspektifleri* [Rapor]. Milli İstihbarat Akademisi.

Millî Savunma Bakanlığı. (2024, 8 Şubat). Millî Savunma Bakanı Yaşar Güler ile Somali Savunma Bakanı Abdulkadir Muhammed Nur Savunma ve Ekonomik İş Birliği Çerçeve Anlaşması'nı imzaladı. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/a0ff1d9e46d64eeea2a61c4ef2ea83da> (03.05.2025)

Mukhtar, I. A., & Ahmed, M. S. (2021). Türkiye-Somali askerî ortaklığı: Zorluklar ve fırsatlar. In M. Köse (Ed.), *Dönüşümün on yılı: Türkiye ve Somali'nin çok katmanlı ilişkilerinin ihyası* (ss. 42–58). Afrika Vakfı Yayınları.

Nada, G. (2024, 20 Kasım). Explainer: Iran's drone exports worldwide. *The Iran Primer*.

National Museum of the U.S. Air Force. (t.y.). Kettering Aerial Torpedo "Bug". <https://www.nationalmuseum.af.mil/Visit/Museum-Exhibits/FactSheets/Display/Article/198095/kettering-aerial-torpedo-bug/> (18.03.2025).

Northrop Grumman. (t.y.). X-47B UCAS. Northrop Grumman. <https://www.northropgrumman.com/what-we-do/air/x-47b-ucas> (13.05.2025)

Orallı, L. E., & Sayar, M. B. (2023). Çin'in Afrika açılımı ve Afrika kıtasının Çin için stratejik önemi. *İmgelem*, 7(12), 47–72.

Oran, B. (2001). 1960–1980: Görelî özerklik- 3. In B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt I: 1919–1980) (ss. 655–680). İletişim Yayınları.

Oran, B. (Ed.). (2013). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt III: 2001-2012) (1. basım). İletişim Yayınları.

Oruç, A. (2022). Türkiye'nin Afrika stratejisinin dış ekonomik ilişkiler bağlamında değerlendirilmesi ve öneriler (Uzmanlık Tezi). T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İSEDAK ve Uluslararası Kalkınma İş Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara.

Öter, E. E. (2022, Temmuz 18). Bağımsızlıktan Günümüze Tunus'un Demokratikleşme Serüveni. İNSAMER <https://www.insamer.com/tr/bagimsizliktan-gunumuze-tunusun-demokratiklesme-seruveni.html> (13.05.2025)

Özdağ, A. (2017). Doğu Afrika'da İngiliz Emperyalizmi: İngiltere'nin Sudan'ı İşgali 1896-1898. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (42), 117-148.

Özdemir, M. (2022). Türkiye-Mali ilişkileri. İ. Ermağan & E. E. Tepeciklioğlu (Ed.), *Dünya siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri: Süreç–kısıtlar–olası çözümler* (ss. 525–542). Nobel Akademik Yayıncılık.

Özdemir, Ö. (2020, 14 Ekim). İHA ve SİHA üretiminde Türkiye dünyada yükselen bir güç mü? *BBC Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye->

[54533620](#) (03.06.2025)

Özel, Y. (2018). *Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 2005-2015 yılları arasında karşılaştırmalı Afrika politikaları* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özgen, c. (2021). 44 Günün Ardından: 2020 Karabağ Savaşı'nın Askeri Açından Analizi. Giresun üniversitesi iktisadi ve idari bilimler dergisi, 7(1), 104-123. <https://doi.org/10.46849/guiibd.849560> (08.04.2025)

Özkan, A. (2021). Türkiye-Libya ilişkileri. İ. Ermağan & E. Eyirce Tepeciklioğlu (Eds.), *Dünya siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri: Süreç - kısıtlar - olası çözümler* (s. 243–260). Nobel Akademik Yayıncılık.

Özlük, E., & Mahamat, S. A. (2024). *Türkiye'nin Sahel Bölgesine Yönelik Askeri İlginin Nedenleri ve Geleceği*.

Pakın Albayrakoğlu, E. (2021). Türkiye-Cezayir ilişkileri. İ. Ermağan & E. E. Tepeciklioğlu (Eds.), *Dünya siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri – Süreç, kısıtlar, olası çözümler* (s. 115–134). Nobel Akademik Yayıncılık.

Palabıyık, M. S. (2019). İngiliz okulu. In R. Gözen (Ed.), *Uluslararası ilişkiler teorileri* (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. basım, ss. 225-263). İletişim Yayınları.

Palik, M., & Nagy, M. (2019). Brief history of UAV development. *Repüléstudományi Közlemények*. <https://doi.org/10.32560/rk.2019.1.13>

Rasheed, Z. (2023, January 24). *How China became the world's leading exporter of combat drones*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2023/1/24/how-china-became-the-worlds-leading-exporter-of-combat-drones> (13.05.2025)

Renahan, E. J., Jr. (2002). *The Kennedys at war: 1937-1945*. Doubleday.

Reuters. (2021, November 10). Turkey's Bayraktar TB2 combat drones sales. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-bayraktar-tb2-combat-drones-sales-2021-11-10/> (03.06.2025)

Rich, B. R., & Janos, L. (1994). *Skunk works: A personal memoir of my years*

at Lockheed. Little, Brown and Company.

Rodman, D. (2013). *Shield of Zion: The Israel Air Force in the Arab-Israeli Conflict, 1948-2012*. Routledge.

Rodman, D. (2013). Unmanned aerial vehicles in the service of the Israel Air Force: "They will soar on wings like eagles." *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*, 17(1). <https://www.proquest.com/docview/816226210> (08.04.2025)

Rogers, A., & Hill, J. (2014). *Unmanned: Drone Warfare and Global Security*. Pluto Press

Rood, G. (2020). The Royal Aircraft Establishment Farnborough: 100 years of innovative research, development and application (Paper 2020/04). *Journal of Aeronautical History*.

Roosevelt, A. (2006, Haziran 23). Army Shadow UAS passes 100,000 flight hours. *Defense Daily*

Sanders, G., Butchart, R., Price, A., Steinberg, D., & Holderness, A. (2023). *Rising demand and proliferating supply of military UAS: Exploring demand from new UAS importers and options for U.S. security cooperation and industrial base policy*. Center for Strategic and International Studies (CSIS). Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/rising-demand-and-proliferating-supply-military-uas> (03.06.2025)

Sebban-Bécache, A.-S., & Seroussi, S. (2024). *Why Israel's ties with Africa will survive the war in Gaza*. Atlantic Council..<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/africasource/why-israels-ties-with-africa-will-survive-the-war-in-gaza/> (13.05.2025)

Skinner, C. (2019, November). *Israel's drone wars: An update – 'Precise' strikes: Fractured bodies, fractured lives*. Drone Wars UK.

Sloggett, D. (2014). *Drone warfare: The development of unmanned aerial conflict*. Pen and Sword Aviation.

Soylu, R. (2022, Ekim 19). *Algeria nears deal with Turkey to buy Anka*

drones. Middle East Eye. <https://www.middleeasteye.net/news/algeria-turkey-anka-drones-nears-deal> (08.04.2025)

Spicer, J., Paravicini, G., & Coskun, O. (2021, Aralık 22). *Exclusive: U.S. concerned over Turkey's drone sales to conflict-hit Ethiopia*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/africa/exclusive-us-concerned-over-turkeys-drone-sales-conflict-hit-ethiopia-2021-12-22/> (08.04.2025)

Sputnik Türkiye. (2018, Mart 2). *Erdoğan Mali'de: 2 bin 348 teröristi etkisiz hale getirdik*. <https://tr.sputniknews.com/20180302/erdogan-mali-aciklama-1032478494.html> (13.05.2025)

Stockholm International Peace Research Institute. (2024). *SIPRI Military Expenditure Database*. Retrieved June 9, 2025, from <https://www.sipri.org/databases/milex> (08.04.2025)

Stockholm International Peace Research Institute. (2024). *SIPRI top 100 arms-producing and military services companies, 2022*. Retrieved from <https://www.sipri.org/visualizations/2024/sipri-top-100-arms-producing-and-military-services-companies-world-2022> (08.04.2025)

Stone, M., & Zengerle, P. (2020, December 10). *Exclusive: U.S. nears sale of four sophisticated drones to Morocco - sources*. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/world/exclusive-us-nears-sale-of-four-sophisticated-drones-to-morocco-sources-idUSKBN28K2R3/> (03.06.2025)

Stratejik Araştırmalar Merkezi [SAM]. (t.y.). Afrika açılımı ve ortaklık politikamız. Erişim adresi: <https://www.sam.gov.tr/bilgi-notlari/afrika-acilimi-ve-ortaklik-politikamiz-0> (03.06.2025)

Strobel, W. (2015, October 14). *Obama sends U.S. troops, drones to Cameroon in anti-Boko Haram fight*. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/world/obama-sends-us-troops-drones-to-cameroon-in-anti-boko-haram-fight-idUSKCN0S823F> (08.04.2025)

Şahin, A. (2023, Şubat 25). *TUSAŞ'a 3 ülkeden 24 adet ANKA SİHA siparişi*. SavunmaSanayiST. <https://www.savunmasanayist.com/tusasa-3-ulkeden-24-adet-anka-siha-siparisi/> (13.05.2025)

Şahin, G. (2021). Türkiye-Somali ilişkileri. İ. Ermağan & E. E. Tepeciklioğlu (Ed.), *Dünya siyasetinde Afrika 7: Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri: Süreç–Kısıtlar–Olası Çözümler* (s. 283–305). Nobel Yayıncı

Şeker, B. Ş. (2025, Şubat). Türkiye–Morocco relations and the dynamic actions taken by both sides to address emerging issues. *The Journal of Social Science*. <https://www.researchgate.net/publication/38931876512> (12.05.2025)

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2021, 18 Aralık). *Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi Bildirisi: Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık* (16–18 Aralık 2021, İstanbul). <https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-12-18-afrikazirve-bildiri.pdf> (03.06.2025)

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (t.y.). *Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri*. https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/gorev_yetki/ 04.04.2025)

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2020, 19 Ağustos). No: 177, 19 Ağustos 2020, Mali'deki Askeri Darbe Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-177_-mali-deki-askeri-darbe-hk.tr.mfaDışişleri_Bakanlığı+3yenipazar-bk.mfa.gov.tr+3hargeysa-bk.mfa.gov.tr+3 04.04.2025)

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2024, December 11). *Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti ve Somali Federal Cumhuriyeti'nin Ankara Bildirisi*. Retrieved May 17, 2025, from <https://www.mfa.gov.tr/etiopya-federal-demokratik-cumhuriyeti-ve-somali-federal-cumhuriyeti-nin-ankara-bildirisi.tr.mfa> (03.06.2025)

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2025, February 18). *Sayın Bakanımızın Ankara Bildirisi kapsamında Etiyopya ve Somali arasındaki teknik müzakerelerin ilkine katılımı* (18.02.2025). Retrieved May 17, 2025, from <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-ankara-bildirisi-kapsaminda-etiyopya-ve-somali-arasindaki-teknik-muzakerelerin-ilkine-katilimi-18-02-2025.tr.mfa> (27.04.2025)

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (n.d.). *Türkiye-Sudan siyasi ilişkileri*. Retrieved May 18, 2025, from <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-sudan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (18.04.2025)

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye - Nijer Cumhuriyeti siyasi ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijer-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Afrika ilişkileri*.
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (12.05.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Afrika ilişkileri*.
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (28.05.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Burkina Faso siyasi ilişkileri*.
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-burkina-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (03.06.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Etiyopya siyasi ilişkileri*.
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-etiyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (03.06.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Mali siyasi ilişkileri*.
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-mali-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (04.04.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Nijerya Cumhuriyeti siyasi ilişkileri*.
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijerya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
(04.04.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Somali siyasi ilişkileri*.
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-somali-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (04.04.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Togo siyasi ilişkileri*.
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-togo-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (03.06.2025)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye-Tunus siyasi ilişkileri*.
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-tunus-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (27.04.2025)

T.C. İletişim Başkanlığı. (n.d.). *Türkiye, Etiyopya ve Somali arasındaki gerginliği azaltmak için yeni tur görüşmelere ev sahipliği yaptı*. Retrieved May 17, 2025, from https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/turkiye-etiyopya-ve-somali-arasindaki-gerginligi-azaltmak-icin-yeni-tur-gorusmelere-ev-sahipligi-yapti (18.04.2025)

T.C. Millî Savunma Bakanlığı. (2021, Temmuz 10). *Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, Togo Savunma Bakanı ile bir araya geldi*.
<https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1072021-18748> (12.05.2025)

T.C. Millî Savunma Bakanlığı. (t.y.). *Nijer ile Askerî Eğitim, İş Birliği ve Danışmanlık Anlaşması* [PDF].

<https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/Nijer%20ASE%C4%B0%C5%9E.pdf> (03.05.2025)

T.C. Millî Savunma Bakanlığı. (t.y.). *Yurt dışındaki askerî ataşelikler*. <https://www.msb.gov.tr/SavunmaGuvencik/icerik/yurt-disindaki-asker-ataselikler>

T.C. Resmî Gazete. (2020, 10 Aralık). *Kamu İhale Kurulu Üyeliğine Seçme Kararı* (Sayı: 31330). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/12/20201210-5.pdf> (28.05.2025)

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024, Haziran 5). *Ticaret Bakanı Bolat Türkiye-Tunus Yatırım ve İş Forumu'nda konuştu*. <https://ticaret.gov.tr/haberler/ticaret-bakani-bolat-turkiye-tunus-yatirim-ve-is-forumunda-konustu> (04.04.2025)

T.C. Tunus Büyükelçiliği. (2021, 9 Mart). *Türkiye-Tunus siyasi ilişkileri*. T.C. Dışişleri Bakanlığı. <https://tunus-be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/382266> (27.03.2025)

The Commonwealth. (n.d.). Our member countries. The Commonwealth. Retrieved July 19, 2025, <https://thecommonwealth.org/our-member-countries> (01.05.2025).

Times of Israel. (2017). *Broke South Sudan spends millions on Israeli surveillance drones*. <https://www.timesofisrael.com/broke-south-sudan-spends-millions-on-israeli-surveillance-drones/> (04.04.2025)

Trevithick, J., & Rogoway, T. (2019, December 1). *The United States sold Egypt this unique stealth recon drone called Scarab in the 1980s*. The War Zone. Retrieved from <https://www.twz.com/24966/the-united-states-sold-egypt-this-unique-stealth-recon-drone-called-scarab-in-the-1980s> (04.04.2025)

TRT Haber. (2020, 24 Aralık). *Savunma sanayiinden Tunus'a 150 milyon dolarlık ihracat*. TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/savunma-sanayiinden-tunusa-150-milyon-dolarlik-ihracat-540752.html> (02.05.2025)

TRT Haber. (2023, Mart 31). TRT'den dev adım: TRT Afrika açıldı. <https://www.trthaber.com/trtden-haberler/trtden-dev-adim-trt-afrika-acildi-761.html> (01.03.2025)

TRT Haber. (2024, 28 Ekim). "Doğa harikası Ayder'in güzelliğine güzellik kattık". TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/doga-harikasi-ayderin-guzelligine-guzellik-kattik-884808.html> (04.04.2025)

Turak, N. (2019, February 21). *Pentagon is scrambling as China 'sells the hell out of' armed drones to US allies*. CNBC. Retrieved from <https://www.cnn.com/2019/02/21/pentagon-is-scrambling-as-china-sells-the-hell-out-of-armed-drones-to-americas-allies.html> (17.04.2025)

Turhan, Y. (2023, Ekim). Cumhuriyetin 100. yılında Türkiye–Afrika ilişkileri. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/375027418> (17.04.2025)

TUSAŞ- Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (2022). (Sınırları Aşmak İnsansız Hava Aracı Anka ve Ailesinin Hikayesi). Levent Ofset Basım ve Ambalaj San. Tic. A.Ş.

TUSAŞ. (t.y.). ANKA-S Projesi. <https://www.tusas.com/medya-merkezi/haberler/anka-s-projesi> (04.04.2025)

TUSAŞ. (t.y.). ŞİMŞEK. <https://www.tusas.com/urunler/iha/hedef-ucak-sistemleri/simsek> (01.03.2025)

Türk Hava Kurumu. (t.y.). İHA. Türk Hava Kurumu. <https://www.thk.org.tr/iha#:~:text=1993%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20Almany%20taraf%C4%B1ndan%205,1998%20d%C3%B6neminde%20aktif%20g%C3%B6revde%20kullan%C4%B1m%C4%B1%C5%9Flard%C4%B1r> (17.04.2025)

Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı [TİKA]. (2022, Kasım 10). Afrika'da sürdürülebilir kalkınma iş birliklerinin öncüsü: TİKA. <https://tika.gov.tr/detail-afrikada-surdurulebilir-kalkinma-is-birliklerinin-ancusu-tika> (17.04.2025)

Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2018, Mayıs 1). TİKA, Sevakin Adası'ndaki ilk çalışmalarını tamamladı. <https://tika.gov.tr/detail-tika-sevakin-adasi-ndaki-ilk-calismalarini-tamamladi/> (17.04.2025)

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2004). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında askeri alanda iş birliği anlaşması* (Kanun No. 5169).

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc088/kanuntbmmc088/kanuntbm (20.05.2025)

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2022, 1 Temmuz). Dışışleri Komisyonu tutanak dergisi (Dönem: 27, Yasama Yılı: 5, 7. Toplantı). Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanaKId=3016 (09.04.2025)

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (t.y.). 6604 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Burkina Faso Hükümeti arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş Birliği Anlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc095/kanuntbmmc095/kanuntbmmc09506054.pdf (02.06.2025)

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. (2012, 20 Mart). *Fas'tan Türkiye'ye 25 yıl sonra Dışışleri Bakanı düzeyindeki ilk ziyaret.* https://www.mfa.gov.tr/fas_tan-turkiye_je-25-yil-sonra-disisleri-bakani-duzeyindeki- (03.06.2025)

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2024, Aralık). *Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2024.* <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2024-53538> (17.04.2025)

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 29 Ocak). *Dış ticaret istatistikleri, Aralık 2024.* <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2024-53538> (02.05.2025)

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, Ocak 31). *Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2024* (Bülten No: 53538). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2024-53538> (17.04.2025)

U.S. Department of State. (2020, July 24). *U.S. policy on the export of unmanned aerial systems.* <https://2017-2021.state.gov/u-s-policy-on-the-export-of-unmanned-aerial-systems-2/> (08.05.2025)

U.S. UNMANNED AERIAL VEHICLES IN COMBAT, 1991-2003 Dr. Daniel L. Haulman 9 June 2003

Uçar, A. (2000). *140 yıllık miras: Güney Afrika'da Osmanlılar*. İstanbul: Tez

Yayınları.

United States General Accounting Office. (1997, April 9). *Unmanned aerial vehicles: DOD's acquisition efforts* (GAO/T-NSIAD-97-138). Statement of Louis J. Rodrigues before the Subcommittees on Military Research and Development and Military Procurement, Committee on National Security, House of Representatives. <https://www.gao.gov/products/t-nsiad-97-138> (08.05.2025)

Van Staden, C. (2022, October 13). *Morocco buys Chinese drones*. The China-Global South Project. <https://chinaglobalsouth.com/2022/10/13/morocco-buys-chinese-drones/>(17.04.2025)

Van Staden, C. (2023, Şubat 23). *DR Congo buys nine Chinese attack drones for use in war against M23 rebels*. China Global South. <https://chinaglobalsouth.com/2023/02/23/dr-congo-buys-nine-chinese-attack-drones-for-use-in-war-against-m23-rebels/> (08.05.2025)

Wagner, W. (1992). *Lightning bugs and other reconnaissance drones*. Aero Publishers, Inc.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. McGraw-Hill.

Wezeman, S. T. (2011). *Israeli arms transfers to Sub-Saharan Africa*. SIPRI Background Paper, October 2011. Stockholm International Peace Research Institute. Retrieved from <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/misc/SIPRIBP1110.pdf> (17.04.2025)

Whelan, O. (2023, July 21). *Neocolonialism: The remnants of foreign exploitation in Africa*. The Science Survey. <https://thesciencesurvey.com/editorial/2023/07/21/neocolonialism-the-remnants-of-foreign-exploitation-in-africa/> (03.03.2025)

William M. Arkin, "In Praise of Heavy Bombers," *Bulletin of the Atomic Scientists*, July–August 1999. Another 218 U.S. and British TLAMs were fired during Operation Allied Force

World Bank. (2024, December 12). *Nigeria trade summary 2006*. World Integrated Trade Solution (WITS). Retrieved May 7, 2025, from <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/NGA/Year/2006/TradeFlow>

[/EXPIMP](#) (17.04.2025)

World Bank. (n.d.). *Morocco trade profile: Imports, 2004*. World Integrated Trade Solution. Retrieved April 27, 2025, from <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MAR/Year/2004/TradeFlow/Import> (06.04.2025)

World Integrated Trade Solution. (2004). *Algeria trade balance, exports and imports by country and region*. World Bank. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/DZA/Year/2004/TradeFlow/EXPIMP> (21.03.2025).

Xinhua News. (2025, 21 Şubat). France hands over military base to Cote d'Ivoire. Xinhua. <https://english.news.cn/20250221/eb9618c2a22e4d83ba38f2ed792281bc/c.html>. (20.07.2025).

Yaprak, G. (2015, Ekim). Challenged ambitions: Turkey's Africa policy and the G20. Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/2015/10/challenged-ambitions-turkeys-africa-policy-and-g20> (17.04.2025)

Yeşilyurt, N. (2013). Orta Doğu'yla ilişkiler. B. Oran (Ed.), Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt III: 2001–2012) (14. baskı, ss. 401–403). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Yıldırım, G. (2019, 18 Ocak). Milli SİHA Bayraktar Katar görevine hazır. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/milli-siha-bayraktar-katar-gorevine-hazir-/1380773> (05.04.2025)

Yıldırım, G. (2023, Haziran 18). Türkiye'nin yüksek hızlı hedef uçağı Süper Şimşek kanatlanmaya hazır. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/savunma-sanayisi/turkiyenin-yuksek-hizli-hedef-ucagi-super-simsek-kanatlanmaya-hazir/2928748> (03.02.2025)

Yıldırım, G. (2023, May 31). Milli İHA ANKA'nın ilk ihracat başarısı belgesel oldu. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/milli-ih-ankanin-ilk-ihracat-basarisi-belgesel-oldu/2910788> (03.02.2025)

Yıldırım, G. (2024, Ocak 13). *Türk savunma sanayisi "bir taşla 14 kuş" vurdu.* Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/savunma-sanayisi/turk-savunma-sanayisi-bir-tasla-14-kus-vurdu/3107957> (21.03.2025)

Yiğitoğlu, E. (2024, Nisan 9). *Burkina Faso 'ya yeni Bayraktar TB2 SİHA ve AKINCI TİHA teslimatı.* DefenceTurk. <https://www.defenceturk.net/burkina-fasoya-yeni-bayraktar-tb2-siha-ve-akinci-tiha-teslimati> (05.04.2025)

Yotam Gidron, “One People, One Struggle’: Anya-Nya Propaganda and the Israeli Mossad in Southern Sudan, 1969–1971,” *Journal of Eastern African Studies* 12, no. 3 (2018): 428-453.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. (2021, Aralık 16). *YTB'den Afrika'ya yönelik insan odaklı projeler.* <https://ytb.gov.tr/haberler/ytb-den-afrika-ya-yonelik-insan-odakli-projeler> (05.04.2025)

Zenko, M., & Wolf, S. (2019). *Introduction: How we became a world of drones.* New America. <https://www.newamerica.org/future-security/reports/world-drones/introduction-how-we-became-a-world-of-drones/> (21.03.2025)